

Wereldburgerschap op school / burgerschap en interlevensbeschouwelijke dialoog

Zuinig zijn met de dingen

Omgaan met de collectie en de filosofie van Jaap Kruithof

een project van de leerlingen **campus Tant**
Hugo Verrieststraat 68 | 8800 Roeselare

meer dan onderwijs

Omgaan met de collectie en de filosofie van Jaap Kruithof
- het erfgoed van een vergeten, maar actueel filosoof

Zuinig zijn met de dingen

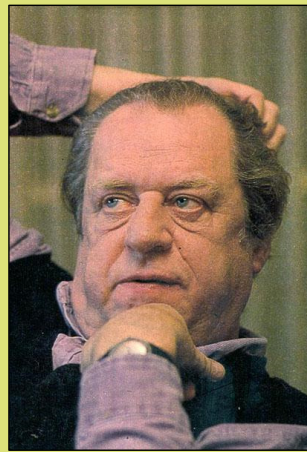
en ze onder alle mensen gelijk verdelen

rek 14 (doos 154) uit Kruithofs collectie (nu eigendom MSKA)

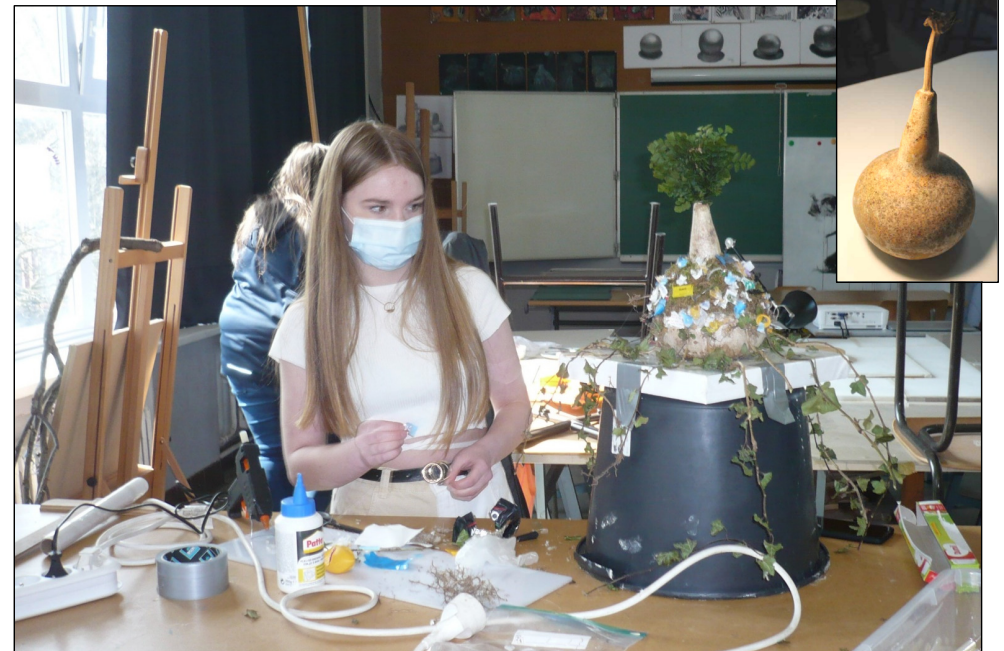
tentoonstelling DOOS NR. 154
(affiche Katrien Roels)

Jaap Kruithof
(foto archief UGent)

Een project "burgerschap" door leerlingen KSO en 5 ASO (2020-2021)

Met de steun van

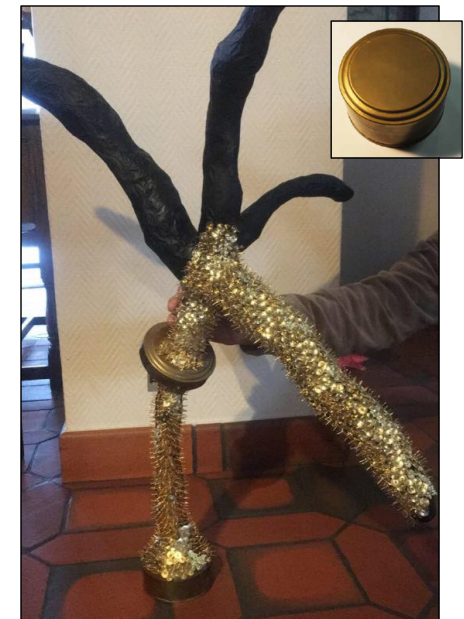

Lene Verbeke bewerkt in het kunstlokaal de kalebas uit doos nr. 154

Leerlingen 3 KSO Dans repeteren hun choreografie rond "dingen"

Uit een blikken doosje groeit een bijzondere boom – werk van Julie Verbeke in opbouw

Woord vooraf

Deze brochure is een onderdeel van het schoolproject “Omgaan met de collectie en de filosofie van Jaap Kruithof - het erfgoed van een vergeten, maar actueel filosoof” en kadert in de permanente projectwerking “wereldburgerschap op school” en “burgerschap en interlevens-beschouwelijke dialoog”.

De leerlingen KSO kregen een inleiding op de filosofie van Kruithof en zijn collectie dingen en gingen nadien artistiek aan de slag met voorwerpen uit de doos nr. 154, die het MSKA kreeg van het MAS (voor meer uitleg: zie *Inleiding*, p.7).

Het onderdeel *beeldende kunst* werd gecoördineerd door Lut Desmet, Katrien Roels, Thomas Van Acker en Lieve Vermander, en uitgevoerd door leerlingen uit 2e leerjaar A *Kunst en creatie / 3* en 4 KSO *Architecturale en beeldende vorming / 5 KSO Arts & design*.

Het onderdeel *dans* werd gecoördineerd door Steve Burggraeve, Evelyne Delameillieure en Anneke Ghysens, en uitgevoerd door de leerlingen 3 KSO *Moderne dans*. Thomas Van Acker componeerde met de leerlingen de bijhorende muziek.

Leerlingen 5 ASO werkten in hun vak burgerschap een historisch en filosofisch luik uit, met als titel “Zuinig zijn met de dingen, en ze onder alle mensen gelijk verdelen”.

Dit luik werd gecoördineerd door Paul Gordyn (leerkracht burgerschap), die ook deze brochure redigeerde.

Deze leerlingen voerden tevens een actie *Mooimakers* tegen zwerfvuil op de school, in samenwerking met leerlingenbegeleidster Julie Jacobs, en met de steun van vromgo, de vriendenkring van MSKA-Campus Tant.

Jan De Neve en Ringo Lefere zorgden voor praktische ondersteuning bij dit project.

We bedanken voor hun medewerking Cathy Pelgrims (MAS Antwerpen), Hugo Verhenne (Erfgoedcel Terf Bie) en Willy Gordyn.

Zuinigheid zal een héél belangrijke richtlijn worden in de wereld van morgen.

Jaap Kruithof, *Omgaan met de dingen* (stukje *Bewaren en weggooien*), 1991

Als ik ongewone dingen zeg, moet de luisteraar niet dichtklappen, maar nadenken. Er is altijd een kans dat ik niet helemaal ongelijk heb.

Jaap Kruithof, *Omgaan met de dingen* (stukje *Waarover het gaat*), 1991

Ons gedrag zou zich wel eens tegen onszelf kunnen keren, wat zeg ik, het keert zich allang tegen ons, maar wij gaan door omdat wij niet voor rede vatbaar zijn. De uiteindelijk machtige natuur zal zich wreken, ons mores leren met droogte, ontbossing, woestijnvorming, overstromingen en hongersnood.

Jaap Kruithof, *Omgaan met de dingen* (stukje *Bewaren en weggooien*), 1991

Bedenklijk is het geloof in de onbeperkte groei, met daarachter de illusie dat in de toekomst de mens een god kan worden. Wie ook maar de rapporten aan de Club van Rome heeft gelezen, moet pleiten voor een wereldbeeld waarin een limietbewustzijn is ingebouwd.

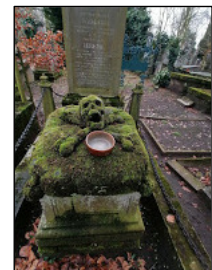
Jaap Kruithof, *Links en rechts* (*Inleiding*), 1983

Onze hoop is dat mensen zullen weigeren waanzinnige perspectieven te volgen en om die reden de moed zullen opbrengen in verzet te gaan.

Er zijn mensen die beweren dat het socialisme definitief dood is. Sommigen dachten het voorgoed te kunnen uitschakelen door alsmaar te verwijzen naar de goelags of Pol Pot. Zij dwaalden of waren te kwader trouw. Er bestaan democratische socialisten die de mensenrechten door dik en dun verdedigen.

We blijven van mening, ondanks zwaar gefinancierde propaganda in tegengestelde richting, dat een emancipatorisch, niet onderdrukkend collectivisme een noodzakelijke voorwaarde is om de grote problemen van onze tijd op een ernstige manier aan te pakken. Tegen de heerschappij van het privatisme en het particularisme moeten we ijveren voor een versterking van door de basis gecontroleerde gemeenschapsinitiatieven.

Jaap Kruithof, *Het humanisme* (hoofdstuk *Vooruitgang*), 2001

Ashes to ashes (ontwerpfoto's) - Zino Steen

Inhoudsopgave

INLEIDING.....	7
Jaap Kruithof, de filosoof-verzamelaar.....	7
Onze leerlingen, kunstenaars en onderzoekers	7
Iedereen, filosofen over het bewaren en het verdelen van de dingen	8
EEN ANDERE INLEIDING (EEN DING AAN HET WOORD).....	9
Van Okitodimba naar Roeselare - mijn bestaan als kalebas.....	9
FILOSOOF JAAP KRUIHOF, EEN LINKS EN RELIGIEUS HUMANIST.....	16
1. DE METHODE EN DE STIJL VAN KRUIHOF	16
1.1. Kruithof als lesgever, spreker en activist	16
1.2. Kruithof als denker.....	17
2. DE FILOSOFIE VAN KRUIHOF	17
2.1. Kruithofs descriptieve filosofie.....	18
2.1.1. Kruithofs antropologie: de mens als zingever	18
2.1.2. Kruithofs sociologie: de samenleving en haar organisatie van arbeid en lust.....	18
2.2. Kruithofs prescriptieve (normatieve) filosofie	19
2.2.1. De relatie tussen mensen	19
2.2.1.1. Strijden tegen onderdrukking.....	19
2.2.1.2. Strijden tegen het kapitalisme.....	20
2.2.2. De relatie tussen mens en natuur	20
2.3. Kruithofs fundamentele filosofie	21
2.3.1. Objectivisme.....	21
2.3.2. Totalisme.....	22
2.3.3. Ecocentrisme.....	23
Kruithofs muzikale voorkeur: een toepassing van zijn fundamentele filosofie.....	24
3. EEN KRITISCHE APPRECIATIE VAN KRUIHOF'S FILOSOFIE	25
Mijn persoonlijke relatie met Kruithof	25
3.1. Kruithofs terechte strijd tegen de hoogmoed.....	25
3.1.1. Kruithofs inspirerende descriptieve filosofie.....	25
3.1.2. Kruithofs richtinggevende normatieve filosofie.....	26
3.1.2.1. Strijden tegen onderdrukking en kapitalisme.....	26
3.1.2.2. Strijden voor een echte oplossing van de milieuproblemen	26
3.2. Kruithofs onterechte pleidooi voor nederigheid.....	27
3.2.1. Het nonsensicale ethisch objectivisme.....	27
3.2.2. Het afkeurenswaardige totalisme	28
3.2.3. Het vernederende ecocentrisme.....	28
DINGEN VAN KRUIHOF (DOOS 154), GRONDSTOF VOOR HET MSKA.....	30
ARTISTIEKE BENADERING: BEELDENDE KUNST.....	30
ARTISTIEKE BENADERING: DANS.....	30
HISTORISCHE BENADERING	31
De geschiedenis van de dingen.....	31
De geschiedenis van dingen om licht te maken.....	33
LEVENSBSCHOUWINGEN EN HET BEWAREN EN VERDELEN VAN DINGEN	41
Christendom.....	41
Islam.....	42

Vrijzinnig humanisme	43
KRUIHOF OVER "BEWAREN"	45
WAAROM VERZAMELDE KRUIHOF SPULLEN?.....	45
KRUIHOF'S TEKST "BEWAREN EN WEGGOOIEN"	46
FRAGMENTEN UIT KRUIHOF'S TEKST "BEWAREN"	47
EEN BESCHIEDEN VISIE OP BEWAREN EN VERDELEN VAN DE DINGEN.....	55
1. WE MOETEN BESCHIEDEN ZIJN	55
2. WE MOETEN ONZE STREIVINGEN BESCHIEDEN REALISEREN (GOEDLEVENSETHIEK)	57
2.1. Materiële strevingen.....	57
2.2. Seksuele strevingen.....	58
2.3. Ideële strevingen.....	59
2.3.1. Streven naar kunst.....	59
2.3.2. Streven naar kennis en wetenschap.....	59
2.3.3. Streven naar natuurbeleving	60
2.4. Streven naar waarde (erkend worden).....	61
2.5. Streven naar zin.....	62
2.6. Streven naar zekerheid	63
3. WE MOETEN BESCHIEDEN SAMENLEVEN (SAMENLEVINGSETHIEK)	64
3.1. Politiek	65
3.2. Economie.....	65
3.3. Cultuur	66
EEN BIJENKORF - EEN VERGETEN, MAAR ACTUEEL BEELD OP DE CAMPUS TANT	67
Onze school en het pedagogisch project van de jaren 1950	67
Basreliëf met de bijenkorf	68
Basreliëf met Pegasus	68
Het grote basreliëf van de Campus Tant	69
MOOIMAKEN: MAATSCHAPPELIJK ÉN INDIVIDUEEL.....	70
WINNAARS VAN DE POSTERWEDSTRIJD MOOIMAKERS.....	71

houtsnede Lieve Vermander

Alycia Schoutteten

Inleiding

Jaap Kruithof, de filosoof-verzamelaar

Jaap Kruithof (1929-2009) was een filosoof, van 1964 tot 1995 verbonden aan de Universiteit van Gent als hoogleraar ethiek.

Hij behoorde in de jaren 1960-2000, samen met Leo Apostel, Rudolf Boehm en Etienne Vermeersch, tot de “grote vier” filosofen van “de Blandijn”: filosofen die niet alleen de vakwerkgroep filosofie en moraalwetenschappen uitbouwden en aan tienduizenden studenten les gaven, maar ook door hun lezingen in vele Vlaamse dorpen en steden en optredens in de media het maatschappelijk ethisch en politiek debat in Vlaanderen in een kritische, vrijzinnige en progressieve richting stuurden.

De filosofie van Kruithof, met sociale rechtvaardigheid en de milieuproblematiek als voornaamste thema's, wordt in deze brochure voorgesteld in de tekst *Filosoof Jaap Kruithof, een links en religieus humanist*.

In zijn privéleven was Kruithof een verwoed verzamelaar.

Hij verzamelde meer dan 10.000 dingen, eerst op veilingen, later op rommelmarkten en in kringloopwinkels. Het ging om “gewone” dingen, eerst West-Europese spullen, later ook uit andere culturen. Er was geen bijzonder thema, tenzij dat het om goedkope spullen ging, van maximum 5 euro.

Hij stelde de dingen op in de kamers en kelders van zijn woning.

Na zijn overlijden werd de collectie getoond in een tijdelijke opstelling in het Gentse museum *Het huis van Alijn*. Daarna verhuisden de 164 dozen naar het Antwerpse museum MAS.

Het MAS besloot in 2019 de helft op te nemen als museumcollectie met een bijzonder doel: kunstenaars zullen er beeldend werk mee maken dat gedachten en emoties rond de waarde van dingen aanwakkert.

De andere helft wordt teruggegeven aan de samenleving als grondstof voor de toekomst, aan organisaties of mensen die geïnteresseerd zijn om een aantal Kruithofdingen een nieuw leven te geven, om de voorwerpen van 1 doos te hergebruiken in nieuwe creaties.

Het MSKA vroeg een doos aan en kreeg doos nr. 154.

Onze leerlingen, kunstenaars en onderzoekers

Onze leerlingen van 3, 4 en 5 KSO kozen elk een voorwerp en gingen er artistiek mee aan de slag. Ze maakten tekeningen, foto's, installaties, en presenteerden die in de tentoonstelling

“DOOS NR. 154” (in de Galerie Blomme te Roeselare, van 23 april tot 1 mei 2021). Een aantal van de kunstwerken zijn opgenomen in deze brochure.

Onze leerlingen 3 KSO *Moderne dans* maakten een eigen choreografie.

De leerlingen 5 ASO die het vak burgerschap volgen, voerden een historisch onderzoek uit. De leerlingen kozen elk een voorwerp uit en verzonnen een biografie ervan. Nadien gingen ze na hoe de eraan verbonden functie doorheen de geschiedenis evolueerde. Hun bevindingen worden hier zeer compact samengevat, telkens aan de hand van twee foto's. De geschiedenis van “dingen om licht te maken” wordt uitgebreider gepresenteerd, aan de hand van posters die te zien waren tijdens het Erfgoedweekend (24-25 april 2021), met als thema “De Nacht”.

Duidelijk is dat oude dingen vlug vervangen en weggegooid worden. Zwerfvuil is een groot probleem, ook op speelplaatsen. De klas 5 ASO doopte zich om tot het *Mooimakersteam* en organiseerde een posterwedstrijd voor alle leerlingen. Daarbij past de beschouwing *Mooimaken: maatschappelijk én individueel*.

Duidelijk is ook dat de dingen steeds groter en complexer werden en nog steeds worden. Onze cultuur is een cultuur van groei door innovatie. Het is tegen de uitwassen hiervan dat Kruithof in verzet kwam. Heeft Kruithof gelijk? De leerlingen burgerschap werden aangespoord tot een levensbeschouwelijke en filosofische reflectie.

Iedereen, filosofen over het bewaren en het verdelen van de dingen

In het kader van een interlevensbeschouwelijke dialoog gingen de leerlingen na hoe de verschillende levensbeschouwingen staan tegenover het gebruiken en het bewaren van dingen, en ook (een thema daarmee onlosmakelijk verbonden en ook een kernthema van Kruithof) het verdelen van de dingen onder de verschillende mensen. Hun bevindingen worden beknopt samengevat in de tekst *Levensbeschouwingen en het bewaren en verdelen van dingen*.

Het vrijzinnig humanisme speelt een dubbelrol.

Het is deze levensbeschouwing die vanaf de renaissance de groei-economie en de wegwerpcultuur op gang heeft gebracht, maar waarbinnen recentelijk dit ook terug in vraag wordt gesteld door enkelen, overigens daarin vaak bijgetreden door de religieuze levensbeschouwingen.

De kritiek op de wegwerpcultuur en ruimer het ecologisch denken kent twee richtingen. Sommigen achten terug een religieuze, ecocentrische houding nodig. Kruithof behoorde tot dit kamp. Zijn visie wordt hier geïllustreerd door twee teksten van hem over “bewaren”.

Anderen blijven antropocentrisch. Deze houding wordt hier verduidelijkt in de *kritische appreciatie van Kruithofs filosofie* door de leerkracht *burgerschap* (tevens leerkracht zedenleer én leerling van Kruithof). De leerkracht beschrijft zijn eigen *bescheiden visie op bewaren en verdelen van de dingen* in de tekst *Progressief conservatisme en revolutie*.

Hij sluit daarmee deels terug aan bij het pedagogisch project van onze school van 75 jaar terug, zoals geïllustreerd door één van de basreliëfs van ons schoolgebouw, *een bijenkorf*.

De visie van Kruithof en die van de leerkracht burgerschap, grotendeels gelijklopend met toch veel verschillen, bevatten veel *ongewone dingen*, stellingen die de meesten, ook bijna alle leerlingen en leerkrachten van onze school, te radicaal vinden. Daar ligt natuurlijk juist het belang van filosofie: filosofie wil zinvol uitdagen, wil doen *nadenken*, wil aansporen niet oppervlakkig te blijven, maar naar de wortel (radix) van de zaken te gaan.

Het is de bedoeling dat de lezers van deze brochure, net zoals onze leerlingen, door de artistieke realisaties, onderzoekingen en filosofische beschouwingen, gestimuleerd worden om hun eigen visie te verduidelijken over het omgaan met de dingen - één van de belangrijkste kwesties van het ogenblik. Is er *niet altijd kans* dat Kruithof *niet helemaal ongelijk* heeft?

Een andere inleiding (een ding aan het woord)

Van Okitodimba naar Roeselare - mijn bestaan als kalebas

Een autobiografische schets, doorweven met enkele filosofische
bespiegelingen en geïllustreerd met enkele foto's

Een eigen naam heb ik niet. Mensen geven meestal geen eigen naam aan de dingen die ze gebruiken. Dat wil niet zeggen dat er niet enkele mensen zijn geweest die me liefdevol hebben bejegend, naast die kleine groep die me ooit haatte en de meerderheid die me gebruikte zonder meer.

Mijn oorsprong ligt in dat wonder van de natuur, toen, op een veld nabij het dorp Okitodimba, een bij een stuifmeelkorreltje van een mannelijke bloem naar de stamper bracht van een vrouwelijke bloem. Ja, ik stam nog uit de tijd dat de mensen geen dingen maakten met ingewikkelde machines en met stoffen die ze zelf uitgevonden hebben, maar gewoon dingen uit de natuur bewerkten.

De eerste tijd was zalig, water krijgen, zomaar uit de lucht gevallen, voedingsstoffen opnemen, zomaar door de aarde geschonken, genieten van de warmte, zomaar gekregen van de zon. Af en toe dreigde er natuurlijk wel gevaar, een schimmel in het veld of een te gulzig dier, maar al bij al kende ik een onbezorgde jeugd. Ik groeide uit tot een degelijke vrucht.

Het is altijd bang afwachten voor kalebassen eens ze rijp zijn. Sommigen van ons worden geplukt om rauw te worden opgegeten of in kokend water te worden gesmeten. Wie geluk heeft, wordt door vaardige handen omgevormd tot kom, beker, fles of lepel, soms tot klankkast

voor een muziekinstrument. Sommige van hen worden mooi versierd, maar het blijft een verminkt bestaan. Wie zeer veel geluk heeft, wordt gedroogd en krijgt een bestemming als slaginstrument, als onze losgekomen zaadjes bij botsing tegen de schil een mooie klank laten galmen. Ik heb zeer veel geluk gehad.

Welke mens ooit, millennia geleden, ontdekte dat de schil van kalebassen zeer hard is en bijgevolg zeer geschikt om er allerlei voorwerpen mee te maken, weten we niet. Welke mens op het idee kwam niet enkel in de handen te klappen, maar te schudden met een uitgedroogde kalebas, is ons evenzeer onbekend. Het zijn in elk geval grootse ontdekkingen die mensen van generatie op generatie hebben doorgegeven. Ook Kyama, een verstandige boerin uit Okitodimba, had die kennis gekregen. Ze zag in mij onmiddellijk de belofte van rijke klanken. Ze waakte over mij en liet mij rustig uithollen. Toen ik opgedroogd was tot een volwaardige rammelaar, stelde ze me tentoon op haar tapijt op het marktplein van het naburige stadje.

Kyama, de eerste mens in mijn bestaan

Lukoki, de zoon van een boer, liet zijn oog op mij vallen, maar had niet voldoende geld. Hij sjacherde dat het een lieve lust was, maar Kyama bleef onvermurwbaar. Er is een zekere hardheid vereist om te overleven.

Elke week kwam Lukoki terug, nam me in zijn handen, streelde me, keek naar de boerin-marktvrouw die steevast haar onveranderbare prijs herhaalde, waarop hij me weer op de grond legde en verder wandelde. Ik weet niet of het klopt dat de aanhouder wint, maar op een keer was Kyama tevreden met het bod van Lukoki. Er is af en toe ook wat mildheid nodig om te overleven.

Lukoki leerde mij het plezier kennen van de slag, het ritmisch bewogen worden, het tikken van mijn zaadjes tegen de schil. Lukoki was zeker niet de slechtste muzikant.

Ik herinner me nog levendig mijn eerste grote dorpsfeest. Het was een wirwar aan instrumenten, balafoon, djembé, gungon, kora, krin, ngoni, sabar, sistrum, tamani, ... ik vermeld ze netjes volgens het alfabet dat jullie gebruiken, want ik wil geen enkel instrument voortrekken. Heeft niet elk instrument zijn eigen waarde, ook al spelen ze niet allemaal de eerste viool? Is niet elk instrument nodig om volle rijkdom van klank te bekomen? De mensen bespeelden ons en zongen en dansten alsof al het ander er niet langer toe deed, alsof er enkel vreugde is op de wereld. *Het was een geweldig feest, er stierven drie mensen, een van ouderdom, een door alcohol, een omdat hij vocht met de slang, O maar er werd gezongen, gedanst en gedronken!* De pijp ging rond en de pruim, oude verhalen werden nieuw, opa's stonden in hoog aanzien, die zeiden dat het zo altijd was geweest, en altijd zo zou blijven, en de kinderen bleven erbij, tot ze niet meer konden.

Toen Lukoki stierf, kwam ik in de handen terecht van zijn zoon, en toen die stierf, in de handen van diens zoon, en toen die stierf en geen zoon had, in de handen van diens dochter, en toen zij stierf, kwam ik in de handen van haar zoon, en toen die stierf... Hoe vaak heb ik een vader of een moeder zien sterven? Ik weet het niet. Wij, dingen, houden de jaren niet zo bij als de mensen doen, wij leggen onze levensloop niet vast in agenda's of archiefdocumenten.

Sommige zonen of dochters keken amper naar me om, sommige speelden elke dag met mij, de meeste als het feest was. Sommigen speelden zo goed dat ik trilde van vreugde, sommigen speelden zo slecht dat het pijn deed, de meerderheid speelde gewoon behoorlijk.

Het waren mooie tijden.

Het is een plezier om mensen bij te staan met klanken. Mensen hebben muziek even zeer nodig als drank, voedsel, kleding of onderdak. Muziek roept de goede geesten op, of jaagt de slechte geesten weg. Muziek begeleidt de mensen bij de grote momenten van het leven. Muziek maakt blij, muziek geeft troost. Muziek maakt wild, muziek verzacht.

Een diepzinnig Vlaams filosoof heeft beweerd dat muziek de fundamentele kunst is, want zonder muziek was er nooit de dans geweest, en zonder de dans nooit de vertelling, en zonder de vertelling nooit de tragische of komische toneelkunst, en zonder de toneelkunst nooit het gedicht, en zonder het gedicht nooit de beeldkunst, en zonder de beeldkunst nooit het ambachtelijk handwerk, en zonder het handwerk nooit de architectuur, en zonder de architectuur nooit de decoratieve kunst. Het ritme van de muziek is de basis van alle kunsten: het drukt ons levensgevoel uit, het maakt de ritmische aard van alle leven waarneembaar.

Het waren mooie tijden.

Ik ben dankbaar dat ik heb mogen bijdragen aan het grote concert van het leven van zovelen. Ik denk dat mijn bijdrage niet van de minste was.

Ik ben tevreden met mijzelf en dat is al heel wat. Ik ben toch sierlijk gevormd en de kleine draai van mijn stengel is toch charmant? Toegegeven, mijn gele vlekken vinden velen minder mooi, maar sommigen vinden dat juist aantrekkelijk. Is perfectie niet saai? En dan mijn klank...

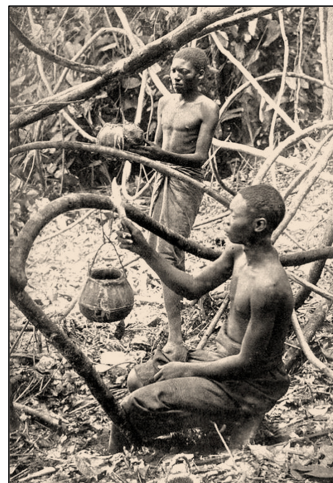
Mijn klank is in elk geval degelijk. Ik ben niet hoogmoedig, ik weet dat er kalebassen zijn die veel mooier klinken. Ik ben echter ook niet nederig, ik weet dat vele kalebassen een stuk minder bekoorlijk klinken. Ik denk niet te hoog over mezelf, maar ook niet te laag. Ik ben bescheiden. Ik vind dat je trots mag zijn dat je iets beter kan dan anderen, op voorwaarde dat je jouw kunde ten dienste stelt van de anderen en daarvoor geen voorrechten opeist.

Plots veranderden de tijden.

Er kwamen witte mannen naar het dorp, met geweren in de hand. Ze brachten de westerse beschaving naar ons land, zeiden ze. Ze verplichtten de dorpelingen hard te werken. Velen moesten de hele dag rubber tappen. Er was nog weinig tijd om muziek te maken en te dansen. De voornaamste kalebas werd het vat waarin de rubber wordt opgevangen.

Op zondag moesten de dorpelingen naar een gebouw dat een geleerde witte man "kerk" noemde. Daar werden nieuwe liederen gezongen, over een zekere heer Jezus en over de ene, ware god. Kalebassen waren niet welkom. De muziek werd gemaakt door een raar instrument, dat de witte man orgel noemde.

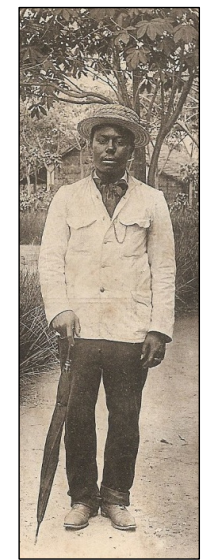
De witte mannen waren soms heel wreed. De zweep knalde vaak keihard op de blote ruggen. De jonge meisjes die diensten moesten verlenen aan de witte mannen, hielden beschaamd hun verhaal voor zichzelf. En toen enkele hongerige mannen uit het dorp wat voedsel hadden gestolen uit het huis van de witte opzichter, werden hun handen afgehakt. Bij het volgende dorpsfeest klonken een stuk minder kalebassen of trommels.

dorpelingen tappen rubber af

dorpsbewoners houden afgehouden handen vast (1904)

Jean Baptiste

De persoon die mij het meest heeft liefgehad, is Jean Baptiste.

Jean Baptiste was een lieve jonge man, enigszins anders dan de anderen. Hij koos zich geen vrouw om mee te trouwen. Dat veroorzaakte veel wrevel.

Jean Baptiste was vaak verdrietig. Dan nam hij me zacht vast, bewoog me stilletjes heen en weer en neuriede een oud lied van verlangen.

De wrevel van het dorp werd bij een kleine groep haat. Op een avond vielen ze binnen in het huis van Jean Baptiste, die echter tijdig was gewaarschuwd en was weggevlucht.

"Waar is dat spul van een kalebas dat hij liever ziet dan vrouwen", tierde iemand, "sla die duivelin kapot en vertrap de stukken en gooi ze in het vuur!" Ik trilde over heel mijn schil van schrik. Een moedig buurjongetje, dat Jean Baptiste soms gezelschap hield en meevoelde met zijn verdriet, wist waar ik lag, nam me vliegensvlug beet en bracht me in veiligheid.

Toen de rust was teruggekeerd, bracht de buurjongen mij terug naar Jean Baptiste.

"Nee," zei Jean Baptiste tegen de jongen, "ik heb mijn kalebas niet meer nodig, ze is vanaf nu voor jou." De knaap knikte begrijpend. De volgende dag verliet Jean Baptiste het dorp voorgoed. Hoewel hij die nooit heeft uitgesproken, weet ik dat Jean Baptiste diep van binnen mij een eigen naam heeft gegeven.

Plots veranderden de tijden nogmaals.

Iemand pakt de opzichter z'n zweep af, iemand steelt een geweer, iemand zegt dit is mijn grond, iemand staat zijn dochter niet af aan de landheer, iemand antwoordt niet met twee woorden. Iemand droomt niet meer, iemand richt zich op, iemand is voor altijd wakker, iemand stelt de vraag, iemand verzet zich, en dan nog iemand, en nog iemand, en nog.

Het land was nu onafhankelijk, maar toen werd de nieuwe leider vermoord en bleek vlug dat er niet echt veel veranderd was. Er kwamen nu andere witte mannen naar het dorp, niet langer Belgen, maar Amerikanen. Ze brachten de moderne tijd naar ons land, zeiden ze en ze herdoopten ons land van Congo tot Zaïre. De dorpelingen waren nog steeds verplicht hard te werken, al moet gezegd worden dat de nieuwe witte mannen minder wreed waren dan de oude. Er verschenen nieuwe dingen in het dorp, apparaten die het werk deden in plaats van de mensen, tenminste als er petroleum tot in het dorp geraakte.

Ook muziek maken deden de dorpelingen niet meer zelf. Ze luisterden nu alleen maar. Daarvoor hadden ze toch nu een radio, en later een platendraaier. Die muziek werd gemaakt met allerlei nieuwe instrumenten, met rare namen zoals sax, keyboard, drum. De hoogste toon werd gespeeld door gitaren, bij voorkeur elektrisch natuurlijk. Kalebassen waren hopeloos uit de tijd. Ik werd niet meer ter hand genomen en lag stof te vergaren in een hoek waar niemand meer kwam.

Op een dag werd ik vastgepakt door een oude witte man, één van de zeldzame gebleven Belgen. Hij was de pastoor van het dorp geweest en had besloten, nu zijn dood snel naderde, naar zijn thuisland terug te gaan. Hij wou enkele souvenirs meenemen voor zijn familie en omdat hij nog wat plaats over had, stopte hij ook mij in zijn koffer. Zo maakte ik de enige lange reis in mijn leven, van Congo naar het verre België.

De pastoor schonk mij aan een nicht van hem. De vrouw plaatste mij op een eikenhouten kast, met links van mij een beeld van een zekere Lieve Vrouw en rechts van mij een porseleinen Chinees.

Ik voelde heimwee naar mijn land. Er is zo vaak triestig weer in België, maar ach, alles went ten slotte. De pijn niet bespeeld te worden bleef zachtjes knagen, maar het was een proper huis en we werden elke week netjes afgestoft.

Toen de vrouw stierf, maakten haar kinderen heftige ruzie over de erfenis, maar geen van hen had interesse in dien ouden brol van nonkel-pastoor. Ik werd in de handen gestopt van één van de kleine kinderen. Toen was er plots wel een ruzie over mij.

Jantje won de strijd en was trots op zijn trofee. Hij rammelde even met mij, maar vond het leuker om met mij rond te rijden in zijn tractor, mij te verkleden als baby en vooral om met mij op de poes te kloppen. Na enkele dagen was hij mij beu, zodat ook niemand van de andere kinderen nog enige belangstelling voor mij koesterde. Jantjes mama kieperde mij dan maar in de vuilbak, samen met 3 auto's, 4 wilde dieren, 5 poppen, en ja, ook nog 2 plastieken rammelaars. Het onheilspellende zwaailicht van de allesverslindende vuilkar was al schrikwekkend dichtbij gekomen, de woeste vuilnisman stapte al op ons toe, toen plots een hand mij uit de vuilbak graaide. Ja, ik heb veel geluk gehad in mijn leven.

Mijn redder was Rudy Tamboer uit Bellegem, een alleenstaande vijftiger, die nog bij zijn moeder woonde. Een succesrijk zakenman kan je hem moeilijk noemen. Ik denk dat hij rommel verzamelde en verkocht om zich bezig te houden, en ook wat om mensen te zien. Om niet alleen te zijn doen mensen de gekste zaken.

Ik belandde, voor de tweede keer in mijn bestaan, op het tapijt van een marktkramer. Deze keer was de prijs helemaal niet hoog. Eén euro wilde Rudy voor mij, maar hij had me zelfs voor 10 cent weggegeven, durf ik wedden. Niemand vroeg naar de prijs. Ik heb alle rommelmarkten van Vlaanderen gezien, van Aartrijke tot Zichen-Zussen-Bolder.

Toen, op een verloren zaterdag, tijdens een breughelfeest in Zingem, verscheen een wat oudere heer. De man zag er sjofel uit en zijn schoenveters waren niet geknoopt. Hij vroeg wat er allemaal minder dan 5 euro kostte en hij kocht mij, zonder aarzelen, samen met een paar deurklinken, een blik, een kom, een mysterieus mannetje met hoge hoed en een rare staf in de hand, en een blauw ding waarvan ik pas veel later te weten kwam dat het diende om onder een plantenbak te zetten. De man was een Vlaamse filosoof, die ooit beroemd was geweest en vaak

op televisie kwam, maar langzaamaan, toen de tijden weer veranderden, als te radicaal werd beschouwd en niet meer gevraagd werd voor de tv.

de filosoof bij zijn piano

de kelder van de filosoof

Ik belandde in zijn kelder, op één van de vele metalen rekken, tussen tienduizend en één andere dingen. Spelen met mij deed de filosoof niet. Ik vermoedde dat hij daarvoor de tijd niet had, omdat hij veel moest nadenken, dikke boeken schrijven en vooral naar rommelmarkten gaan om dingen op te kopen. Wel hoorde ik hem regelmatig op de piano spelen, muziek van mannen met namen als Bach en Messiaen. Dat deed wel wat pijn. Was er niemand in het huis die de filosoof kon begeleiden met mij in de hand? Bach en Messiaen, best mooie muziek, maar ze kunnen toch wat de rock and roll van percussie gebruiken.

Af en toe dwaalde de filosoof door zijn kelder en keek vergenoegd naar zijn verzameling. Heel af en toe nam hij me op, rammelde een paar keer, knikte goedkeurend en zette me dan terug. Dat had best wat langer mogen duren, maar ik begreep het wel. Ik was trots deel uit te maken van de verzameling dingen van een man die schreef: "we gooien te veel weg en we gooien het verkeerde weg".

De meeste mensen vinden het zeer raar dat een wijs man zoveel rommel verzamelde, maar ik denk wel dat ik het ondertussen begrijp. De verzameling wil mensen doen nadenken over hoe we "omgaan met de dingen" en over hoe ze gemaakt worden. Om de woorden van de filosoof zelf te gebruiken: "uiteindelijk komen we terecht bij de vraag of ons beschavingsmodel, het kapitalistisch bestel, wel deugdelijk genoeg is om de met elkaar verbonden problemen van natuurverloedering en menselijke onderontwikkeling aan te kunnen". *Jezelf een vraag stellen, daarmee begint verzet, en dan die vraag aan een ander stellen.*

de bibliotheek van de filosoof

Zeer blij was ik toen de filosoof een boek schreef over muziek, *Geen dier jankt zo ongenadig als de mens*. Die rare titel legt hij zo uit – vergeef mij het lange citaat, maar het verdient gelezen te worden, dat denk ik toch als ding: "in het zuiden van de planeet leven tientallen miljoenen mensen in erbarmelijke omstandigheden. Zij lijden in stilte, schreeuwen niet. Als dat wel gebeurt, wordt het niet gereproduceerd of verspreid. Vergelijk dat met het gedrag van miljoenen westerlingen, die hun genotsmogelijkheden niet op kunnen. Zij huilen met luide stem over de negatieve kanten van hun bestaan en zijn geërgerd als je dat geweent durft te relativieren. Uiteraard leven er in het Westen mensen die diep beschadigd zijn, een slag kregen die ze nooit te boven komen. Over hun reacties gaat het hier niet. Ik doel op het narcisme, de

eindeloze zelfverwennerij, de verheerlijking van de principiële onbevredigbaarheid. Het wilde neoliberalisme drijft ons naar verspilling en vernieling. De in 1997 overleden Cousteau gaf de mensheid nog 25, 50, hoogstens 100 jaar. Om te overleven moet het ongeremde kapitalisme worden opgeheven of zeer grondig hervormd. We hebben geen andere keuze.”

Ja, ik knik dus overtuigend ja, als de filosoof stelt: “Er is maar één soort goede kunst. Ze is geëngageerd, kritisch, dient de emancipatie van mens en samenleving. Ze mijdt musea, staat in het leven, bereikt het publiek en laat zich niet beheersen door de wetten van de commercie.” Nu ja, dat over de musea, ben ik ondertussen anders gaan zien.

Toen de filosoof stierf, kreeg hij weer wat aandacht. Zijn dood werd behoorlijk uitgebreid vermeld op de televisie. Men noemde hem een dwarsligger.

Doodgaan brengt altijd iemand weer voor een tijdje tot leven. Er werd beslist de collectie van de filosoof tentoon te stellen, in Het Huis van Alijn, een museum voor volkskunde in de stad waar hij heel zijn leven les had gegeven. Elke dag waren er mensen die ons kwamen bekijken. Dat was best opwindend. We hadden dus toch nog waarde. Maar, zoals elk muziekinstrument meer weet dan de andere dingen: mooie liedjes duren niet lang. Na 4 maanden sloot de tentoonstelling de deuren.

We verhuisden naar een ander museum, een museum aan een stroom in de stad waar de filosoof heel zijn leven had gewoond. Dat was minder opwindend: we belandden in het depot, een soort vergeetput die elk museum heeft. Het leek of ik definitief was uitgespeeld. Maar zie, het leven blijft wispelturig zolang het duurt.

Men besliste de waarde van de verzameling aan een kritisch onderzoek te onderwerpen. Dat was bang afwachten. Uiteindelijk viel het verdict: “de verzameling heeft een groot filosofisch potentieel, omdat ze gedachten en gevoelens rond de waarde van dingen stimuleert.” Een potentieel moet natuurlijk verwerkt worden.

De helft van de collectie wordt behouden in het museum en zal af en toe door kunstenaars onder handen worden genomen. Ik werd ingedeeld in de andere helft, die aan geïnteresseerden “wordt aangeboden als grondstof voor de toekomst”. Ik en mijn burens werden in dozen 154 verpakt. Zou iemand ons komen halen?

Heb ik al gezegd dat ik zeer veel geluk heb gehad in mijn bestaan? Weer kruiste een filosoof mijn pad, een leerkracht, die nog les had gekregen van de filosoof-verzamelaar. Hij nam ons mee naar zijn school in Roeselare.

Het is fijn weer in de nabijheid van jonge mensen te zijn. De leerlingen van het vak burgerschap hebben gefilosofeerd over de waarde van ons, de dingen. De leerlingen van het kunst secundair lieten zich door ons inspireren voor kunstwerken en voor een choreografie op zelfgemaakte muziek (weliswaar zonder kalebas). Een meisje herschiep me tot aardbol vol afval, maar bovenop een boom des levens. Ik zal voor de tweede keer in mijn bestaan tentoongesteld worden.

Dat maakt me zeer blij, bijna even blij als toen ik zorgde voor muziek, in de handen van Lukoki, en de vele zonen en dochters, en Jean Baptiste...

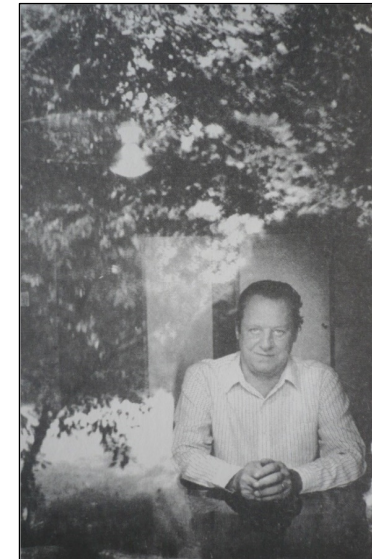
de collectie in het Huis van Alijn

medewerksters van Museum aan de Stroom steken de dingen in dozen

PG

Filosoof Jaap Kruithof, een links en religieus humanist

Strijden tegen hoogmoed - tussen bescheidenheid en nederigheid

1. De methode en de stijl van Kruithof

1.1. Kruithof als lesgever, spreker en activist

De persoonlijkheid en het gedrag van een denker is nooit van het grootste belang: niet de boodschapper telt, maar de boodschap. De stijl kan natuurlijk helpen om aandacht te trekken voor de boodschap.

Kruithof gedroeg zich soms als de bizarre, excentrieke professor. Zijn lessen hadden een hoog showgehalte. Hij deed soms provocerende uitspraken, deels om de andere (vooral de student) op de proef te stellen, deels om de discussie onmiddellijk op scherp te stellen. Ook op papier kon hij scherp zijn en toch enigszins overtrokken standpunten innemen. Zo schrijft hij in zijn laatste boek *Het humanisme: als het over respect voor het buitenmenselijke gaat zijn mijn christelijke vrienden even afgestompt als mijn ongelovige vrienden. Zij eten kippen die op een wreedaardige manier gekweekt worden, verlustigen zich in dierentuinen vol zwaar gestoorde dieren en zetten vrolijk bloemen, vermoorde planten, op hun salontafel* (hoofdstuk *Van egocentrisme naar ecocentrisme - het verleden: christendom en natuur*).

De kern bleef steeds: analyseren om nadien een beargumenteerde positie in te nemen. Deze positie wou hij dan ruim bekend maken, met het oog op zijn uiteindelijke doel: de wereld verbeteren. Hij koos daarbij steeds de zijde van de zwaksten.

Kruithof was een activist.

Hij was lid van linkse organisaties. Hij was mede-oprichter van de dierenrechtenorganisatie Gaia. Hij nam deel aan debatten en gaf vele lezingen. Hij verkondigde zijn visie in de media, zolang hij welkom was.

Zijn voornaamste wapen bleef steeds het ontwerpen van een juiste visie op de wereld. Om de wereld te kunnen veranderen, moet de wereld eerst correct geïnterpreteerd worden. Doen moet voorafgegaan worden door denken. Een stuurman moet de stuurmanskunst bestuderen.

1.2. Kruithof als denker

Kruithof wou ethiek een wetenschappelijke basis geven. Samen met Leo Apostel richtte hij in 1962 aan de Gentse universiteit de vakgroep *Moraalwetenschappen* op. De ethicus moet op de hoogte zijn van psychologie, sociologie, cultuurwetenschappen, politicologie, economie, recht. Ook in zijn eigen werk moet hij zo wetenschappelijk mogelijk te werk gaan. Kruithof werd evenzeer beïnvloed door sociologen (bv. Talcott Parsons) als door filosofen (bv. Marx en Hegel – over de ontologie van Hegel handelde zijn doctoraat).

De bestudering van een verschijnsel betekent het maken van zoveel mogelijk onderscheidingen en vervolgens het bekijken van al de mogelijke combinaties. De wetenschapper moet te werk gaan als een verzamelaar, die op zoek gaat naar wat bestaat en wat zou kunnen bestaan. Kruithofs eerste boeken (*De zingevers*, *Eticologie*, deels ook *Arbeid en lust*) zijn geen leesboeken, maar studieboeken. Ze staan vol uitgebreide schema's en tabellen, zonder veel voorbeelden.

Belangrijk is de historische dimensie. Daarbij moet niet enkel nagegaan worden hoe de zaken er nu voorstaan en hoe ze ervoor stonden op andere momenten in de geschiedenis (de synchronische benadering), maar ook hoe de zaken zich van het ene moment naar het volgende moment hebben ontwikkeld (de diachronische benadering). Kruithofs latere werken (*Arbeid en lust*, *Het neoliberalisme*, *Het humanisme*) geven gebalde, caleidoscopische syntheses van onze moderne samenleving, vroeger en nu.

Dat dit alles geen exacte wetenschap is, zag Kruithof zelf in.

Hij vermeldt dat de poging van de Wiener Kreis om een eenheidswetenschap te funderen vertrekkend van de fysica jammerlijk niet gelukt is. Hij wijst erop dat de mens- en maatschappijwetenschappen ideologisch gekleurd zijn. Het blijft filosofie.

2. De filosofie van Kruithof

Volgens Kruithof moet een filosoof eerst de zaken beschrijven (descriptieve taak) en pas nadien ze op hun waarde beoordelen om voor te schrijven hoe ze moeten veranderd worden (prescriptieve of normatieve taak). Eerst nagaan hoe het is (het Sein), nadien aanduiden hoe het zou moeten zijn (het Sollen). Hoe beide taken aangepakt worden en wat de resultaten zijn, wordt wel steeds bepaald door de fundamentele waarop de filosoof zijn denkwerk opbouwt.

De eerste stap moet steeds een abstract, niet waardengeladen begrippenkader zijn, als instrument voor een empirische beschrijving.

2.1. Kruithofs descriptieve filosofie

2.1.1. Kruithofs antropologie: de mens als zingevers

De mens streeft naar lust: hij wil zijn strevingen realiseren. Hierbij maakt hij gebruik van zijn perceptief-cognitief vermogen (waarnemingen en denkprocessen). Ook emoties spelen een belangrijke rol. Met ons verstand kunnen we onredelijk denken en met onze gevoelens kunnen we rationeel verantwoord reageren.

De naar lust strevende mens maakt deel uit van de natuur: hij ondervindt weerstand, die hij moet overwinnen door te handelen (acties om het bestaande te wijzigen). Geen lust zonder arbeid. Arbeid is een positief gegeven dat de menselijke ontwikkeling drijft.

Deze hele onderneming gebeurt echter niet willekeurig of louter op basis van persoonlijke voorkeuren. De mens is een moreel wezen: hij spreekt waardeoordelen uit. Zijn begeerten en handelingen zijn vatbaar voor betwistingen en hij moet zich kunnen verantwoorden.

Dit alles doet hij niet alleen. De mens maakt deel uit van grotere gehelen. De mens is niet louter een op zichzelf gericht, egocentrisch wezen, enkel geïnspireerd door het eigenbelang. De mens zet zich ook in voor zaken buiten zichzelf.

Op basis van dit alles kan de mens zich als totaliteit een structuur geven, zich situeren in zijn fysisch en sociaal milieu en zich oriënteren ten opzichte van verleden, heden en toekomst: zo geeft hij zichzelf een zin.

2.1.2. Kruithofs sociologie: de samenleving en haar organisatie van arbeid en lust

De samenleving vraagt om organisatie van de materiële behoeftenbevredestiging (de economie), het veiligstellen van een stabiele orde (de politiek) en het vormgeven van de menselijke expressie (de cultuur, met o.a. wetenschap, kunst, onderwijs, religie).

De instellingen die daarvoor tot stand komen zijn niet neutraal, maar dragers van waarden.

Daarbij komen groepen van mensen tegenover elkaar te staan. Er vormen zich klassen die met elkaar een strijd om de macht aangaan.

De heersende klasse probeert haar machtspositie te behouden door haar ideologie (haar visie op de wereld en de samenleving) aan iedereen op te dringen. Er is een voortdurende oorlog om het bewustzijn van de mensen. Daardoor kunnen mensen een visie hebben die niet strookt met hun belangen. Ze worden gemanipuleerd en zijn het slachtoffer van vervreemding.

Het overheersend systeem in de huidige wereld is het kapitalisme, met 4 kenmerken:

- het laatste doel is het maken van winst, waaraan alles ondergeschikt wordt gemaakt

- de productiemiddelen zijn in privébezit
- de ondernemingen gaan een onverbiddelijke concurrentiestrijd aan, met monopolievorming tot gevolg
- de vrije markt is de laatste scheidsrechter en weert elke tussenkomst van de staat.

Dit leidt tot uitbuiting van de werkende klasse: de arbeiders werken, meestal in zware omstandigheden, maar het grootste deel van de opbrengst van hun arbeid gaat naar de kapitalisten, die geen productieve arbeid leveren, maar enkel de bezitters (aandeelhouders) zijn van het kapitaal.

Na het handelskapitalisme volgde het industriële kapitalisme, waartegen de arbeiders in opstand kwamen. Ze wilden een socialistisch systeem.

In de landen met een socialistische revolutie (de Sovjetunie, China) kwam er een staatskapitalisme.

In Europa en de USA vervelden de socialistische partijen tot sociaaldemocratische partijen: ze streven naar verbetering van de situatie van het gewone volk, maar het kapitalisme wordt niet in vraag gesteld. Er kwam een welvaartsstaat en de arbeidersklasse verloor haar revolutionair potentieel: ze werkt mee met de heersende elite. Een groot deel van de uitbuiting is verplaatst naar de andere delen van de wereld, de onderontwikkelde kolonies, later ontwikkelingslanden genoemd. Enkel uit dit deel van de wereld valt nog strijd tegen de uitbuiting te verwachten.

Sinds de jaren 1980 wordt in het rijke westen de welvaartsstaat afgebouwd door het neoliberalisme. Dit heeft niet onmiddellijk geleid tot een heropleving van het revolutionair elan. De westerse arbeiders hebben nog steeds meer te verliezen dan te winnen bij een rechtvaardige wereldorde. Er dreigt een terugkeer van het fascisme. Daar wil Kruithof zich tegen verzetten.

2.2. Kruithofs prescriptieve (normatieve) filosofie

2.2.1. De relatie tussen mensen

2.2.1.1. Strijden tegen onderdrukking

Kruithof is een humanist.

Elke mens moet zich kunnen ontwikkelen tot een volwaardig mens. Mensen hebben recht op autonomie: anderen mogen hen niet zomaar beperkende wetten opleggen. Elke vorm van onderdrukking moet verworpen en actief bestreden worden:

- onderdrukking op basis van godsdienst moet bekampt worden. Er is geen god, dus mogen er ook geen regels zijn die door de leiders van een godsdienst aan de anderen worden opgedrongen. Zo moet iedereen zijn seksualiteit ten volle kunnen beleven (Kruithof bepleit in het overwegend nog katholieke Vlaanderen van de jaren 1960 het recht op voorhuwelijkse betrekkingen en het recht om over voorbehoedsmiddelen te kunnen beschikken – Vlaanderen staat op zijn kop en voert een hetze tegen de ketterse Kruithof).
- politieke onderdrukking moet verdwijnen. Een samenleving moet democratisch zijn.
- culturele onderdrukking moet bestreden worden. Het Westen mag niet zomaar zijn cultuur opdringen aan de rest van de wereld. Achterstelling op basis van een nationaliteit (zelfbewustzijn van een gemeenschap) is uit den boze. Multiculturaliteit moet gesteund worden, maar een links, democratisch nationalisme kan verantwoord zijn. Links Vlaanderen mag de Vlaamse beweging niet overlaten aan het extreem rechtse Vlaams Belang.

- de economische onderdrukking moet de wereld uit. Iedereen moet in principe over dezelfde materiële middelen kunnen beschikken om zich te kunnen ontwikkelen.

Om dit alles mogelijk te maken, is een linkse politiek nodig.

2.2.1.2. Strijden tegen het kapitalisme

Kruithof is anti-kapitalist.

Alleen een complete herverdeling van rijkdom en macht op planetair vlak kan de mensheid een toekomst bieden. De vernietiging van de kapitalistische markteconomie is een conditio sine qua non voor de vreedzame ontwikkeling van de internationale sociaal-economische en politieke relaties (Eticologie, 13.2.2). Het alternatief is een linkse, dus socialistische samenleving.

Kruithof is links.

Een linkse samenleving betekent het volgende:

- organisatie door planning. Planning is nodig, want het *laissez faire* leidt tot te grote risico's, zoals de ecologische bedreiging en sociale, politieke en militaire spanningen. Planning is ook mogelijk. Het gebeurt reeds op kleinere schaal en er is geen reden waarom dit niet in tijd en ruimte kan uitgebreid worden.
- egaliteit als basisnorm. Zowel op politiek, cultureel als economisch vlak moeten de opbrengsten rechtvaardig verdeeld worden.
- prioriteit aan het economische: planning en egalitarisme zijn loze idealen als ze niet in de eerste plaats worden toegepast op het systeem van productie, distributie en consumptie van goederen en diensten. De liberale democratie schiet hier tekort: de gelijke verdeling mag niet enkel het beslissingsproces betreffen (democratische input), maar moet ook slaan op het resultaat (democratische output).

2.2.2. De relatie tussen mens en natuur

Kruithof is een ecologist.

De vernietiging van de natuur door de mens moet stoppen. De mens heeft niet het recht dieren, planten en ecosystemen louter te gebruiken als middel.

De oorzaken van de menselijke *moordpraktijken* zijn:

- de snelle groei van de wereldbevolking
- de uitbreiding van de industriële productiewijze over heel de wereld, steunend op de ontwikkeling van de technologie
- het kapitalistische karakter van de wereldeconomie, wat leidt tot grote ongelijkheid inzake verdeling van de natuurgoederen
- de stijging van de levensstandaard, met daaraan gekoppeld de verspilzucht
- onderontwikkeling van milieuwetgeving en gebrek aan internationale coördinatie ervan.

De oplossing ligt in de beperking, het opleggen van grenzen:

- de toename van de bevolking moet verminderen en tot nul herleid worden
- de grootschalige industriële productiewijze moet op een aantal gebieden beperkt worden en de alles overwoekerende technologie moet aan banden worden gelegd
- tegen sterke uitwassen van het kapitalisme moet hard worden opgetreden

- regeringen en multinationals moeten aan strenge controle en eventuele sanctionering worden onderworpen.

Een belangrijk inzicht is dat de klassieke formule $I = P \times A \times T$ moet aangevuld worden.

De milieuverloeding (I of impact op de natuur) is niet enkel gevolg van de bevolkingsgrootte (P of populatie), de gemiddelde rijkdom (A of overvloed – in het Engels *affluence*) en de efficiëntie van de technologie (T of technologie), maar ook van de socio-politieke en socio-economische organisatie, zoals het economische systeem en de wetgeving en rechtspraak. De formule (niet zo door Kruithof verwoord) moet zijn: $I = P \times A \times T \times S$ (of: $I = PATS$).

Het aantal mensen moet verminderd worden, de overvloed aan rijkdom moet verminderd worden, de technische efficiëntie moet vergroot worden (misschien door weer op kleinere schaal te werken), maar ook de sociale structuren moeten efficiënter worden, door betere wetgeving en door internationale samenwerking. Een multiculturele werelddemocratie met respect voor het particuliere en diversiteit blijft het streefdoel. De problemen kunnen ook niet opgelost worden zolang het kapitalistische winststreven en de kapitalistische vrijheid (vrije markt en concurrentie) niet afgeschaft worden. Wetenschap en techniek moeten in dienst van socialistische doeleinden gesteld worden. Collectivering is nodig voor een progressieve milieupolitiek.

Anderzijds verwerpt Kruithof de visie van vele socialisten dat met het verdwijnen van het kapitalisme de milieuproblemen vanzelf zullen verdwijnen. Met het verdwijnen van de klassenstrijd tussen mensen komt er niet automatisch een einde aan de klassenstrijd tussen de soort “mens” en de rest van de planeet. Ook het socialisme zal zich aan grenzen moeten houden wat betreft de bevolkingsgrootte, de rijkdom en de technologie.

Het geloof in onbepaalde groei is zeer bedenkelijk en steunt op de illusie dat de mens god kan worden. De rapporten aan de Club van Rome tonen aan dat we nood hebben aan een wereldbeeld waarin een limiet-bewustzijn is ingebouwd. Verspilzucht zal vervangen moeten worden door zuinigheid.

Het belangrijkste voor Kruithof is dat er een mentaliteitswijziging komt, een nieuwe manier om de dingen te waarderen: het limiet-bewustzijn zal maar optreden als de mens terug religieus wordt.

In deze stelling komen Kruithofs 3 basisprincipes samen: objectivisme, totalisme, ecocentrisme.

2.3. Kruithofs fundamentele filosofie

2.3.1 Objectivisme

Kruithof is een objectivist.

De objectieve wereld moet bij het filosoferen zeker niet minder een rol spelen dan de subjectieve wereld. Zo is bijvoorbeeld de effectieve, objectief vast te stellen bevrediging van de behoeften belangrijker dan het genot, dat is het subjectieve aanvoelen van de bevrediging. Het bewustzijn kan zich immers vergissen. Het bewustzijn wordt soms zelfs gemanipuleerd door anderen die daar voordeel bij hebben. De vraag is natuurlijk hoe de objectieve bevrediging vastgesteld kan worden los van het subjectief aanvoelen. Een antwoord ligt in een “wetenschappelijk” mensbeeld, maar het is duidelijk dat psychologen verschillende visies hebben.

Kruithofs objectivisme gaat nog verder: hij past het ook toe op ethisch vlak.

Kruithof beweert dat niet alleen feiten (zoals in het voorbeeld hierboven “iemand bevredigt zijn behoeften”), maar ook morele verschijnselen objectief zijn (zoals waarden, normen, rechten, plichten, geboden, verboden – bijvoorbeeld “iedereen moet zijn behoeften kunnen bevredigen”). De waarde van de dingen ligt vast, los van wat de mens daar over denkt. De mens

creëert geen waarden, hij ontdekt ze. Geboden bestaan los van de mens, net zoals er stoelen bestaan. Hoe Kruithof deze stelling kan funderen, blijft onduidelijk.

De Griekse filosoof Plato (ca. 427 – 347 vóór het begin van onze tijdrekening) stelde dat morele verschijnselen bestaan in een wereld van ideeën (of vormen) waar zich ook de wiskundige voorwerpen bevinden (bv. “de” driehoek) en waar de waarheid over die vormen kan vastgesteld (“aanschouwd”) worden (bv. de stelling van Pythagoras over de driehoek). Ethische uitspraken hebben daarom dezelfde objectieve zekerheid als wiskundige stellingen. Deze fundering kan Kruithof, als materialist, niet overnemen.

De Duitse filosoof Immanuel Kant (1724-1804) stelde dat er categorische imperatieven bestaan, dat zijn geboden die verplichten ook als er geen sanctie bestaat voor wie het gebod niet volgt. Uiteindelijk voert Kant toch een sanctie in: hij “postuleert” het bestaan van een straffende en belonende god. Ook deze fundering kan Kruithof, als atheïst, niet volgen. En toch belandt Kruithof bij Kants formulering “handel zo, dat je handelingen steeds tot algemene wet kunnen worden verheven”: *de socialisten verdedigen de belangen van de onderdrukten en achten deze positie objectief omdat alleen de belangen van de onderdrukten veralgemeenbaar zijn (het is niet mogelijk van alle mensen kapitalisten te maken omdat de kapitalisten slechts zichzelf kunnen blijven als zij arbeiders kunnen dirigeren)* (Eticologie, hoofdstuk 3.5).

2.3.2. Totalisme

Kruithof is een totalist (anders uitgedrukt een holist - de term totalisme wordt weinig gebruikt, waarschijnlijk wegens de verwantschap met het negatieve begrip totalitarisme; in de *Conclusies* van zijn boek *Mens aan de grens* vermeldt Kruithof zelf totalisme als synoniem van holisme).

Het geheel (de totaliteit) moet bij het filosoferen zeker niet minder een rol spelen dan de delen. Het atomisme, individualisme, particularisme moet verworpen worden: het geheel moet op de eerste plaats komen. Dit geldt op descriptief vlak: je kan een geheel niet begrijpen door enkel de som van de delen te maken. Een geheel is niet volledig te verklaren vanuit de interactie van de delen. Eerder het omgekeerde geldt: de kenmerken van een deel worden bepaald door het geheel waartoe het behoort.

Kruithof past het totalisme ook toe op ethisch (prescriptief) vlak.

Kruithof stelt de belangen van het geheel op de eerste plaats. Wie vertrekt vanuit de waarde van de delen, kan nooit het geheel veiligstellen. Kruithof maakt deze houding zelfs tot noodzakelijke voorwaarde om iemand links te noemen (het is het vierde kenmerk van links zijn, naast de 3 kenmerken die hierboven in punt 2.2.1. werden vermeld): mens en maatschappij moeten in het groter geheel van aarde en kosmos gesitueerd worden, het macro-sociale heeft voorrang op het micro-sociale, het planetaire niveau moet boven het nationale niveau gesteld worden, dat zelf boven het regionale en lokale moet staan. Deze positie heeft wel een groot gevaar. Het totalisme kan leiden tot totalitarisme: de delen worden volledig ondergeschikt gemaakt aan het geheel en hebben geen waarde op zich, maar enkel een instrumentele waarde voor het geheel. De vraag is dus hoe we de primauteit van het geheel en de onvervangbare waarde van de individuele mens in een houdbare synthese met elkaar kunnen verenigen.

Een concrete toepassing van deze vraag betreft de relatie tussen socialisme (met planning en gemeenschappelijk bezit van de productiemiddelen) en democratie. Hoe kan in een

socialistische maatschappij, die zorgt voor een democratische output, ook de input democratisch gemaakt worden? Hoe kunnen democratie en efficiëntie verenigd worden?

Er zijn een aantal richtlijnen (uit het artikel *Demokratie* uit 1971): gezag van een gezagsdrager moet partieel zijn, gezag moet betwist kunnen worden, gezag moet tijdelijk zijn, gezagsdragers moeten competent en representatief zijn. Het boek dat Kruihof op basis van zijn cursus over democratie in de jaren 1980 plande, is echter nooit verschenen, evenmin als het derde deel van *Arbeid en lust*, waarin hij van plan was de organisatie van de samenleving prescriptief (normatief, waardengeladen) te behandelen.

Wel publiceerde hij in die periode het boek *Mens aan de grens*, waarin hij op vlak van de milieuproblematiek zijn totalisme combineert met zijn objectivisme.

2.3.3. Ecocentrisme

Kruihof is een ecocentrist.

De natuur heeft een intrinsieke (objectieve) waarde, los van de waarde die ze heeft voor de mens. Dieren, planten, ecosystemen hebben het recht om gerespecteerd te worden en de mens moet zich daarbij neerleggen, ook als hij daardoor voordelen moet opgeven. De mens is wel de meter van waarden, maar niet de maat van alle dingen (zoals de Griekse sofist Protagoras wel beweerde).

Dit ecocentrisme is tegengesteld aan het antropocentrisme.

Volgens het antropocentrisme bestaan er geen objectieve rechten. Rechten kunnen enkel toegekend worden door de mens en het is maar logisch dat de mens eerst denkt aan zijn eigen belangen. Als schepper van waarden, heeft hij het recht enkel aan zichzelf intrinsieke waarde toe te kennen. Om zijn eigen belangen ook op

de lange termijn efficiënt te realiseren, moet de mens zich wel grenzen opleggen. Hij moet andere mensen en de dingen instrumentele waarde toekennen. Hij moet in een sociaal contract rechten toekennen aan andere mensen, als hij niet wil ten onder gaan in een oorlog van allen tegen allen. Evenzo moet de mens bij zijn gebruik van de natuur (en ook van dieren) zich beperkingen opleggen, wil hij ook in de toekomst nog gebruik kunnen maken van de natuur. De mens moet bijvoorbeeld stoppen met het verbranden van fossiele brandstoffen, wil hij niet ten onder gaan door natuurrampen, stijging van de zeespiegel, verwoestijning en de hongersnoden (plus eventueel wereldoorlog) die dit alles spoedig zal meebrengen. Voor Kruihof echter is het sparen van de natuur op basis van een dergelijk welbegrepen eigenbelang slechts een zachte vorm van ecofascisme, omdat het onderdrukkend egocentrisme de laatste motivatie blijft.

Kruihof denkt dat het antropocentrisch welbegrepen eigenbelang nooit in staat zal zijn om de mens binnen de noodzakelijke grenzen te houden: *de waarheid is dat de toekomst van onze planeet niet door een arrogante en zelfzuchtige mens kan veiliggesteld worden, maar uitsluitend door een wezen dat zich in een groter geheel inschakelt en zichzelf durft te relativeren (Het humanisme, hoofdstuk De toekomst: ecocentrisme en religiositeit)*. De mens moet met andere woorden opnieuw religieus worden.

De voornaamste oplossing van de milieuproblemen ligt in een mentaliteitswijziging. De mens moet de natuur terug als heilig beschouwen: *religiositeit is een wapen tegen antropocentrisme*. De hernieuwde religiositeit moet echter niet leiden tot hernieuwde godsdienstigheid. Bij een godsdienst bestaat het gevaar dat enkel de god als sacraal gezien wordt en de natuur weer volledig ondergeschikt wordt aan de roofzuchtige mens.

Atheïstische religiositeit: wat moeten we denken over deze stelling, en over de achterliggende filosofie van Kruihof?

Kruihofs muzikale voorkeur: een toepassing van zijn fundamentele filosofie

Kruihof was een getalenteerd musicus en overwoog aanvankelijk om professioneel pianist te worden.

Hij bezat een uitgebreide collectie grammofoonplaten, waarvan hij er talrijke, samen met de spullen uit zijn collectie, voor zeer weinig geld kocht op rommelmarkten.

In 1997 schreef hij een boek waarin hij muziek op zijn gebruikelijke analytische en systematische wijze theoretisch benaderde en verbond aan zijn algemene maatschappijkritische visie: *Geen dier jankt zo ongenadig als de mens*.

Zijn persoonlijke muzikale voorkeur kunnen we verder leren kennen door een artikel van zijn assistent en vriend Freddy Mortier (*Van bijna niets naar de totaliteit: Kruihofs lessen over structuur en realisme, in Over Kruihof gesproken*).

Kruihof vond muziek niet zozeer "mooi". Een dergelijk oordeel vond hij te afhankelijk van de luisterende persoon, te subjectivistisch.

De waarde van een compositie bestaat los van de voorkeur van mensen. *Denken dat Prokofiev of Sjostakovitsj tot de internationale top behoren is geen smaakoordeel, maar een vergissing*. Net zoals morele goedheid immers kan en moet ook esthetische waardevolheid objectief vastgesteld worden. De waarde van een muziekstuk is vooral afhankelijk van de structuur van het geheel (cfr. Kruihofs totalistische filosofie).

Een voorbeeld van een absoluut meesterwerk is de 2e en laatste beweging van Beethovens laatste pianosonate (opus 111): uit een kern van 3 simpele noten maakt Beethoven een basisthema van 16 maten, waarop hij dan varieert en zo *de wonderlijke vertakkingen van het bijna niets in één soepele structuur ineenvlecht*.

De structuur kan voortvloeien uit vormvereisten en de klassieke harmonieleer, zoals bij componisten uit de barokke en klassieke periode (bv. motetten van Couperin of de *Mattheuspassie* van Bach), maar even goed uit klankkleur en ritmische patronen (bv. *Vingt regards* van Messiaen of de pianopreludes van Debussy).

De elegantie en kleinburgerlijke esthetiek van Chopin genoot niet Kruihofs voorkeur, hoewel hij wel er de *souplesse en naturel* van apprecieerde. Bij Ravel waardeerde hij *de zin voor detail* (bv. een dissonant in het hoofdthema van de 2e beweging van diens pianoconcerto in sol).

Externe referenties of literaire benaderingen (genre "*vogeltjes die fluiten in Schumanns Frühlingssymphonie*" of "*bommenwerpers die overvliegen in een strijkkwartet van Sjostakovitsj*") ergerden Kruihof. Ook opera, waar de muziek door het libretto per definitie verbonden wordt aan het menselijke, sprak hem weinig aan: *de Italiaanse opera's van Rossini, Puccini, Donizetti en Verdi zijn, wat men ook moge beweren, geen echte muzikale hoogtepunten*.

In opera en in de literaire benadering van muziek krijgt voor Kruihof ongetwijfeld de mens een te grote rol. Kruihof heeft in feite heimwee naar de tijd toen kunst nog *bedoeld was om de diepere werkelijkheid zoals mensen die ervaren uit te drukken*. De mens moet immers niet enkel waarde geven aan zichzelf, maar ook aan de buitenmenselijke wereld. De moderne, westerse subjectivistische kunst en kunstbeleving is voor Kruihof een uiting van het verfoeilijke antropocentrisme (het centraal stellen van de mens) en het opgeven van een religieuze houding. Muziek zoals de laatromantiek (Wagner, Mahler, Richard Strauss) is vooral het etaleren van zelfbeklag, ergerlijk gejanek.

3. Een kritische appreciatie van Kruithofs filosofie

Elke beoordeling van een denksysteem is persoonlijk, dat is bij filosofie onvermijdelijk. Belangrijk is dat de beoordeelde filosoof met respect en welwillendheid wordt benaderd. Dat is in de beoordeling die hier volgt, zeker het geval, wat kan blijken uit een verduidelijking van mijn persoonlijke relatie met Kruithof.

Mijn persoonlijke relatie met Kruithof

Tijdens mijn eerste mondelinge examen bij Kruithof (in het lang verdwenen Gentse café *Den Ijzer*, omdat de universiteitsgebouwen op vrijdagavond na 19 uur gesloten werden) vertelde hij tegen mij, een onervaren plattelandjongen pas van de middelbare school, “jij bent een authentieke filosoof”. Toen ik Hegel las, vermeldde hij dat met lovende woorden aan de studenten in het auditorium. Toen ik Hegel, en dus ook Kruithof, niet volgde, heeft hij allicht gedacht “nee, jammer genoeg een subjectivist, geschikt voor de stal van Vermeersch”. Zijn verslag over mijn licentiaatsthesis (de huidige masterproef) heb ik niet meer in mijn bezit, maar ik herinner me nog dat hij mijn schrijfstijl niet zo goed vond, waar mijn promotor, Etienne Vermeersch, vond dat ik de zaken toch duidelijk verwoordde.

Toen ik Kruithof in 1991 een brief schreef met kritische opmerkingen aangaande zijn stukje over “Homofilie” in *Omgaan met de dingen*, heb ik geen reactie ontvangen.

Toen hij later in de Vooruit gevierd werd, groette hij mij tussen al de drukte door met de woorden “jou ken ik nog”, echter zonder mijn naam te kennen.

Waarschijnlijk heeft Kruithof nooit vermoed hoe groot zijn invloed was op mijn denken. Het is Kruithof die het meest mijn maatschappijvisie heeft gevormd, die mij links heeft gemaakt, antikapitalistisch en socialistisch (evenwel zonder zijn bevlogenheid). Kruithof is, naast Etienne Vermeersch en Rudolf Boehm, één van mijn 3 grote leermeesters.

Bovenstaande anekdotes maken duidelijk dat ik me bevoorrecht voel van hem les te hebben gekregen, maar dat mijn inhoudelijke beoordeling van zijn denken gemengd is.

Ik volg Kruithof waar hij de hoogmoed beschrijft en bestrijdt, maar niet wanneer hij – vooral in zijn fundamentele filosofische uitgangspunten - bescheidenheid inruilt voor nederigheid.

3.1. Kruithofs terechte strijd tegen de hoogmoed

3.1.1 Kruithofs inspirerende descriptieve filosofie

Kruithofs descriptieve filosofie is steeds zeer inspirerend.

De grote waarde ligt erin dat hij een ruime blik heeft, alle aspecten bekijkt, alle delen van de wereld betreft in zijn beschrijving en alle tijdsperiodes en hun onderlinge relaties. Hij doorbreekt de ideologisch dominante manier van kijken en vermijdt de nederigheid van een beperkte, eenzijdige blik - een nederigheid die tegelijkertijd hoogmoed is (“mijn huidige blik moet niet verruimd worden”).

Vooraf zijn boek *Arbeid en lust* is een grandioze beschrijving van mens en maatschappij.

Ook Kruithofs prescriptieve filosofie is actueler dan ooit, in zover hij de hoogmoed bestrijdt van bestaande maatschappelijke systemen en praktijken.

3.1.2. Kruithofs richtinggevende normatieve filosofie

De meeste van Kruithofs normatieve stellingen wijzen de juiste, recht(vaardig)e weg.

3.1.2.1. Strijden tegen onderdrukking en kapitalisme

Terecht wijst Kruithof het kapitalisme af als een systeem dat onrechtvaardig is en mensen uitbuit. Het is een systeem waar de enen te veel rijkdom en macht hebben (hoogmoedig zijn) en de anderen te weinig (nederig zijn, omdat ze vernederd worden). Nodig is bescheidenheid: iedereen is gelijk.

Terecht ageert hij tegen het neoliberalisme en tegen de sociaaldemocraten die het doel van het socialisme hebben ingeruild voor een kapitalisme dat de burgers van de rijke landen meer geeft dan de mensen in andere delen van de wereld.

Dit wordt duidelijker door een principiële definitie van het begrip links: links is “wie volledige gelijkheid voor iedereen wil”. De tweede mogelijke (relatieve) omschrijving van links als “wie bestaande ongelijkheid wil verkleinen” is als uitgangspunt te zwak. Links zijn is een nulpunt: wie ongelijkheid wil verkleinen, kan in principe niet ergens halverwege halthouden.

Terecht verduidelijkt Kruithof dat links zijn leidt tot een socialisme, met als kernpunten planning en gemeenschappelijk bezit van de productiemiddelen.

Terecht beklemtoont hij dat dit socialisme ook democratisch moet zijn.

Hoe dit gerealiseerd kan worden (een moeilijk vraagstuk), heeft hij onvoldoende verduidelijkt.

Terecht beklemtoont hij dat dit socialisme ook ecologische grenzen moet aanvaarden.

3.1.2.2. Strijden voor een echte oplossing van de milieuproblemen

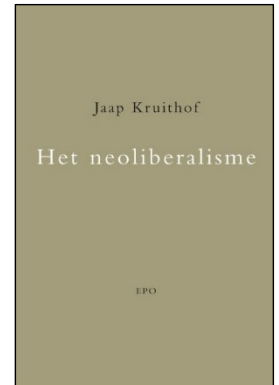
Terecht beklemtoont Kruithof dat een oplossing van de milieuproblemen een opheffing van het kapitalisme vraagt, maar dat dit niet voldoende is.

Het socialisme moet ecologisch worden en dat betekent de hoogmoed laten varen en grenzen stellen aan de grootte van de bevolking en aan de industrialisering.

Terecht verzet Kruithof zich tegen de arrogantie van een samenleving die alles wil verbruiken en daarna weggooien, de wegwerpmaatschappij waar zorgeloos wordt geconsumeerd, geprofiteerd en verspild.

Terecht stelt hij dat er een maximum is aan de materiële rijkdom die mensen kunnen opbouwen zonder de natuur te schaden. Dit maximum werd overschreden eind jaren 1980. Er moet dus dringend een economische inkrimping komen, die uiteraard gepaard moet gaan met een rechtvaardige herverdeling.

Terecht heeft Kruithof erop gewezen dat arbeid en lust samengaan.

Het is daarbij niet nodig de mens, in navolging van Hegel/Marx/Kruithof te definiëren als een “homo faber”. Arbeid en inspanning kosten moeite en zijn dus op zich beschouwd vaak negatief. In een ideale wereld zouden we lust kunnen krijgen zonder de moeite van arbeid. Door de ontwikkeling van de technowetenschap en het gebruik van fossiele brandstoffen als massale energiebron, is dat grotendeels voor een tijd gelukt: we hebben – in het dominerende deel van de wereld toch – de lastige arbeid bijna uitgeschakeld. De prijs is echter de vernietiging van het milieu en dat is niet houdbaar.

We zullen opnieuw de arbeid, als noodzakelijke voorwaarde om lust te verkrijgen, positief moeten bekijken. Een inkrimping van de economie zal niet leiden tot werkloosheid, integendeel. Ook de fossiel-gedreven automatisering van de productie zal immers teruggeschroefd moeten worden. Ambachtelijke arbeid kan daarbij terug een bron worden van creatieve zingeving.

Terecht verzet Kruithof zich tegen de hoogmoedige vergoddelijking van de mens die (voorbereid door het christendom) bij de meeste humanisten en atheïsten heeft plaatsgevonden.

Te weinig aandacht schenkt hij daarbij aan misschien wel het grootste obstakel om tot de begrenzing te komen: het geloof (dat geen religie mag genoemd worden) dat dank zij de wetenschap er nieuwe technologieën zullen komen die de problemen zullen oplossen zonder dat de groei van de bevolking en van de rijkdom aan banden wordt gelegd. In zijn laatste boek uit 2001 *Het humanisme* wijst hij *het geloof in de almacht van de positivistische wetenschap* af en wil hij *een bredere kijk op rationaliteit die de excessieve zelfverheerlijking en zelfoverschatting verwerpt* (hoofdstuk over *Het arrogante humanisme*). Dit moet veel meer beklemtoond worden, vermits het wensdenken van het technowetenschapsgeloof, als laatste strohalm om niet anders te moeten gaan leven, meer dan ooit furore maakt.

Niet terecht is Kruithofs visie dat enkel religie ons kan redden.

Dit volgt uit de kritiek die moet gegeven worden op Kruithofs 3 fundamentele visies.

3.2. Kruithofs onterechte pleidooi voor nederigheid

3.2.1. Het nonsensicale ethisch objectivisme

Er bestaan geen objectieve waarden of normen. Er bestaat geen overeenstemming over zogenaamde categorische geboden, omdat er geen fundering kan gevonden worden, de hoogmoedige pogingen van Plato en Kant ten spijt.

Het begrip “categorische imperatief” (onvoorwaardelijk gebod) is even betekenisloos als een “vierkante cirkel”. Er kan geen definitie gegeven worden van “iets moeten” tenzij voorwaardelijk. Een gebod is steeds relatief en subjectief: er is slechts een effectief gebod als er een straf volgt op het overtreden en als het subject deze straf wil vermijden (of er een beloning is bij naleven). Dit leidt echter niet tot een (nederig) nihilisme, waarin alles toegelaten is.

Er bestaat een (bescheiden) fundamentele hypothetische norm: als een mens zijn strevingen ook op lange termijn optimaal wil realiseren, dan moet hij de gulden regel toepassen (“geef aan een ander wat je zelf wil krijgen”) en moet hij gelijkheid realiseren. Het is de antropocentrische sociaal-contract-theorie, die hierboven werd beschreven (in paragraaf 2.3.3).

Het klopt dat, zelfs al ziet iemand de juistheid hiervan met zijn verstand in, zijn verstand er niet altijd in slaagt de korte termijn verlangens te onderdrukken om de gulden regel toe te passen. Dat is het morele basisprobleem: hoe kan de mens ertoe gebracht worden meer met de lange termijn rekening te houden? Het blijven geloven in een betekenisloze objectivistische absolute moraal zal daar weinig toe bijdragen.

3.2.2. Het afkeurenswaardige totalisme

Het is niet evident dat bij het beschrijven en bestuderen van een geheel de meeste aandacht aan het geheel moet gegeven worden.

Het geheel bestaat maar in zover de samenstellende delen (de atomen, de individuen) samenkomen en zo relaties met elkaar aangaan, waardoor ze het geheel veroorzaken, dat hen dan wel weer beïnvloedt. Het geheel kan wel kenmerken vertonen die niet bij de delen voorkomen, maar die kenmerken komen toch voort uit het samenkomen van de delen. Het methodologisch individualisme moet het uitgangspunt blijven. Enkel zo kan begrepen worden hoe individuen een groep kunnen vormen en hoe deze groep kan functioneren met behoud van de rechten van de individuen (hoe een niet-totalitaire samenleving kan tot stand gebracht worden).

Afkeurenswaardig is in elk geval het voorschrijven dat enkel het geheel waarde heeft of toch de meeste waarde heeft.

Dit vernedert de delen, die geen verhaal hebben als ze opgeofferd worden ten voordele van het geheel. Misschien is het brengen van een offer voor het geheel soms nodig, maar dan moet van alle delen in principe hetzelfde offer gevraagd worden. Dat is het linkse streven naar gelijkheid. De rechten van de mens zijn de rechten van de mensen, niet van de totale mensheid.

Wie, zoals Kruithof, intrinsieke waarde wil toekennen zowel aan het geheel als aan de delen, heeft geen methode om de onderlinge verhouding daarvan vast te leggen. Het valt te vrezen dat er een veelheid aan religies, godsdiensten of ideologieën zal komen die deze verhouding willen vastleggen, en gegeven deze veelvuldigheid valt te vrezen voor nieuwe religieuze en ideologische oorlogen.

Het totalisme was een fantasie van de Duitse filosoof Hegel (1770-1831), die de bestaande wereld en de geschiedenis daarvan zag als een materiële uiting van de gedachten van een absolute Wereldgeest, een filosofische versie van de joods-christelijke god. Als volgeling van Hegel is Kruithof, net zoals Karl Marx, ondanks de vervanging van het idealisme door het materialisme, godsdienstig gebleven, ondanks zijn kritiek op de godsdienst.

3.2.3. Het vernederende ecocentrisme

Gegeven dat er geen objectieve waarden bestaan en gegeven dat er geen reden kan gegeven worden waarom het geheel voorrang verdient, is het ecocentrisme onhoudbaar.

Enkel het antropocentrisme biedt een filosofisch consistente motivatie om ecologische grenzen te respecteren: de rede maakt duidelijk dat het erkennen van de grenzen – op de lange termijn – in het belang is van de mensen. De rede maakt duidelijk dat het eigen belang vereist dat men rekening houdt met het behoud van het milieu (zonder evenwichtig ecosysteem kan de mens zijn strevingen niet realiseren) en met de belangen van toekomstige generaties (zich inzetten voor mensen die na ons blijven leven is de meest voor de hand liggende manier om zin te geven aan het eigen bestaan; voor de meesten betreft dit de eigen kinderen, maar dat is niet noodzakelijk).

Het zou kunnen zijn dat de menselijke rede te zwak is om dit inzicht om te zetten in effectief gedrag bij het grootste deel van de bevolking. Kan een religie dat wel voor elkaar krijgen?

In Zuid-Amerika zijn er milieubewegingen die het denken willen “dekolonialiseren” en terug aanknopen bij natuurreligies. Het is echter niet zeer aannemelijk dat, gegeven de wetenschappelijke Verlichting die hogere (heilige) natuurkrachten als fabels heeft ontkracht, religie bij de meeste mensen spontaan zal aanslaan. Religie kan uiteraard met geweld opgedrongen worden. Er is een grote kans dat na een eventuele (overigens waarschijnlijke)

Historische benadering

De leerlingen 5 ASO burgerschap kozen een voorwerp uit onze Kruithofdoos en onderzochten de geschiedenis van de menselijke activiteit die ermee verbonden is. We probeerden nadien deze geschiedenis te vatten in één beeld (een Kruithofding naast een hedendaags voorwerp met dezelfde functie). Eén tendens valt op voor alle menselijke activiteiten en wijst op 2 hedendaagse problemen, zoals hieronder kort samengevat.

Voor de geschiedenis van "dingen om licht te maken" maakten we een presentatie aan de hand van posters (die te zien waren tijdens het Erfgoedweekend van 24-25 april 20021, met als thema "De nacht").

De geschiedenis van de dingen

De mens gebruikt allerlei dingen om zijn strevingen te realiseren. Af en toe deed hij nieuwe ontdekkingen en uitvindingen.

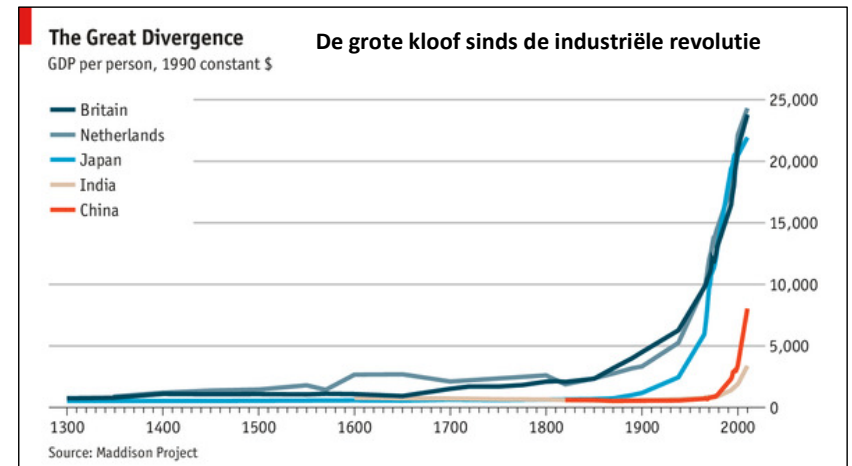
Vanaf 1600 ontwikkelde zich de exacte natuurwetenschap. Het technowetenschapsgeloof veroverde de wereld: door de technologische toepassingen zal de mens steeds meer kunnen, steeds meer welvaart verwerven, misschien zelfs wel onsterfelijk worden. Het nieuwe ideaal werd de materiële (economische) groei. Er kwamen steeds meer dingen, die steeds ingewikkelder worden en steeds meer kunnen. De mogelijkheden zijn inderdaad exponentieel toegenomen. Vergelijk maar eens Kruithofs oude dingen met wat er nu allemaal is.

De groei van de dingen kent echter twee gigantische problemen.

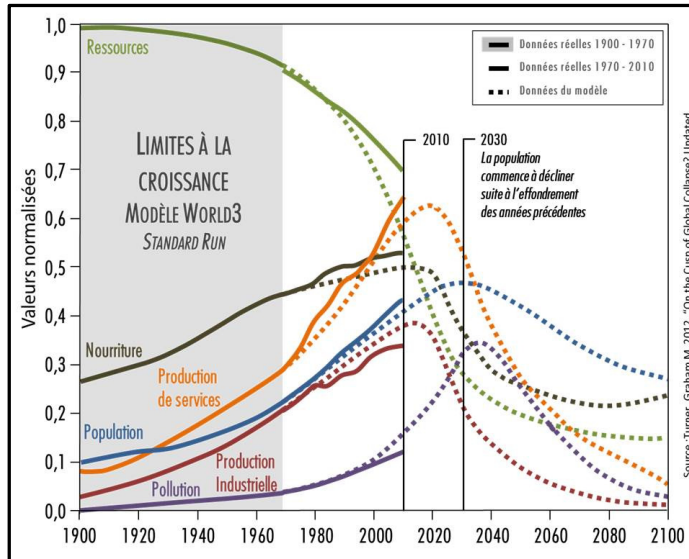
1) De dingen worden zeer ongelijk verdeeld.

Er is een grote welvaarts kloof. Sinds kort worden de armen door groei wel rijk, maar de rijken groeien ondertussen nog meer. Resultaat: sociale onrust en ongecontroleerde migratie. Als er ter wille van het milieu een inkrimping wordt georganiseerd, dan wordt het vraagstuk van de verdeling nog belangrijker.

2) Er zijn meer dingen dan de natuur duurzaam kan geven.

De groei put de natuurlijke hulpbronnen uit (grondstoffen, energie) en veroorzaakt afval (gif, CO2, plastic, ...). We hebben de ecologische grenzen overschreden, wat slechts tijdelijk kan. Als er geen gecontroleerde inkrimping van de totale welvaart komt, stort alles binnenkort in (o.a. door klimaatverandering). Al 50 jaar geleden publiceerde de Club van Rome daar grafieken over. Het technowetenschapsgeloof moet verdwijnen: het is niet gegarandeerd dat er tijdig nieuwe technologieën zullen komen, en indien wel, dan zullen die in de toekomst vaak nog grotere problemen veroorzaken.

evolutie **hulpbronnen** / voedsel / **diensten** / **bevolking** / **industrie** / **vervuiling**
- op basis van wereldmodel van De Club van Rome (2010)

De geschiedenis van dingen om licht te maken

In de Kruithofdoos nr. 154 zit een kaarsensnuit (een schaar om een kaars te doven en om de warme, vuile wick van af te snijden en ze op te vangen in het bijhorend bakje).

Dit inspireerde ons tot een onderzoek naar dingen om licht te maken.

Wereldburgerschap op school / burgerschap en interlevensbeschouwelijke dialoog

Zuinig zijn met de dingen

Omgaan met de collectie en de filosofie van Jaap Kruithof

een project van de leerlingen **campus Tant**

Hugo Verrieststraat 68 | 8800 Roeselare

meer dan onderwijs

Dingen om licht te maken

Licht krijgen

Licht komt van de goden...

Toen sprak God: 'Er moet licht zijn!' En er was licht. En God zag dat het licht goed was. (Genesis, 1, 3-4) - De schepping van het licht, Gustave Doré (1832-1833)

God sprak: 'Er moeten lichten zijn aan het hemelgewelf, die de dag van de nacht zullen scheiden.' God maakte de twee grote lampen, de grootste om over de dag te heersen, de kleinste om te heersen over de nacht, en Hij maakte ook de sterren. En God zag dat het goed was. (Genesis, 1, 14-18) - De schepping van zons en maan, Michelangelo, Sixtijnse kapel Vaticaan, 1512

Toen Prometheus het vuur van de goden stal voor de mensen...

Prometheus steelt het vuur, Rockefeller Centre, New York, Paul Manship, 1934

... werd hij als straf vastgebonden aan een rots, waar een gier elke dag zijn lever at.

Prometheus vastgeketend aan de Kaukasus, Thomas Cole, ca. 1847

Prometheus werd bevrijd door Heracles.

De mens begon zijn technische opmars...

Heracles bevrijdt Prometheus, Heinrich Füssl, ca. 1785

... de afloop is onzeker.

Wil de mens niet te veel? Wordt hij straks niet verdreven uit zijn kunstlicht-paradijs?

Uitdrijving - maan en vuurlicht, Thomas Cole, ca. 1828

Wereldburgerschap op school / burgerschap en interlevensbeschouwelijke dialoog

Zuinig zijn met de dingen

Omgaan met de collectie en de filosofie van Jaap Kruithof

een project van de leerlingen campus Tant
Hugo Verrieststraat 68 | 8800 Roeselare
meer dan onderwijs

Dingen om licht te maken

Hernieuwbaar licht

De eerste lichtbronnen waren wat we nu "hernieuwbaar" noemen: de brandstof (energiebron) kan binnen korte termijn (enkele maanden tot jaren) steeds opnieuw door de mens geproduceerd worden, zij het natuurlijk op beperkte schaal.

De eerste lichtbron was hout: vuur gaf warmte én licht. Zeker al 400.000 jaar kan de mens zelf vuur maken en beheersen.

Nadien kwamen vetachtige stoffen uit de planten- en dierenwereld, zoals bijenwas, rundsvet, olijfolie. De brandstof wordt aan een stok gesmeerd (fakkel), is gestold (kaars) of is voeibaar in een vat (olielamp).

Tegenwoordig worden kaarsen gemaakt uit ("hernieuwbare") stearine (afgeleid van vet, ontdekt in 1823) of ("fossiele") paraffine (uit aardolie, ontdekt in 1830).

vuur maken door wrijving

de gevleugelde liefdesgod Cupido wakkert de toorts van de huwelijksgod Hymen aan (George Rennie, ca. 1831)

olielamp uit grot van Lascaux, 15.000 jaar terug

olielamp christelijke oudheid (met symbool van Christus)

olielamp Brugge, 16de eeuw

olielamp in hedendaags India

kaarsenmakersgilde van Gent, loordje dat bij uitdeling onder de armen recht op brood gaf, 1735

kaarsensnuitser (collectie Jaap Kruithof) (om de wick af te snijden en op te vangen)

kaarsenmakerij, prent uit de Encyclopédie, 1751

kandelaars en lusters in het Schönbrunn (paleis Weense keizers)

kaarsen op voorgrond en in lusters op het toneel van de Comédie Française, ca 1670

bij armen bleef de haard lang de enige lichtbron (Albert Neuhuys, 1854-1914)

12e eeuw (Duits) 15e eeuw (Vlaams) renaissance Louis XIV Louis XV Louis XVI empire art nouveau art deco

Wereldburgerschap op school / burgerschap en interlevensbeschouwelijke dialoog

Zuinig zijn met de dingen

Omgaan met de collectie en de filosofie van Jaap Kruithof

een project van de leerlingen campus Tant
Hugo Verrieststraat 68 | 8800 Roeselare
meer dan onderwijs

Dingen om licht te maken

Petroleumlicht

Fossiele brandstof voor verlichting is al zeer oud. In het Midden-Oosten was petroleum al bekend in de oudheid omdat het uit natuurlijke bronnen naar het aardoppervlak opborrelde. De Chinezen boorden in 340 al olieputten tot een diepte van 240 meter. De eerste moderne oliebooring vond plaats in Canada in 1858 in Oil Springs in Ontario.

de destillatie van kerosine uit aardolie werd voor het eerst beschreven door de Perzische geleerde al-Razi (865-925)

de eerste moderne olieput (Canada, 1858)

reclame voor merk petroleum (Frankrijk, jaren 1890)

verkoper van petroleum (Nederland, 1968)

Tot 1850 was de Argandse lamp (1780) erg in trek: een olielamp die door een speciale constructie vrijwel rookloos en roetvrij was.

Twee koperen buizen zijn in elkaar geschoven, met daartussen een buisvormig gevlochten, holle lampenkous die in verbinding staat met een aparte olietank.

Vanaf 1850 werd in plaats van plantaardig of dierlijk vet vooral petroleum (kerosine) gebruikt, omdat het goedkoper was en witter licht gaf.

diverse petroleumlampen: voet en vat in koper, in glas en in steen

hangende petroleumlamp

Een stormlantaarn is een lamp die geschikt is om in moeilijke buitenomstandigheden te blijven branden.

De lucht wordt niet vanaf de onderzijde aangezogen, maar aan de bovenzijde, door kleine gaatjes boven het lampenglas. Van daar uit daalt de lucht via twee metalen buizen naar de onderzijde van de brander. Dit maakt de luchttoevoer constant bij sterke tocht of windvlagen rond de lamp. Een afdekking voorkomt dat er water in de lamp valt.

stormlantaarn

vrouw leest bij een petroleumlamp, Karl Joseph Müller, 1900

kinderen in een Indisch dorp studeren bij een stormlantaarn, 2013

Wereldburgerschap op school / burgerschap en interlevensbeschouwelijke dialoog
Zuinig zijn met de dingen
 Omgaan met de collectie en de filosofie van Jaap Kruihof
 een project van de leerlingen **campus Tant**
 Hugo Verrieststraat 68 | 8800 Roeselare
 meer dan onderwijs

Dingen om licht te maken

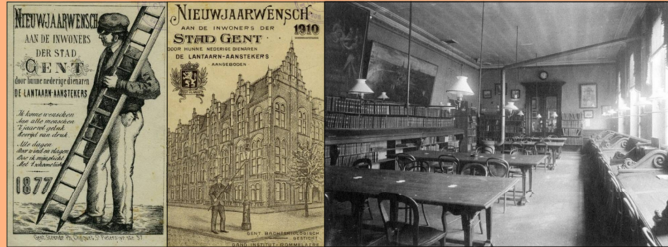
Gaslicht

Verlichting door het verbranden van gas werd geïntroduceerd aan het eind van de 18e eeuw.

In de 19e eeuw werd in grote steden permanente straatverlichting met gas gerealiseerd.

Elke lantaarn moest afzonderlijk aangestoken worden.

Gebruik van gasverlichting in huis kwam later.

nieuwjaarswensen van de Gentse lantaarnaanstekers / gasverlichting in de oude Gentse Baudelooibibliotheek

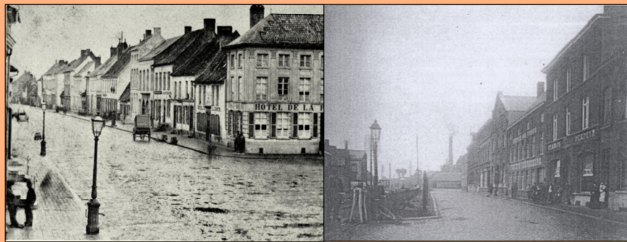

voormalige gasfabriek aan de Gasmeterlaan in Gent / binnenzicht Gents gasfabriek (1830)

Gasverlichting vroeg om nieuwe infrastructuur: gas was de eerste brandstof die via leidingen werd verspreid.

Het gas zelf werd gemaakt in zogenaamde **gasfabrieken**, door steenkool te verhitten zonder toetreding van zuurstof.

In 1853 had Roeselare 36 oliestraat-lantaarns. Vanaf 1861 komt er gasverlichting. De gasfabriek komt in de Leenstraat/Gasstraat. Er zijn 4 aanstekers voor 77 lantaarns. In 1900 zijn er al 600 lantaarns. Een bombardement in 1917 brengt zware schade toe aan de leidingen en de gasfabriek. Na de oorlog zijn er nog slechts 200 gaslantaarns, terwijl er ook al 100 elektrische lantaarns zijn. De elektriciteit wordt overigens geleverd door de gasfabriek.

gaslantaarns in de Ooststraat (hoek met Grote Markt) / gaslantaarn in de Gasstraat

Een bijzondere gaslamp is de **carbuurlamp** (uitgevonden in 1892), omdat het gas in de lamp zelf wordt gemaakt: doordat water druppelt op carbuur (calciumcarbide) ontstaat acetyleen, dat vervolgens verbrand wordt en een zeer helder licht geeft. De lamp werd vooral populair voor verlichting van voertuigen. De carbuurlamp bleef tot na WO II zeer populair als fietslicht.

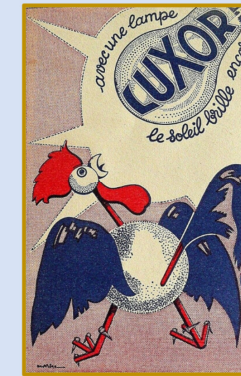

Wereldburgerschap op school / burgerschap en interlevensbeschouwelijke dialoog
Zuinig zijn met de dingen
 Omgaan met de collectie en de filosofie van Jaap Kruihof
 een project van de leerlingen **campus Tant**
 Hugo Verrieststraat 68 | 8800 Roeselare
 meer dan onderwijs

Dingen om licht te maken

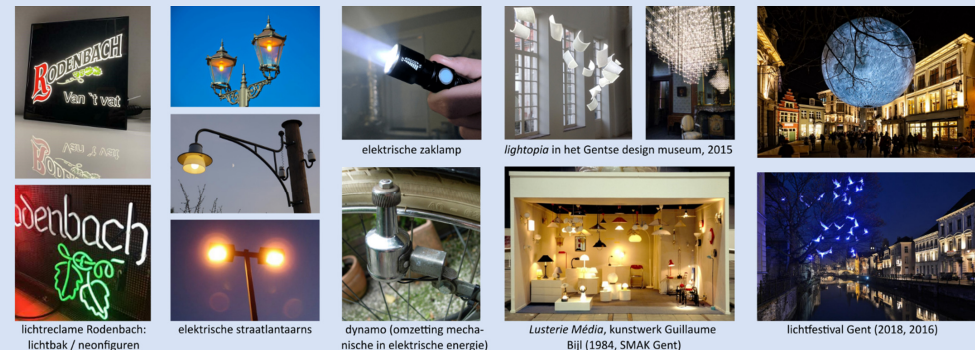
Elektrisch licht

In 1810 werd de elektrische booglamp uitgevonden. Vanaf de jaren 1870 werd elektrisch licht op grotere schaal toegepast. Er kwamen steeds andere technieken, gebruik makend van diverse chemische verschijnselen.

booglamp elektrische spanning tussen twee koolstofstaven
gloeilamp stroom door draad wolfram in zuurstofarme glazen bol / laag rendement: 5% licht, 95% warmte
neonlamp gasontlading door elektrische spanning doet neon of ander edelgas licht stralen
tl-buislamp gasontlading zorgt voor ultraviolette stralen die een fluorescerende laag doen oplichten
halogeenlamp gloeilamp met gas onder hoge druk - het halogeen brengt het verdampte wolfram terug op de draad en verlengt zo de levensduur
spaarlamp opgevoenen tl-lamp, die in gewone fitting past
led-lamp verzameling lichtuitstralende diodes, dat zijn halfeleidercomponenten

lichtreclame Rodenbach: lichtbak / neonfiguren
 elektrische straatlantaarns
 dynamo (omzetting mechanische in elektrische energie)
 elektrische zaklamp
 lightopia in het Gentse design museum, 2015
 Lusterie Média, kunstwerk: Guillaume Bijl (1984, SMAK Gent)
 Lichtfestival Gent (2018, 2016)

Dingen om licht te maken

Grenzen aan licht

De elektrische technologie maakt een overdaad aan licht mogelijk. Daar maken wij ook gretig gebruik van voor een 24/24 uren economie. Achter iedere lamp zit echter een verbranding van fossiele brandstof, atoomsplijting, zonnestraal of windstoot.

tankstation open 24/24

fossiele elektriciteitscentrale

New York, Times Square by night

brand in atoomcentrale Fukushima

nachtelijk satellietbeeld van o.a. West-Europa

bouw van windmolenpark op de Noordzee

Het windmolenpark op zee ziet er proper uit. Toch blijft scepsis nodig. Het is onwaarschijnlijk dat de massale hoeveelheid energie die de wereld nu gebruikt, volledig met hernieuwbare technieken kan opgewekt worden. Voor de winning van de vereiste zeldzame metalen, overweegt men nu mijnbouw op de zeebodem. Zelfs als dat allemaal zou lukken, blijven er ernstige ecologische bezwaren.

Ecocentristen (zoals Jaap Kruithof) vragen of wij wel het recht hebben de zee, woongebied van zoveel wezens, te koloniseren met de bouw van windmolenparken en met zeemijnbouw. Antropocentristen stellen dat het in elk geval zeer onverstandig is: geluid en trilling bij bouw en exploitatie van windmolens en bij zeemijnbouw verstoren het ecologisch evenwicht van het zeemilieu. Desastreuze gevolgen voor heel de aarde (bv. op vlak van biodiversiteit) zullen allicht volgen. We moeten het met minder licht doen om de aarde te redden.

Dingen om licht te maken

Symbolisch licht

Licht verwijst naar het bovenmenselijke en goddelijke.

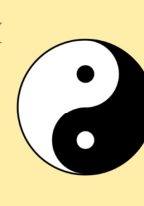
Shiva danst in een kosmische vuurkring (hindoïsme)

farao Echnaton aanbidt de zonnegod Aton (oud-Egyptische godsdienst)

menora, symbool van brandend braambos waarin Jahweh sprak tot Mozes (Jodendom)

yin en yang als donkere en licht (taoïsme)

godslamp wijst op aanwezigheid van Christus' lichaam in de hosties (katholicisme)

maan en ster, oude symbolen overgenomen door Ottomaanse rijk (Islam)

Licht verwijst naar hoop.

hoop blijft vaak religieus geïnspireerd - kaarsen in christelijke gemeenschap Taizé

kaars met Orthodox icoon

hoop voor slachtoffers van schending van mensenrechten - logo van Amnesty International

er is licht aan het einde van de tunnel - ideologisch en levensbeschouwelijk neutrale uitdrukking

Licht verwijst naar inzicht, verstand, rede (verlichting).

licht straalt - tekening op voorpagina Encyclopédie uit 1751 (Franse verlichting)

brandende toorts en mensenketting (symbool van het vrijzinnig humanisme)

Donald Duck krijgt een idee (Amerikaanse beeldcultuur)

Levensbeschouwingen en het bewaren en verdelen van dingen

Kruihof denkt dat de ecologische problemen pas opgelost kunnen worden als de mens terug religieus wordt, zich niet langer verheven voelt boven de natuur, maar er mee verbonden. De niet-menselijke natuur moet deels als sacraal (heilig) beschouwd worden, d.w.z. als een gegeven dat niet aangetast mag worden, dat op zich rechten heeft. Een dergelijke houding is terug te vinden bij de meeste natuurreligies.

Duidelijk is dat de levensbeschouwing van mensen voor een groot stuk hun omgang bepaalt met de niet-menselijke dingen (de natuurlijke rijkdom), zowel wat betreft de vraag in welke mate de natuur door de mens mag of moet gebruikt worden, als wat betreft de vraag hoe de toegeëigende natuurlijke rijkdom onder de verschillende mensen moet verdeeld worden.

Wel is het zo dat in de meeste levensbeschouwingen diverse visies tegelijkertijd aanwezig zijn. Dit wordt hier (op basis van een onderzoek door de leerlingen 5 ASO burgerschap) kort verduidelijkt voor de belangrijkste levensbeschouwingen die er vandaag bij ons zijn.

Christendom

In het vroege christendom is er een sterke tendens tot grote soberheid op materieel vlak (ascetisme) en tot gelijkheid. De eerste christenen verkochten hun bezit en gingen leven in gemeenschappen: *Want er was ook niet één behoeftig onder hen; want allen, die eigenaars waren van stukken grond of van huizen, verkochten die en brachten de opbrengst van de verkoop en legden die aan de voeten der apostelen; en aan een ieder werd uitgedeeld naar behoefte (Handelingen van de Apostelen, 4, 34-35).* Toen de verwachte wederkomst van Christus op zich liet wachten, en zeker toen het christendom de Romeinse staatsgodsdienst werd, richtten de meeste christenen zich weer volop op het wereldse leven. Het christendom werd gebruikt om de aardse ongelijkheid te verantwoorden (de gelijkheid werd verwacht in het volgende, hemelse leven). Sociale onrechtvaardigheid werd bestreden, of in feite juist in stand gehouden, door liefdadigheid.

Een kleine groep zag het als hun taak om hier op aarde God te eren en een godsdienstig leven te leiden in groep. Overall ontstonden kloosters, zowel in de katholieke als de orthodoxe gebieden. Kloosterlingen willen zich los maken van alle mogelijke afleidingen die de buitenwereld met zich meebrengt en hun aandacht volledig wijden aan God. Ze geloven dat het zuiveren van het lichaam helpt om de ziel te zuiveren en dat men op deze manier een grotere verbinding met de goddelijke of innerlijke vrede zal vinden. Asceten geloven ook dat hun zelfopgelegde beperkingen hen meer vrijheid geven op verschillende gebieden van hun leven, zoals een grotere helderheid van denken en het vermogen om potentieel destructieve verleidingen te weerstaan.

In het orthodoxe christendom is de Heilige Johannes Climacus een belangrijke figuur wat het ascetisch leven betreft. Hij leefde in de 7^e eeuw en schreef het boek "De Ladder", dat de normale monastieke weg beschrijft volgens de stadia van de spirituele volmaaktheid.

Armoede behoort tot de kern van het kloosterleven. Vele abdijen verzamelden echter grote rijkdom, en vaak leefden de abten, maar ook de andere kloosterlingen rijkelijk, wat dan weer leidde tot hervormingsbewegingen die de soberheid terug wilden brengen (bv. hervorming van de benedictijnerorde in Cluny, of hernieuwde strengheid van trappisten binnen de orde van

cisterciënzers). Ook de opkomst van het protestantisme kan gezien worden als een reactie tegen het veel te wereldse karakter van het christelijk geloof rond 1500.

Volgens socioloog Max Weber (1864-1920) is ook die beweging zeer dubbelzinnig gebleken: *de geest van het kapitalisme* zou juist een gevolg zijn van *de protestantse ethiek*. Dankzij het ascetische leven van de calvinisten (hard werken, maar niet mogen genieten van het verdiende geld) werd veel winst gemaakt, waarmee weer investeringen voor nieuwe activiteiten gedaan konden worden. Bovendien konden arbeiders gemakkelijk uitgebuit worden door hen te wijzen op hun religieuze plicht tot hard werken. Webers visie kan gezien worden als kritiek op de theorieën van Karl Marx, die beweerde dat alle menselijke instellingen, dus ook religie, op economische grondslagen gebaseerd zijn. Weber beweert juist het omgekeerde: een religieuze beweging bevordert het kapitalisme. Voor Weber is het een en-en-verhaal: *Het kan natuurlijk niet de bedoeling zijn om in plaats van een eenzijdig 'materialistische' een evenzeer eenzijdige spiritualistische causale cultuur- en geschiedenisduiding te installeren. Beide zijn tegelijk mogelijk.*

De Amerikaanse historicus Lynn White (1907-1987) trekt de zaak nog breder open: de idee dat de natuur in hoofdzaak dient om door de mens bewerkt te worden voor ongebreidelde toename van welvaart (en dus ook *onze ecologische crisis*), heeft zijn *historische wortels* in heel de joods-christelijke traditie. In de Bijbel zou de mens over de heerschappij over de natuur beschikken. De natuur zou minderwaardig zijn aan de mens omdat zij geen ziel of rede bezit. Dit zou geleid hebben tot een onverschilligheid ten opzichte van de natuur en de mens uitroepen hebben tot heerser over de aarde. God maakt de mens naar *Gods beeld* en beveelt hem: *bevolk de aarde en onderwerp haar; heers over de vissen van de zee, over de vogels van de lucht, en over al het gedierte dat over de grond kruipt (Genesis, 1, 28).* Maar ook hier duikt een dubbelzinnigheid op. In het tweede scheppingsverhaal, verteld in hoofdstuk 2 van Genesis, blijkt dat de mens, eens verdreven uit het aardse paradijs, niet al te veel moet verwachten hier op aarde: *Omdat gij hebt geluisterd naar uw vrouw en hebt gegeten van de boom die ik u had verboden, zal de grond vervloekt zijn omwille van u! Zwoegend zult gij van hem eten, alle dagen van uw leven. Distels en doornen zal hij voortbrengen, met veldgewas moet gij u voeden. In het zweet zult ge werken voor uw brood, tot gij terugkeert naar de grond, waaruit gij zijt genomen: gij zijt stof, en tot stof keert gij terug (Genesis, 2, 17-19).* Eerder zou God de mens de verantwoordelijkheid hebben gegeven van een rentmeester: *Toen bracht Jahwe God de mens in de tuin van Eden, om die te bewerken en te beheren (Genesis, 2, 15).*

Critici van White (bv. Lewis W. Moncrief) beweren dat de relatie van de mens tot het milieu beïnvloed is door veel meer gevarieerde en complexe culturele / historische verschijnselen, en dat het resultaat dat we vandaag zien, niet eenvoudigweg kan worden teruggebracht tot de invloed van de christelijke tradities. Het christendom kan zelfs een positieve impact hebben.

De beginnende ecologische beweging in de jaren 1960-70 was voor een groot deel christelijk geïnspireerd. White stelt de heilige Franciscus voor als inspirerend voorbeeld. In Vlaanderen stichtte jezuit Luc Versteylen (1927-2021) de beweging *Anders Gaan Leven*, met als centrale waarden soberheid, samenhorigheid (of solidariteit) en stilte (of spiritualiteit). Deze boodschap verwaterde toen de beweging een politieke partij werd (nu *Groen*).

Islam

De islam, de jongste van de 3 grote monotheïstische godsdiensten, staat afkerig tegen het kloosterwezen. Zo zegt Allah: *Wij legden mededogen en barmhartigheid in de harten van hen die hem [Isa, de zoon van Marjam, dat is Jezus] volgden. Het monnikschap dat zij uitgevonden hebben, hadden Wij hen niet voorgeschreven, maar het kwam voort uit hun streven naar Gods*

welbehagen. Echter zij leefden het niet op de juiste manier na (Koran, 57, 27). In de Hadith (overleveringen over de handelingen en uitspraken van de Profeet Mohammed) zijn er meerdere passages waar de Profeet waarschuwt tegen excessen van seksuele onthouding of voortdurend bidden en vasten.

Tegelijkertijd wijst de islam erop dat het wereldse leven van korte duur is en vooral het latere leven in *De tuin* van belang is. Als reactie op de luxe (deels als gevolg van de veroveringen) kwam er vanaf de negende eeuw een beweging (met o.a. Ibrāhīm ibn Adham) die wees op de waarde van *zuhd* (onthechting, alles verlaten van wat je geen voordeel brengt in het hiernamaals). De beweging sloeg vooral aan in het soefisme, een mystieke stroming binnen de islam, waarbij de mens afstand doet van aardse geneugten en van zijn ego om via liefde voor God met Hem te versmelten. Deze mystiek ontwikkelde zich uit de islam zelf op grond van Koranteksten, maar vertoont ook invloeden uit de hellenistische wereld en christelijke Oosterse kerk. Het doel was niet onderwerping aan Gods almacht via uiterlijke regels van de sharia, maar toenadering tot Hem zoeken. Dit leidde soms tot spanningen met autoriteiten. Soefi-broeders en -zusters doen gelijkaardige activiteiten als de monniken, alleen verblijven zij niet in een klooster en is het huwelijk een belangrijke onderdeel van hun geloof (het huwelijk dient enerzijds om een veilige plek te bieden om kinderen op te laten groeien, anderzijds om je te weerhouden van zonden).

Wat betreft de verdeling van goederen wordt in de islam niet gepleit voor gelijkheid. Wel moet de gemeenschap zorgen voor de behoeftigen. Het geven van aalmoezen (*zakat*) is één van de vijf zuilen (basisverplichtingen) van de islam. Verder mogen vitale grondstoffen, zoals water, niet gemonopoliseerd mogen worden, of onthouden worden aan de arme of de zwakke: *En deel hun mee dat het water tussen hen verdeeld moet worden. Elke portie om te drinken op zijn beurt* (Koran, 54, 28). Een gezegde van de Profeet in dit verband luidt: *Wie water achterhoudt om het gebruik van weiland te ontzeggen, hem zal God op de Verrijzenisdag zijn genade ontzeggen.*

Naast het verbod op monopolisering, is er ook een verbod op verspilling: het water wordt door God *met mate* neergezonden (Koran, 23, 18), en daarom is *overdrijven in het gebruik van water verboden, zelfs indien iemand de middelen van een volledige rivier tot zijn beschikking zou hebben*. Verkwisting in het algemeen wordt trouwens veroordeeld: *de verspillers zijn broeders van de satans* (Koran, 17, 27).

Vrijzinnig humanisme

Het vrijzinnig humanisme is de levensbeschouwing die tot stand komt bij het begin van de moderne tijd vanaf 1600. Regels voor het samenleven en voor het goede leven worden niet langer vanuit de godsdienst bepaald. Zo kan men komen tot *vooruitgang*.

De Engelse filosoof Thomas Hobbes (1588-1679) ziet moraal als regels opgelegd door het verstand om de eigen strevingen maximaal te kunnen realiseren. Uit de gulden regel als basisnorm leidt hij als eerste een reeks mensenrechten af en introduceert de gelijkheid als een centrale waarde. Steeds weer zullen sommige vrijzinnige humanisten oproepen tot een verdergezette strijd tegen ongelijkheid (radicale verlichtingsfilosofen, anarchisten, communisten), terwijl andere vrijzinnige humanisten redenen aandragen dat er toch een (vaak grote) mate van ongelijkheid moet blijven (filosofen van het morele gevoel, postmodernisten, liberale economen en nog meer de neoliberale economen).

Wat het goede leven betreft, leggen de vrijzinnigen alle nadruk op het aardse leven. Ze volgen daarin de vrijzinnige Griekse filosoof Epicurus (rond 300 vóór onze tijdrekening). Epicurus ging niet uit van een kosmos met een hoger doel en goden die zich met de loop van je leven bemoeien. Hij was een atomist: hij stelde zich net als in de moderne fysica de wereld voor als een spel van atomen zonder verdere zin of bedoeling. De ideeën van Epicurus zijn later vaak

uitgelegd als een pleidooi voor het naar hartenlust najagen van aardse genot, maar hij leefde zelf heel sober. Hij pleitte er voor om enkel de noodzakelijke en natuurlijke behoeften te bevredigen, en niet de onnatuurlijke behoeften (bv. streven naar rijkdom of roem), omdat die per definitie geen grens kennen en dus in de weg staan van de echte bron van geluk: kalme gemoedsrust gekoppeld aan vriendschap. Epicurus nodigde graag mensen uit om een kijkje te nemen in zijn ommuurde tuin waar hij met vrienden een gemeenschap vormde. Ook slaven en vrouwen waren er welkom, waar men in die tijd maar vreemd tegen aan keek. Soberheid, zelfredzaamheid, rechtvaardigheid en vriendschap stonden in de tuin voorop.

De moderne vrijzinnigen zijn meestal geen echte epicuristen. Vanaf 1500 kwam er immers *de grote transformatie* (term van Karl Polanyi): waar in alle andere samenlevingen de economie ondergeschikt is aan politiek en cultuur (met o.a. de religie), wordt in de kapitalistische samenleving de economie de centrale bezigheid, die haar wil oplegt aan politiek en cultuur. Steeds meer winst maken en steeds meer materiële goederen verwerven, wordt de voornaamste doelstelling. Men streeft naar nooit stoppende groei. Groei maakt het ook mogelijk de minst gefortuneerden te helpen zonder de rijkdom te moeten herverdelen.

Groei leek ook geen probleem te stellen: de nieuwe natuurfilosofie (de exacte natuurwetenschap vanaf Galilei) leidt tot nieuwe technologie die steeds meer mogelijkheden geeft. Men begon te geloven dat de mens een god kan worden.

De Engelse filosoof Francis Bacon (1561-1626), die met zijn *Grote Vernieuwing* de nieuwe methode (een *Novum organum*) van de opkomende natuurwetenschap probeerde te beschrijven, noemde het instituut van wetenschappers in zijn utopisch *Nieuw Atlantis* “het College van de Zesdaagse Werken” en suggereerde daarmee dat de mens even machtig kan worden als God, die in zes dagen de wereld schiep.

De Duitse filosoof Feuerbach (1804-1872) beweerde dat de eigenschappen van god in feite menselijke eigenschappen zijn die de mens buiten zichzelf op een fictief wezen projecteert, een *vervreemding* die opgeheven zal worden als de mens zich ten volle zal ontplooien. Karl Marx nam deze visie over en stelde (in de zogenaamde dialectische denktrant van Hegel) dat de opheffing van deze vervreemding vanzelf zal gebeuren, doorheen het vastliggende verloop van de geschiedenis (waarvan Marx beweerde de wetten te kennen). Marx geeft als wijsgeer geen morele afkeuring van het kapitalisme, maar beschrijft het kapitalisme als een noodzakelijke fase in de geschiedenis. De historische “taak” van het kapitalisme (en dus van de bijhorende uitbuiting, die echter ook zal opgeheven worden in de communistische samenleving) is het ontwikkelen van een gigantisch productieapparaat, dat in staat is de behoeften van de mensen probleemloos te bevredigen. Hoe Marx juist *de overvloed* in het communisme zag, is niet helemaal duidelijk, maar duidelijk is dat hij *een discipel van het humanistisch vooruitgangsgeloof was* (zoals Kruihof het uitdrukt – het was een van de punten die hem *van de klassieke marxisten heeft verwijderd*).

Een filosoof die beïnvloed werd door Marx, maar afstand nam van de technologische vooruitgangsideologie is de Engelse kunstenaar en filosoof William Morris (1834-1896), die de industrialisatie afwees wegens de verregaande milieuvervuiling (zoals de smog boven London).

Na de publicatie van *Grenzen aan de groei* (het eerste Rapport aan de Club van Rome) in 1972 sloten sommige vrijzinnigen zich aan bij de milieubeweging die pleit voor economische inkrimping met herverdeling (groen links). De meeste vrijzinnigen houden echter koppig vast aan het technowetenschapsgeloof: elk probleem veroorzaakt door de technologie zou opgelost kunnen worden door nog meer technologie, die gegarandeerd zal gevonden worden en die geen nieuwe negatieve gevolgen meer zal hebben.

Is dit hoogmoedige geloof niet het grootste obstakel voor een verantwoorde omgang met de dingen? Is het niet uiterst dringend dat het hoogmoedig humanisme, zonder religieus nederig te worden, wel bescheiden wordt?

Kruithof over “Bewaren”

Waarom verzamelde Kruithof spullen?

Kruithof verzamelde niet omdat hij die dingen per se wilde hebben, maar omdat hij niet wilde dat ze verloren zouden gaan. Kruithof wou dingen bewaren, omdat dingen waardevol zijn.

Zelf schrijft over de oorsprong van zijn collectie (in een “bezoekersgids” die hij zelf typte):

Na het overlijden van mijn vader kwamen de kinderen meerdere keren samen om de erfenis te verdelen. Elk stuk werd bekeken, besproken, was het de moeite waard om te bewaren en wie wilde er zorg voor dragen? Van die tijd af ben ik objekten gaan sparen. Mijn broers, Kees en Rob, begonnen eveneens te verzamelen en we wisselden regelmatig onze ervaringen uit.

Dit motief van verbondenheid met familieleden, kan veralgemeend worden.

Elk object dat hij heeft verzameld, behoorde ooit aan een mens toe. Die persoon had een reden om zich dat object aan te schaffen, het bij te houden en het te gebruiken. In die zin draagt elk object menselijkheid in zich: voor de eigenaar van het object was het een deel van zijn of haar wereld. Wanneer een dergelijk object verloren gaat of wordt vernietigd, wordt meteen ook een stuk van de wereld tenietgedaan. Niet in de louter materiële zin dat het (op zich banale) object wordt geëlimineerd, maar in de metafysische zin dat een stuk van de gedeelde menselijke leefwereld en haar betekenis ongedaan worden gemaakt (overgenomen uit *Rekto Verso*, tijdschrift voor cultuur en kritiek, juni 2010).

Kruithof schrijft verder:

Ik kocht geen al te grote dingen om de beperkte ruimte waarover ik beschikte niet te vlug te consumeren. In de tijd dat ik *Arbeid en Lust* schreef begon ik te filosoferen over “consumptie”, sparen, geld uitgeven, zie mijn artikel over “bewaren”. We gooien teveel weg en we gooien het verkeerde weg.

Hier ligt ongetwijfeld het hoofdmotief van Kruithofs verzamelwoede.

Kruithof wou dingen bewaren omdat onze consumptivistische samenleving veel te veel dingen wegslijt. “Wij gooien alles weg”, zei Kruithof in een interview met Klara, “dat is de kapitalistische, westerse samenleving. Iedereen vindt dat normaal, ik vind dat vervelend. Dus ik wil bewaren.”

Kruithofs collectie is een verzet tegen de Westerse consumptiemaatschappij en wegwerpcultuur. Het is een pleidooi om anders om te gaan met de dingen, om ze te beoordelen op intrinsieke kwaliteiten en waarden.

Hij behandelde deze thema's in diverse teksten. Hieronder volgen enkele fragmenten.

Kruithofs tekst “Bewaren en weggooien”

uit *Omgaan met de dingen – Over het gedrag van de moderne westerling*, uitgeverij Dedalus, 1991

Deze week gaat het over bewaren en weggooien, geen gemakkelijke klus. De regel 'opgeruimd staat netjes' is zinvol omdat je niet alles kunt bijhouden, maar je mag ook niet teveel wegslijten want dat is verspilling. Zuinigheid zal een héél belangrijke richtlijn worden in de wereld van morgen.

Mensen bewaren wat voor hen in een of andere zin belangrijk is, wat ze onmiddellijk kunnen gebruiken of waarvan ze denken dat het later nog van pas zal komen. Het gaat ook over dingen, die ze zelf nooit nodig zullen hebben, maar waarvan ze de waarde op de markt kennen. Later kan het voor een flink prijsje de deur uit. Weggooien doen ze met zaken die hen niet meer interesseren, hen onverschillig laten of hinderen. Ze zetten ze op straat of geven ze weg. Als ik het scherp formuleer, komt het hierop neer: bewaren is rekening houden met de toekomst, weggooien is het heden tot

enige norm verheffen, niet aan de dag van morgen denken.

Bewaren en weggooien spelen zich af op verschillende niveaus. De kleinste kring is die van het gezin en daar is de plek, waar we zien wat mensen behouden en verwijderen, de vuilnisbak. Sommigen zijn zo dom mooie oude dingen — foto's, kinderboeken, de schoolschriften van Oma of het scheermes van Opa — aan de vuilnisauto toe te vertrouwen. Ze spotten met wat vroeger met veel zorg werd gemaakt.

Een tweede niveau is dat van een sociale organisatie zoals een fabriek, een school, een ziekenhuis. Je schrikt je vaak een bult als je ziet wat daar wordt opgeruimd, en in de vuilnisbak of een verbrandingsoven terecht komt. Weer door lichtzinnig oordelen.

Ik denk in dat verband aan de taak van archivariissen, niet de Heren, die wat bewaard is opbergen en inventariseren maar de mensen die beslissen wat er van de dagelijkse aangroeiende stroom documenten wel en niet opgestookt kan worden. Beseffen ze wat er over honderd jaar nog erg nuttig zal zijn om kennis te verzamelen over 1990? Hoe bepalen ze wat in 2050 historici zullen willen uitzoeken over onze tijd nu? Het definitieve antwoord op die vraag blijft uit omdat we niet weten hoe de zaken dan beoordeeld zullen worden.

Als we ons op een derde niveau bewegen, een gemeenschap als geheel, stapelen de problemen zich op. Voor de geschiedenis van hele streken van bijvoorbeeld twee eeuwen geleden, doen zich kolossale leemten in de documentatie voor. Er verdween ontzaglijk veel in de prullenmand wat we nu absoluut nodig hebben om die tijd te begrijpen. Daarom willen sommige historici zoveel mogelijk bewaren, maar dat is praktisch ondoenbaar omdat je daarvoor plaats nodig hebt en die is er niet onbeperkt. Bewaren alleen is bovendien vaak nog geen oplossing, want hoeveel schilderijen zitten er niet in de kelders van musea die geen mens mag bezichtigen?

Weggooien heeft te maken met onzorgvuldig behandelen. Mensen kunnen daarvan eveneens het slachtoffer zijn, denk maar aan de slaven van vroeger, aan de proletariërs, die werden uitgewrongen en vroegtijdig stierven. Ook nu worden in tal van landen arbeiders zo opgebruikt dat ze na twintig-dertig jaar alleen nog goed zijn voor de vuilnisbak.

Evenals mensen, kunnen voorwerpen die door ons respectloos behandeld worden, in de

verdrukking komen. Er is tegenwoordig een grote belangstelling voor de industriële archeologie, maar bijna alle fabrieken en werkplaatsen uit de vorige eeuw zijn verdwenen. Een paar jaar geleden werd het Tolhuis te Antwerpen met de grond gelijk gemaakt en onlangs ging ook het oude Entrepot aan de Italiëlei eraan. En wist U dat ministers, die hun functie verliezen, hun kabinet verlaten met hele vrachtwagens vol documenten, die ze in hun privé-archief opbergen zodat controle onmogelijk wordt?

In onze tijd is de Westerse samenleving uitgegroeid tot een machine, die alles wil verbruiken en daarna weggooien. De wegwerpmatenschap waar zorgeloos wordt geconsumeerd, geprofiteerd en verspild. Door verkwisting van energie en grondstoffen, door vervuiling van lucht, water en bodem — ook een vorm van weggooien — groeit een afvalberg waaronder wij met zijn allen dreigen te verstikken in de letterlijke zin van het woord. Kernenergie is o zo praktisch, maar niemand heeft een goeie oplossing voor de afval. Je kunt op onze planeet, een beperkte bol, niet alles blijven wegstoppen.

Ons gedrag zou zich wel eens tegen onszelf kunnen keren, wat zeg ik, het keert zich allang tegen ons, maar wij gaan door omdat wij niet voor rede vatbaar zijn. De uiteindelijk machtige natuur zal zich wreken, ons mores leren met droogte, ontbossing, woestijnvorming, overstromingen en hongersnood.

Er zijn veel krachtiger maatregelen nodig dan onze regering denkt. Laat ik er een noemen. In alle steden zijn er glascontainers, maar dat is een lachertje. We hebben minstens acht soorten containers nodig, een voor wit glas, een voor gekleurd glas, een voor plastic, een voor metalen voorwerpen, bijvoorbeeld blikjes, een voor papier, een voor karton, een voor textiel en een voor etensresten. Dat moet dringend, direct gebeuren. Ik ben benieuwd hoelang we nog moeten wachten.

(radioprogramma) *Het Vermoeden*, 22/2/1990

Fragmenten uit Kruihofs tekst “Bewaren”

in Ingaan op de dingen – Over het gedrag van de moderne westerling, uitgeverij Dedalus, 1992

[...] In de moderne tijden - ik doel vooral op de economische en industriële explosie na de tweede wereldoorlog - werden in het westen de traditionele opvattingen en houdingen met betrekking tot het conserveren op de helling gezet. Wat vroeger werd voortgebracht daalde in waarde. Door de snelle ontwikkeling van de productie, de markt en de consumptie veranderden de condities van het omgaan met de dingen. De transformatierage en de uitbreiding van allerlei substitutiemogelijkheden stimuleerden de neiging om producten, die niet meer voldeden aan de stijgende verlangens, te verspillen, te vernietigen of te verwijderen. Een allesverslindende consumptiedrift werd dominant want het kon niet op. Dankzij onze inventiviteit zou er morgen en overmorgen toch genoeg zijn.

Vanuit de invalshoek van deze bijdrage bestaat de geschiedenis van de mensheid uit drie fasen. In het *eerste tijdperk* was bewaren een must, een dwangmatige norm. Bij gebrek aan kunnen was er geen keuze. Zelfs wat we niet

wilden behouden moesten we met ons meeslepen. Wat we wensten in stand te houden moesten we vaak laten vergaan.

In het *tweede tijdperk* werd het bewaren boven het niveau van de dwangmatigheid getild. Het werd het voorwerp van een echte keuze. Wat vroeger teloor ging kon nu gered worden, denk aan de strijd tegen het bederf van voedsel, de evolutie van het inzouten via het inblikken naar het invriezen. En aan het in leven houden van comateuze patiënten.

Door de groei van wetenschap en techniek, kennen en kunnen, verwierven mensen een grotere vrijheid. Ze waren in staat bewust te kiezen tussen constructie en destructie. Men koos voor de sprong voorwaarts, opteerde voor de eindeloze vernieuwing.

Tijdens de tweede periode is de invloed van het moderne dominant. Het nieuwe concurreert met het oude en wint die wedloop. Het is technisch en functioneel superieur, gerieflijker. Het houdt de productiemachine op gang en zorgt voor meer werkgelegenheid. Volgens de inprentingmethode die we de mode noemen, is het, los van alle andere consideraties, zelfs voldoende dat iets nieuw is om het als beter te laten doorgaan.

Wie is er opgewassen tegen dergelijk geweld van het moderne kapitalisme? Het lijkt een onbegonnen zaak. Waarom zich verzetten tegen de groei om de groei, als die ons van pas komt?

In een *derde tijdperk*, dat nu ongeveer een kwarteeuw oud is, stuiten we op de limieten van de vervangbaarheid, op de grenzen van het produceren en consumeren, het roven. Als we geen paal en perk stellen aan het dolle voortbrengen en verbruiken, zullen we onze omgeving en onszelf uitschakelen. We staan voor een eindpunt: wie het buitenmenselijke niet wil respecteren, kan de mens zelf niet bewaren. Het leven werd door ons zo verwaarloosd dat de weerwraak niet kon uitblijven. Goddank. Eindelijk is het zover gekomen dat bewaren de *conditio sine qua non* van ons overleven is. Weg met alle antropocentrische fundamenten van een vorig, verkeerd bestaan.

Conserveren is weer een must geworden, een noodzaak op een hoger vlak. Geen pure onmacht, maar een opgave, verbonden met vrijheid, macht en keuzemogelijkheid. Geen behoud bij gebrek aan actiemogelijkheden, maar een laten voortduren waarvoor we ons totale kunnen nodig zullen hebben om nog te slagen. Waar het niet kunnen conserveren tijdens het tweede tijdperk een handicap was maar geen onoverkomelijke hinderpaal, gezien het naïeve vertrouwen in ons grenzeloos innovatievermogen, is die onmacht nu levensgevaarlijk geworden.

De opdracht om de destructie te beëindigen stelt ons voor grote problemen. Zijn we bereid ons verbruik drastisch te beperken? Terwijl velen denken nog te leven in de tweede periode, dringt de tijd. Hoe moet het met de miljarden mensen in de derde wereld die een hoger welvaartspeil eisen? Kunnen we die doelstelling halen bij een snel stijgende wereldbevolking, al die baby's en kleuters die toch iets verwachten van het leven? Dat de strijd om het behoud van de planeet kolossale inspanningen en kosten zal meebrengen, staat vast. Wil de westerse bourgeois dat offer brengen, met name de reductie van zijn zeer gesofistikeerde behoeftebevrediging? Wie zal het natuurbehoud financieren in de derde wereld, waar het nodige kapitaal ontbreekt? De pot op, wij eerst, zegt het Vlaams Blok.

DE SOCIALE CONTEXT

Hoewel ik me liever wat dieper zou willen storten in abstracte, filosofische beschouwingen, stel ik dat uit tot een volgende keer. Omdat ik ook iets wil schrijven over de sociologische benadering van het bewaren. Het gaat om drie werkelijkheden die in onze maatschappij coëxisteren.

De *eerste wereld* is de spil van het sociale gebeuren, de kern waaromheen alles draait. Daarin vinden we de knooppunten van het economische, politieke en culturele leven. Voorbeelden zijn: een onderneming, een warenhuis, een vliegveld, een beurs, een parlement.

Die realiteit is actief bruisend, hard. Ze leeft van opwinding, van concurrentie en conflict. De deelnemers willen slagen, het laken naar zich toehalen in de wilde wedloop van het erop of eronder. Centraal staat de cultus van de transformatie en de mobiliteit zonder respect voor het verleden. Bewaren is er niet bij. Steeds meer en steeds sneller produceren, distribueren en verbruiken, daarover gaat het. Gevorderde televisiekijkers volgen tegelijkertijd op verschillende zenders de Tour de France, Roland Garros en een Formule Een-wedstrijd.

In die wereld vol modieuze, wisselende belangstellingspunten is uiteraard niet alles razernij of hysterie. Op zondagmorgen is in de binnenstad alles heerlijk rustig en in de week vind je hier en daar nog een park waar het leven trager verloopt. In de ene wijk is het minder jachtig dan in de andere; hetzelfde geldt voor de verschillende economische sectoren. Ik ken kappers die op klanten wachten en chique winkels waar het personeel soms kaart. Tijdens de vakantie zakt het ritme, hoewel het toerisme ook een verslindende aangelegenheid is geworden. Zelfs van een dagje naar Blankenberge kun je een hartinfarct krijgen. Dat wijst erop dat in de eerste wereld alles is onderworpen aan het evangelie van de arbeid in dienst van het kortstondige succes.

In de kernwerkelijkheid wint het vernietigen het van het behouden. Er is een *tweede realiteit* waarin het conserveren domineert. Daarin komen alle personen terecht over wie wordt geoordeeld dat ze om een of andere reden niet geschikt zijn voor de eerste wereld. Ze worden opgeborgen in de reserve, in de centra van bewaring, zoals de scholen, de ziekenhuizen, de psychiatrische instituten, de bejaardenhuizen, de gevangenen, de opvangcentra voor vreemdelingen, de cafés voor werklozen.

We stippen enkele categorieën voor geheel of gedeeltelijk uitgerangeerden aan: *mensen met een handicap*; *zieken* van wie velen in de primaire realiteit werkzaam waren, maar dat milieu moesten verlaten. Een groot aantal wordt er later, na een tijdelijke verwijdering, weer in opgenomen. *Gevangenen*, die, om andere redenen weliswaar, in analoge condities leven. *Kinderen*, die nooit in de eerste wereld vertoefden en daarin later worden geïntegreerd. Ze worden gedwongen zich in tijdelijke afzondering voor te bereiden op de intrede in het echte leven. *Huisvrouwen*, van wie de meerderheid nooit in de primaire wereld is geweest. Ze verhuisden van de schoolbanken naar de haard en komen nooit in de kern. Ze misten de trein van het reële gebeuren. *Gepensioneerden*, die in de eerste werkelijkheid verbleven maar vrijwillig ontslag namen of daartoe werden gedwongen. Een definitieve uitsluiting weegt vaak zwaar, zeker bij de ouderen, die zich nog bekwaam voelen. *Werklozen*, onder wie sommigen uit het eerste circuit komen. Anderen hebben nooit gewerkt. Na verloop van tijd belandt een fractie weer in de eerste werkelijkheid, terwijl een ander deel die kans niet krijgt.

Het bewaren als gedwongen nietsdoen. *Migranten*, die geen stemrecht krijgen, *asielzoekers* die het land moeten verlaten.

Wat de oorzaak van hun uitsluiting en hun toekomstverwachtingen ook mogen zijn, in de tweede wereld leven veel mensen zonder echte zuurstof. Het is ontierend steeds te worden behandeld en niets te mogen ondernemen. Ze zijn afhankelijk, hebben geen macht, brengen weinig in en kosten veel (voor de huisvrouwen geldt deze conclusie niet). De eerste wereld mogen ze slechts vanop afstand bekijken, bijvoorbeeld via de televisie. Tussen sociaal opgelegde machteloosheid enerzijds, voortijdige veroudering, verzieking, depressie en opstandigheid anderzijds bestaat een verband.

Het summum is dat de uitgerangeerden nog een gelukkig bewustzijn wordt aangepreft en ingeprent. Achtergesteld worden is één punt — en dat is dan maar zo, we kunnen het ook niet helpen — maar die discriminatie voelen, uitspreken en ertegen protesteren, dat wordt niet geduld. Laten we het bewustzijn van de 'bewaarden' vergiftigen. Laten we hun negatieve ervaring ombuigen tot een positieve en daarna mogen wetenschappelijke onderzoekers interviews afnemen. Is het de bedoeling medeburgers kennis te laten maken met wat we

psychose noemen? Psychoten zijn mensen die niet in staat zijn een onderscheid te maken tussen schijn en werkelijkheid.

Mensen bewaren lijkt een mooie zaak maar het blijkt niet enkel daarover te gaan. Naarmate de eerste realiteit harder en brutaler wordt, groeit het leger van degenen, die ten onrechte worden uitgerangeerd. Begin 1991 ontvingen honderden personeelsleden van de universiteit van Gent het bericht dat ze zonder pardon op hun zestigste moeten vertrekken. Sommige gepensioneerden krijgen in ons bestel vóór de deportatie een snoepje, dat noemen ze dan een gouden handdruk.

Bij hoge ouderdom, ernstige ziekten, zware handicap of erge misdaad zijn afzondering en verzorging uiteraard geboden, maar veel mensen beantwoorden niet aan die criteria. Het gaat niet over de afloop van 'la nature des choses' maar over intentionele maatschappelijke discriminatie.

Vitale ouderdom, getergde werklozen, opgesloten gevangenen, huisvrouwen die de 'salons de thé' onveilig maken, wat een verspilling van krachten! We kunnen niet allemaal in de beste kamer zitten, roept salonheer Tobback naar de asielzoekers. Veel afdelingen van de tweede wereld doen me denken aan het brutale product van menselijke arrogantie en ongevoeligheid dat we dierentuin noemen.

Er bestaat een *derde wereld*, niet van mensen, maar van gegevens, die naar de vorige werkelijkheden verwijzen, ze afbeelden, ze vervangen. Die wereld is in de eerste of de tweede realiteit aanwezig of wordt daarbuiten aangelegd. Het gaat om ons geheugen met daarin een massa van elementen, die naar het heden of het verleden verwijzen. Ons archief.

De beschreven realiteiten van eerste of tweede orde zijn dynamisch, ze veranderen buiten ons willen om van gedaante of worden door ons bewust getransformeerd. Dat schept een streven om wat verdween op een ideële manier te behouden via een spiegelbeeld, een afbeelding, een kopie. We nemen bijvoorbeeld een foto van onze oudste dochter van zes. Als de realiteit vergankelijk is, wat we beseffen en soms betreuren, kunnen we tenminste een afdruk ervan bewaren. Dank zij dat document kunnen we de werkelijkheid van vroeger weer in ons bewustzijn oproepen, te voorschijn toveren. Weet je nog hoe Vader op Kerst 1976 zich in zijn vinger sneed?

Het gaat dan over de reproductie van één onderdeel op één moment in het tijdsverloop. De realiteit als geheel van elementen en verbanden tussen die onderdelen is definitief weg. Onze kopie geeft wel iets weer van de oude toestand maar is tegelijkertijd een vertekening omdat we niet meer dan een stukje van het reële kunnen te voorschijn roepen. Het gaat steeds om tekengehelen die niet gelijk zijn aan de echte werkelijkheid. We kunnen ons slechts behelpen met vertalingen die verwijzen naar iets dat veel rijker is of was. Wat doen mensen? Ze slaan data (eigenschappen, vormen, feiten, gebeurtenissen, processen) op in hun brein, hun bewust betekenisvermogen. Prikkel uit de omgeving worden opgevangen, geïnterpreteerd, geklasseerd, in het geheugen opgeborgen en daarna weer in het bewustzijn opgeroepen en gebruikt. Bewaren is geen luxe, maar een levensnoodzakelijkheid. Zonder memorie kun je niet autorijden, kun je geen boodschappen doen en wat nog allemaal meer.

Mensen stofferden hun geheugen met herinneringen, afdrukken, afbeeldingen, allerlei vormen, van concrete of meer abstracte aard. Die mentale operatie heeft een praktisch nut: ze stelt ons in staat om ons te situeren en te oriënteren in het dagelijkse leven, en dient een verder afgelegd meer theoretische functie, namelijk het verwerven van een ruimere, historische kennis.

Wat wij, enkelingen, doen, gebeurt op een analoge manier in groepen, op het microsociale, mesosociale en macrosociale vlak. Ook de samenleving als totaalsysteem heeft een geheugen en produceert een archief. Daarin worden tekens, symbolen, woorden en beelden

geconserveerd. Door de technische ontwikkeling werd het gamma van bewaarvormen sterk uitgebreid: fiches, micro-fiches, foto's, dia's, films, cassettes, cd's, fotokopieën, video's, computergegevens, enzovoorts. Wat in het brein gebeurt, wordt daarbuiten geprojecteerd, we werken met schermen, het grote doek in de bioscoop, de buis in de zithoek, het computerscherm in de werkkamer.

Met het behoud van het verleden kun je twee richtingen uit. Je kunt het als zodanig conserveren, dan heb je een overblijfsel, een origineel stuk. Of je maakt een of andere soort kopie, dan hou je uiteraard geen realiteit over maar een menselijke vertaling van die werkelijkheid. In de derde wereld vinden we beide resten in vele soorten opslagplaatsen: het eigenlijke patrimonium (de reële overblijfselen, van steden, zoals Pompeï, via wijken, wegen, gebouwen, bruggen, kunstwerken tot eenvoudige gebruiksvoorwerpen), archieven met geschreven documenten, musea met plastisch materiaal, bibliotheken met manuscripten en boeken, geschreven en gedrukte bronnen. De laatste decennia zijn daar nog filmotheken, discotheken, videotheken en allerhande databanken bijgekomen.

[...]

RICHTLIJNEN

We hebben ons tot dusver vooral beschrijvend opgesteld. Wat nu met de normatieve aspecten, de richtlijnen van ons gedrag?

Na de laatste wereldoorlog is onze samenleving uitgegroeid tot een machine die van geen bewaren wil weten. Er wordt zorgeloos geroofd, geconsumeerd en verspild. Energie en grondstoffen worden verkwist, lucht, water en bodem worden vervuild. We dreigen te stikken onder een afvalberg die we niet meer beheersen. Kernenergie is op het eerste gezicht erg praktisch maar niemand heeft een afdoende oplossing voor de radioactieve restanten. Op de beperkte bol, die onze planeet is, kun je je niet blijven verstoppen.

We zijn in de twintigste eeuw ontstellend bekrompen geworden. Dankzij Vapona een huis zonder insecten. We willen de wereld uitbuiten, dus niet bewaren, en onszelf sparen dan wel bewaren. Dat is een hopeloze onderneming. Het antropocentrisme, de universele godsdienst van onze tijd, keert zich tegen de mens zelf. De natuur, uiteindelijk machtiger dan wij ooit kunnen worden, leert ons mores door erosie, droogte, woestijnvorming, overstroming, hongersnood en kankerzon. Zijn mensen tijdig vatbaar voor rede of komen ze te laat?

Als het over opruimen gaat, ben ik een domme fanaat. Geregeld reserveer ik een uurtje om alles wat er in mijn werkvertrek staat of ligt secuur te bekijken met de vraag of het werkelijk moet blijven of onherroepelijk verdwijnt. Ik heb een kleine prullenmand maar ga fors te werk. Mijn vrouw hoort me gedurig naar de grotere bak in de schuur hollen om het intellectuele ongedierte daarin te deponeren.

Weet ik hoe je moet schiften? Ik denk altijd aan meer ruime, aan nieuwe lege plekken. Zodat ik tijdens het werk mijn blik kan laten rusten op een sober geheel zonder slordige papieren, knipsels, kranten of tijdschriften. Door die hang naar simpele netheid, die me psychische rust moet brengen, gaan er ook waardevolle dingen verloren. Ik ben destructief.

Bewaren gaat vanzelf, zonder moeite, of kost inspanning. In het laatste geval is er een interventie nodig. Die vraagt macht en geld om op te treden en, daaraan voorafgaand, een keuze. Als je niet alles kunt opstapelen en je niet te veel mag weggooien — dat is dan verspilling — moet je selecteren. Wie wil bewaren, moet beslissen wat daarvoor wel en niet in aanmerking komt. De keuze tussen belangrijk en onbelangrijk. Het gaat om dingen die je nog nodig zult hebben of denkt nog te kunnen gebruiken, over wat wel en niet onaantastbaar is. Die keuze is, als je doordent, zo gewichtig dat ze van religieuze aard is.

Uiteindelijk zijn wij, mensen, aan onszelf overgeleverd. Wij zijn afhankelijk van wat wijzelf en miljoenen anderen beoordelen als negatief (dus te vervangen, te verwijderen, te vernietigen, enzovoorts) en positief (dus te behouden). Dat oordeel is niet unaniem, er zijn meningsverschillen, disputen, en het verandert door de groei van de kennis en de morele ontwikkeling. Wat voor X op moment A hoogst belangrijk is, kan op moment B voor datzelfde subject een onbenullige zaak zijn.

Ik denk in dat verband aan de taak van archivariissen, niet de mensen die, wat bewaard wordt opbergen en inventariseren, maar de personen die beslissen wat er van de dagelijkse stroom van nieuwe documenten wel en niet mag verdwijnen. Beseffen zij wat er over honderd jaar nuttig zal zijn om de jaren negentig van onze eeuw te begrijpen? Hoe bepalen zij vandaag wat historici in 2100 te weten willen komen over onze tijd? Die vraag moet onbeantwoord blijven omdat we niet kunnen achterhalen hoe de zaken dan beoordeeld worden.

Mensen slagen er vaak niet in eens en voor altijd te bepalen wat positief is en wat negatief. Ze weten uit ervaring dat nieuwe kennis hen in de toekomst zal bereiken en dat daardoor ook hun waarde-oordelen zullen veranderen. Sommige toestanden, processen, kennen we vandaag beter dan tien jaar geleden en over weer tien jaar kan die kennis nog verbeterd zijn. Die overweging impliceert niet dat we noodzakelijkerwijze terecht komen in een compleet irrationalisme in die zin dat we, bij gebrek aan definitieve oordelen, zwalpen.

Wie van mening is dat het behouden een centrale plaats moet innemen in ons denken en handelen, mag niet verward worden met de klassieke 'conservatieve burger'.

Er is geen sprake van een verheerlijking van de traditie als zodanig, van een streven om elke ingrijpende maatschappelijke wijziging te veroordelen, zodra die de gevestigde belangen van de sociale bovenlaag schaadt. Het oude is niet altijd het goede en het nieuwe mag niet steeds worden gelijkgesteld met het slechte. Het bewaren, waaraan ik denk, heeft niets te maken met een ideologie, die allerlei vormen van uitbuiting — van natuur door mens of van mens door mens — in stand wil houden. Het heeft, integendeel, een progressieve, zelfs revolutionaire betekenis.

Als we onze misdaden tegen de natuur op een rijtje zetten, zijn ze tot drie hoofdzonden tegen het bewaren te herleiden: ten eerste roven we te veel energie en andere grondstoffen, ten tweede vervuilen we lucht, water en bodem, ten derde vernietigen we landschappen, biotopen. Door ons toedoen verdwijnen er jaarlijks duizenden soorten planten en dieren definitief van de aardbol. Als je vanaf Mars de jongste evolutie van onze planeet bekijkt, zie je dat op die bol één biologisch wezen, de mens, erin geslaagd is naar hartenlust te stelen, de 'Umwelt' te verloederen en alles te vernietigen wat hem op korte termijn hindert.

We weten grosso modo wat het herstel van het bewaren impliceert. Zuinigheid wordt in de wereld van morgen een dwingende richtlijn. Minder roven, minder vervuilen en minder vernietigen, is de boodschap. Dat houdt in dat we via de ontwikkeling van nieuwe technologieën het gebruik van niet uitputbare energie en grondstoffen snel moeten stimuleren. Dat we moeten hergebruiken in plaats van weggooien. En dat we duurzame productie- en consumptiegoederen moeten vervaardigen. Van fundamenteel belang bij dat alles is het herstel van het verbroken evenwicht tussen natuur en mens. We raken hier de diepste kern van het bewaren: de natuur moet in zichzelf de mogelijkheid behouden om de schade die haar door de mens wordt berokkend, ongedaan te maken. Zoals in de intermenselijke betrekkingen de normen van vrijheid en zelfbeschikking van personen en groepen gelden — ze worden niet overal gevolgd maar hebben in het westen sinds de val van het Ancien Régime wel aan invloed gewonnen — zo moet in de mens-natuur relatie de uitbuiting vervangen worden door meer autonomie.

In onze omgang met de natuur wordt het bewust beslissen om niet in te grijpen, hoewel de mogelijkheid daartoe bestaat, een steeds belangrijker opdracht. In de prehistorische grot van

Lascaux wordt geen publiek meer toegelaten. Zelfs als de bezoekers niets aanraken, beschadigt hun adem de tekeningen op de wanden. Bewaren betekent hier elke rechtstreekse waarneming, elk contact, zelfs het meest vluchtige, verbieden. Dat er naast de grot een kopie werd gebouwd, is uiteraard een smakeloze toegeving aan de commercie.

Toen ik dit jaar in het woud van Fontainebleau bij Parijs een afgesloten deel van het bos bezocht, waarin op geen enkele manier meer wordt geïntervenieerd, was ik verbaasd over het resultaat van dit ecobiologisch experiment. Ik proefde als dief - de toegang was voor mij uiteraard verboden — de kracht van de autonomie, echte natuur. Een fel contrast met het stuk ernaast, dat bestemd is voor de weekendrecreatie van vermoeide Parijzenaars.

Voor het behoud van natuurgebieden is behoedzaamheid geboden. We weten uit ervaring dat mensen zich voortdurend vergissen en dat de gevolgen van die verkeerde beslissingen dramatisch zijn. Bij elke selectie moeten we beseffen wat we willen bewaren en waarom. Van groot belang zijn de maatstaven die we daarbij hanteren. Zij vormen de grondslagen van ons handelen en zijn bij een latere verantwoording onze steunpunten. Belangrijke criteria zijn de volgende: de zeldzaamheid van de gegevens waarover het gaat, hun ouderdom, hun biologische waarde (rijkdom), hun complexiteit, hun functionaliteit (bijdrage tot de werking van het geheel waarin zij zich bevinden), hun schoonheid en nog enkele andere aspecten.

Het valt niet te loochenen dat de ecologische wetenschap sinds dertig jaar grote vorderingen heeft gemaakt in het vaststellen van relevante criteria bij de beoordeling van de waarde van natuurgegevens. Over het gewicht van de gebruikte maatstaven in de eindbeoordeling bestaan er ongetwijfeld meningsverschillen maar dat hoeft niet tot een fatalistisch scepticisme te leiden.

Tenslotte is er, in de strijd voor natuurbehoud het dimensieprobleem. Sommigen vatten het gevecht aan in hun onmiddellijke omgeving. Zij hebben genoeg van het ouderlijk tuintje met het onbetreden grasveldje en de strakke bloemperkjes en opteren voor de vrije, biologische ruimte. Daarin gaan struiken en bomen vrolijk hun eigen gang. De afgeborstelde paadjes, plastic banken en pseudo-Romeinse vazen worden opgeruimd en de wekelijkse onkruidverdelging wordt van de agenda geschrapt. Vrije ontwikkeling voor de hobbeltjes die de zestigjarige bezoekers vervloeken omdat ze altijd vrezende vallen. Als tante Eulalie toch de tuin in wil, moet ze zelf maar naast de bultjes stappen. Wat een arrogantie, ik zou er honderd velletjes over kunnen schrijven.

Het betere biologische tuintje is een vooruitgang maar als het daarbij blijft, zijn we verkeerd bezig. Vegen voor eigen vloer mag goed bedoeld zijn, het is niet doeltreffend omdat het echte gevecht tegen de natuuruitbuiting zich op een dieper vlak situeert.

Ook de wilde gronden en het bos naast de kerktoren - ik denk aan mijn padvinderstijd - zijn al lang geen oplossing meer. Ze verkommeren door de vieze regen en de vervuiling van riviertjes en het grondwater. De tijd is voorbij dat we lapjes aarde geïsoleerd kunnen beschermen want zij ontsnappen niet aan de degradatie van lucht, water en bodem.

Ik pleit er niet voor om de natuurparken en reservaten op te doeken maar ook zij zijn het slachtoffer van dieperliggende destructieve processen zoals zure regen, aantasting van de ozonlaag, erosie en temperatuurstijging. Het blijft zinvol zich te verzetten tegen de mogelijke toekomstige exploitatie van zeer grote onontgonnen gebieden — denk aan Antarctica - met grondstoffenroof en uitroeiing van zeer waardevolle planten en dieren, maar zelfs dat is helaas onvoldoende.

Wat moet er gedaan worden als dat allemaal niet genoeg is? Wat bedoelde ik met de stelling dat het gevecht tegen de natuuruitbuiting 'zich op een dieper vlak situeert'? Het gaat in laatste instantie om de totaalverhouding tussen wat de mensheid als geheel aan haar omgeving verandert en de mogelijkheden die de natuur overhoudt om zichzelf in stand te houden (met daarbij de wezenlijke bedenking dat de mensheid zonder die autonome, dynamische natuur geen toekomst heeft).

Als we dat perspectief voor ogen houden, kunnen we niet blijven stilstaan bij de petit-bourgeois, die zijn tuintje verknoeit. We richten ons op de eigenlijke veroorzakers van de verwoesting: de moderne agro-business, de bloeiende bio-fabrikanten, de multinationale chemie-reuzen, de miljoenen genoegzame gebruikers van auto's en verwarmingsinstallaties. Het zijn die actoren — ze zien er netjes uit en stemmen voor gematigden — die verantwoordelijk zijn voor de beangstigende ecologische gevolgen als daar zijn de aantasting van de ozonlaag, de verstoring van het waterhuishouden, het broeikasgegeven (met temperatuurverhoging en mogelijke klimaatswijzigingen) en de erosieve debacles (vernietiging van de humuslaag, droogte, woestijnvorming, overstromingen).

Het probleem van het bewaren is uitgegroeid tot het belangrijkste vraagstuk van onze tijd. Voor de eerste keer in de geschiedenis van de mensheid werd een grote internationale conferentie over het natuurbehoud ingericht. Die bijeenkomst werd georganiseerd door de Verenigde Naties en had plaats in juni 1992 te Rio de Janeiro in Brazilië. Het ging essentieel over het natuurbehoud, gekoppeld aan de onderontwikkeling en liep uit op een confrontatie tussen het noorden en het zuiden van de planeet over wat er ecologisch en sociaal moest gebeuren.

De resultaten van Rio waren pover omdat het noorden het been stijf hield. Toen president Bush oreerde dat de Amerikaanse levensstijl niet bespreekbaar was, fluisterde een jongetje uit Somalië achter mijn rug 'Is dat een gangster?' en ik zei: 'Natuurlijk, en een hele grote.'

In Rio hebben de rijke landen het niet aangedurfd de analyse tot het einde door te zetten. Ze wilden niet praten over de basiskenmerken van het internationale economische en sociale uitbuitingssysteem, over de schuldenlast van het zuiden en de politiek van het IMF en de Wereldbank. Mensen die enerzijds beweren dat ze iets wezenlijks willen doen tegen de natuurverloeding maar anderzijds de brute exploitatie van wereldd gebieden niet bespreekbaar achten, zijn ongeloofwaardig. Het ene is verbonden met het andere. Mensuitbuiting veroorzaakt meer natuuruitbuiting, die dan weer tot grotere mensuitbuiting leidt.

Belangrijk is dat men langzamerhand tot het inzicht komt dat alleen een geïntegreerde behandeling van de kwalen zinvol is. Daarbij worden de verschillende oorzaken niet gescheiden maar in hun onderlinge samenhang aangepakt, waardoor rekening kan worden gehouden met de invloed van de ene op de andere oorzaak.

Uiteindelijk komen we terecht bij de vraag of ons beschavingsmodel, het kapitalistisch bestel, wel deugdelijk genoeg is om de met elkaar verbonden problemen van natuurverloeding en menselijke onderontwikkeling aan te kunnen. Tegen de zelfgenoegzame Fukuyama antwoord ik: nee. Alleen een democratisch en consequent socialisme — dus geen halfslachtige sociaaldemocratie — kan wezenlijke verbetering brengen. Venceremos.

Zahra Bruneel

Thomas Van Acker (detail)

Een bescheiden visie op bewaren en verdelen van de dingen

Progressief conservatisme en revolutie

Wat moeten we bewaren en hergebruiken en wat vervangen door iets nieuw gemaakt of uitgedacht? En hoe moeten we de gemaakte dingen verdelen onder de verschillende mensen? Om deze vragen te beantwoorden, moeten we eerst in het algemeen nadenken over de betrokken begrippen en over de beste manier van menselijk handelen (ethiek). Op basis van het verworven algemeen inzicht kunnen we nadien ons huidig gedrag beoordelen, op de diverse domeinen van het menselijk goedleven en samenleven.

1. We moeten bescheiden zijn

De mens heeft, zoals de andere dieren, materiële en seksuele strevingen. De mens heeft echter (in veel grotere mate dan welk dier ook) een rede, dat is het vermogen om los te komen van het hier en nu, en dan de bijkomende ruimtelijke en tijdsstandpunten (spatiële en temporele perspectieven) te combineren volgens verschillende soorten relaties (bv. oorzaak-gevolg). Dit rationeel vermogen maakt het mogelijk de strevingen beter te realiseren, maar heeft ook nieuwe strevingen meegebracht, meer bepaald ideële strevingen, zoals het streven naar schoonheid (kunst en natuurbeleving), waarheid (kennis), het hebben van waarde (erkend worden door anderen), het hebben van zin en het hebben van zekerheid dat deze strevingen ook in de toekomst kunnen gerealiseerd worden.

Door zijn rationeel vermogen bouwt de mens een cultuur uit: hij maakt nieuwe dingen, zowel materiële goederen als ideële dingen (ideële dingen hebben wel steeds een materiële drager nodig; een wiskundige stelling bv. kan gedragen worden door de hersenen van de wiskundige, het papier waarop ze staat neergeschreven of de chip waarin ze opgeslagen is).

Sommige dingen kan de mens niet behouden, dat zijn verbruiksgoederen, zoals het voedsel dat eens verbruikt, verdwenen is. Andere goederen kan hij wel opnieuw gebruiken, dat zijn gebruiksgoederen, zoals kleding, meubelen, woningen, verplaatsingsmiddelen, dragers van ideeën (boeken, computers), maar ook ideeën zelf, bv. de manier om een samenleving te organiseren. Het basisprincipe van rationeel, efficiënt handelen is om gebruiksgoederen zo lang mogelijk te behouden, want zo kunnen strevingen gerealiseerd worden zonder er opnieuw veel werk voor te moeten leveren. Dat maakt het mogelijk om, indien wenselijk, te werken aan nieuwe, bijkomende dingen, die weer bijkomende realisatie van strevingen mogelijk maakt. Op deze manier kan er, indien gewenst, vooruitgegaan worden, in de zin van uitbreiden, voortbouwen op wat al bestaat. In tegenstelling tot wat wij meestal denken, vormen conservatief zijn en progressief zijn geen tegenstelling, maar een geheel. Het bewaarde is de basis voor aanvulling. Op een bestaande woning met 1 verdieping kunnen we een tweede

verdieping bouwen met minder middelen dan voor de eerste verdieping nodig waren; vanuit een wiskundige stelling kunnen we komen tot een volgende stelling.

Dit samenspel van bewaren en aanvullen speelt ook bij de opeenvolging van generaties. Een generatie draagt wat ze heeft opgebouwd, over aan de volgende generatie. De volgende generatie neemt deze erfenis (traditie) over en gebruikt ze om verder te gaan. Zo wordt een cultuur opgebouwd. Als elke generatie opnieuw zou moeten beginnen met het maken en uitvinden van dingen, zou er nooit vooruitgang mogelijk zijn. Toch is dit maar één deel van het verhaal.

Eenzijds moet er op de conservatie niet altijd progressie volgen. Soms is verdere progressie niet mogelijk of, indien toch gerealiseerd, gevaarlijk voor wat reeds bewaard werd. Progressie die nooit stopt, is geen natuurwet, integendeel: op een bepaald ogenblik geeft de natuur aan dat er gestopt moet worden. Bijvoorbeeld, een kind is volwassen geworden, of een cultuur heeft haar maximaal mogelijke rijkdom bereikt. Soms is verdere progressie wel mogelijk, maar niet gewenst: men heeft met het bestaande dat men behoudt en onderhoudt, voldoende. Er is genoeg, meer zou niets essentieels meer bijbrengen.

Anderzijds is conservatie niet altijd het beste. Altijd alles bewaren is geen goed principe. Soms is het bestaande niet goed of niet goed genoeg. Het was, zonder dat men dit voorheen zag, in feite toch niet goed, of het was wel goed, maar dat is door de verandering van omstandigheden niet langer zo, of het is wel nog steeds goed, maar iets nieuws zou beter kunnen zijn. Dan is het nodig om het bestaande niet te bewaren, maar het weg te gooien en iets nieuws te maken. Bijvoorbeeld, het huis met 1 verdieping heeft geen voldoende fundament om een 2^e verdieping erop te bouwen en men moet dus een nieuwe fundering leggen, of een maatschappijordening voldoet niet aan een nieuw moreel inzicht en moet aangepast of helemaal omgevormd worden. Men is steeds verplicht de zaak te onderzoeken om uit te maken wat men moet doen. Dat is niet gemakkelijk en velen verkiezen vaste richtlijnen. Ze vervallen in 2 mogelijke uitersten.

Sommigen zijn nederig: alles zou bewaard moeten worden, een traditie mag niet gewijzigd worden. Dit zijn de conservatieven die geen progressie toelaten. Bijvoorbeeld, de boer zaait op het tijdstip dat zijn vader hem geleerd heeft, of, wetten mogen nooit veranderd worden.

Anderen zijn hoogmoedig: alles moet opnieuw gemaakt worden, traditie is per definitie achterhaald. Dit zijn de progressieven die de traditie in haar geheel afwijzen. Bijvoorbeeld, het onderwijs moet constant vernieuwd worden, of de naam van een vereniging moet elke 10 jaar gewijzigd worden (van *Werkgroepen Homoseksualiteit* naar *çavaria*, van *Vormingplus* naar *avansa*).

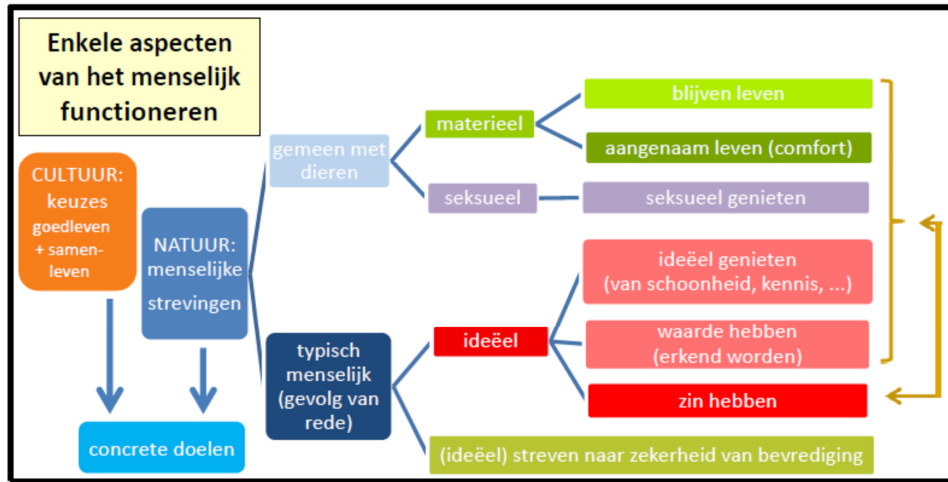
Beide uitersten moeten afgewezen worden. Er is bescheidenheid nodig: telkens opnieuw het juiste onderscheid maken tussen wat men zal bewaren en wat niet en tussen wat uitbreiding vraagt en wat niet.

In de meeste gevallen lijkt een progressief conservatisme aangewezen (waarbij deze laatste term in een ruimere betekenis gebruikt wordt dan gewoonlijk en niet enkel op de natuur betrekking heeft, maar op alle waardevolle dingen): basishouding is zoveel mogelijk bewaren, dit uitbreiden als het nog niet genoeg is of inkrimpen als er al te veel is en eventueel het bestaande hermaken als dat niet (meer) deugt of substantieel verbeterd kan worden.

Dat houdt geen kant en klare formule in die eenvoudig toegepast kan worden. In elke concrete situatie moet steeds opnieuw afgewogen worden wat er te doen valt. Zo komt op politiek vlak bescheidenheid neer op gelijkheid (de toepassing van de gulden regel betekent dat niemand meer mag hebben dan een ander), wat duidelijk maakt dat onze politieke structuren in hoge mate gewijzigd moeten worden. Op vlak van samenlevingsethiek is een progressieve houding nodig die het bestaande in grote mate verwerpt. Op vlak van goedlevensethiek zal progressie vooral het bestaande uitbreiden, maar soms ook moeten inkrimpen.

2. We moeten onze strevingen bescheiden realiseren (goedlevensethiek)

De mens heeft een aantal strevingen die hij wil realiseren, zoals hierboven al verduidelijkt werd. Een mogelijk model hiervan is het volgende:

Sinds de moderne tijd (vanaf 1600, met het ontstaan van de natuurwetenschappen, toegepast in technologie, aangewend in een kapitalistische economie) is de hoogmoedige neiging ontstaan om op elk van deze vlakken steeds meer te willen. Dat kan niet volgehouden worden.

2.1. Materiële strevingen

Bijna niemand wil versleten klederen dragen, want het maakt duidelijk dat men arm is. Valt er toch een gat, dan wordt dit zo handig mogelijk hersteld opdat het niet opvalt dat men oude klederen draagt. In onze consumentistische cultuur draait de mode steeds sneller en wordt het steeds moeilijker iets nieuws te vinden. Het gekste wordt dan het coolste. Pervers, dat betekent letterlijk op zijn kop gezet, wordt het als men in splinternieuwe klederen gaten aanbrengt: zaken moedwillig kapot maken om iets nieuws te kunnen aanbieden.

Het doel van het kapitalisme is om zoveel mogelijk winst te maken en het beste middel daartoe is het verhogen van de productie en consumptie. Men creëert nieuwe behoeften, maar omdat het aantal dingen die mensen nodig hebben, een grens heeft, gaat men over tot de bijkomende strategie: mensen worden aangespoord om oude goederen zo vlug mogelijk te vervangen. Men promoot het "gemak" van eenmalig gebruik en men introduceert op alle vlakken de mode: men moet zijn oude dingen omruilen voor de nieuwste modellen, zo niet telt men niet meer mee in de maatschappij. Producten worden zo gemaakt dat ze vlug verslijten. Het onderscheid tussen verbruiksgoederen (die maar 1 keer kunnen dienen, zoals voedsel) en gebruiksgoederen (die je

steeds kan hergebruiken, zoals de meeste dingen) is opgeheven. Kapitalisme leidt tot een wegwerpmaatschappij. Dat dit gevaarlijke, in feite criminele waanzin is, ondervinden we aan den lijve, door de klimaatverandering, één van de talrijke verstoringen van het ecologische systeem van de aarde, naast de vele andere (bv. verstoring van de stikstofcyclus, toename giftige stoffen, ...). Grote rampen staan ons te wachten.

Een herdenken van onze economie is dringend vereist. Het kapitalisme moet "weggegooid" worden. In afwachting hiervan is het zinvol zelf reeds onze levensstijl aan te passen. Spaarzaamheid moet terug een deugd worden: we gebruiken gebruiksvorwerpen zo lang mogelijk en we herstellen ze. We leren weer kousen stoppen en te klein geworden kinderkleding wordt doorgegeven aan nieuwe ouders. Sommige voorwerpen, waarvan het grootschalig gebruik niet langer kan gedragen worden door het ecologisch systeem, bijvoorbeeld auto's, bergem we op en maken er zeker geen nieuwe van (tenzij voor uitzonderlijke gevallen, bv. ziekenwagens).

Dit sluit technische vernieuwingen niet uit, maar die moeten steeds verantwoord worden en door de gehele samenleving gecontroleerd worden.

2.2. Seksuele strevingen

Met iemand trouwen betekent dat je lang of voor altijd bij een persoon wil blijven. Trouwen doe je dan ook niet na een eerste ontmoeting: je leert de andere persoon eerst grondig kennen en je probeert te achterhalen of die persoon wel bij jou past. In het VTM-programma "Blind getrouwd" echter trouwen personen die elkaar nog nooit gezien hebben. Dat is voor hen geen probleem, want na 6 weken niet-normaal samen zijn (als gevolg van de camera's), op de kosten van de tv-producent, kunnen de koppels opnieuw scheiden. Voor tv-amusement (blijkbaar vinden velen dat leuk om naar te kijken) en de bijhorende reclameopbrengsten wordt één van de serieuzere zaken een spel.

Je hoeft echter niet blind getrouwd te zijn, om 1/2 kans te hebben te zullen scheiden (cijfers voor België in 2019: 45.000 huwelijken, 23.000 scheidingen).

In de meeste culturen wordt de seksuele relatievorming strikt georganiseerd en gecontroleerd door de samenleving, met wel een grote variatie aan regels afhankelijk van de cultuur, van levenslange monogamie tot polygamie, van enkel voortplantingsgerichte heteroseksualiteit tot veelvuldige "perverse" seks.

In onze cultuur golden tot de jaren 1960 strenge, religieus bepaalde beperkingen. Met de hippies kwam daar verandering in: seksualiteit is een privé zaak geworden en iedereen heeft de vrijheid te kiezen wat hij of zij wil in bed (tenzij dat anderen schaadt). Deze vernieuwing is een goede zaak.

Ondertussen is de consumentistische drang naar altijd meer en altijd nieuw ook op seksueel vlak de norm aan het worden. De meest bizarre belevingen krijgen veel media-aandacht, de gemakkelijk toegankelijke porno geeft jongeren een verkeerd beeld en te hoge (soms ook verwrongen) verwachtingen, men geeft adviezen om de seks even stomend te houden als in de eerste dagen en biedt therapie sessies aan als dat niet lukt en vooral, als in een relatie het nieuwe er van af is, kijkt men uit naar een nieuwe partner. Men gaat uit elkaar, niet meer omdat een relatie niet meer werkt, maar omdat een nieuwe relatie meer belooft. Het is echter zeer de vraag of het groot aantal scheidingen het totale geluk wel vergroot. Zou het niet goed zijn de

oude waarde van trouw in bepaalde mate te behouden? Zou wat meer discipline (even op de tanden bijten) niet veel miserie besparen?

2.3. Ideële strevingen

2.3.1. Streven naar kunst

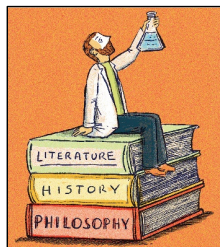
Vroeger werden de stukken van de grote toneelauteurs steeds hernomen. Vandaag speelt men ten hoogste een stuk "naar" Shakespeare, en het is dan bijna steeds ver zoeken naar Shakespeare. Twintig pagina's kunstig verwoorde en inhoudsrijke bespiegelingen worden gevat in een "sterk" beeld, zoals een speler die zijn boek afsteekt en begint te urineren op het podium (of in elk geval, zoals de Franse acteur Robin Causse, Hamlet naakt speelt). Buiten enkele trendy kunstliefhebbers heeft daar niemand een boodschap aan. De kritiek "dat kan ik ook" is vervangen door "de bedoeling ontgaat me volledig en het is ook niet interessant om te zien".

Kunst is per definitie transcendent: ze houdt zich niet aan de werkelijkheid, maar ook niet aan de mogelijkheid om ooit werkelijk te worden. Het is een kwestie van verbeelding, fantasie. De kunstenaar heeft – als kunstenaar, in tegenstelling tot de wetenschapper of de politicus – totale vrijheid (die wel om morele redenen kan beperkt worden, wat dan meestal discussie oproept). Kunst is dan ook een kwestie van variëren, van nieuwe dingen scheppen, steeds opnieuw. Daar is niets mis mee, tenzij het gaat om vernieuwen om te vernieuwen, zonder verdere bedoeling. Kunst heeft immers per definitie een bedoeling naar anderen toe, wil iets teweegbrengen bij de toeschouwers (communicatie), hen ontroeren of doen nadenken, en dit in tegenstelling tot het spel, dat ook de werkelijkheid transcendeert maar in principe geen andere bedoeling heeft dan de speler zelf te vermaken. Vernieuwen om te vernieuwen waarbij de toeschouwers het niet snappen, "verheft" kunst tot een spel dat enkel de narcistische kunstenaar vermaakt, en vernedert de "domme" of "niet-ingewijde" toeschouwers. Er is niets mis mee bestaande kunstwerken te hernemen. De kwaliteit, de sterkte waarmee een kunstwerk haar artistieke bedoeling weet te realiseren, moet primeren op het vernieuwend karakter. Er is nog een ander aspect: elk kunstwerk heeft, zoals elk idee, een materieel-energetische drager nodig, zoals de stem van een zanger of de elektrisch-magnetische golven van de cd of computer. Een kunstwerk kan onbeperkt gekopieerd worden, maar niet de materiële dragers. Ook op vlak van kunstbeleving moet daarom overdaad voorkomen worden. Het is aangewezen boeken te delen in plaats van ze steeds zelf te kopen. Het is soms beter eens een meesterlijke film te herbekijken dan zich een nieuwe middelmatige film aan te schaffen. En zijn er echt zoveel zomermuziekfestivals nodig als er nu zijn (alsof de jeugd van vroeger niet gelukkig zou geweest zijn)?

2.3.2. Streven naar kennis en wetenschap

Scholen zetten in op STEM, de (natuurlijk) Engelse afkorting van wetenschap, technologie, ingenieurskunst en wiskunde. De winnaar is de robot die in elke STEMles wordt gebouwd, de verliezer is de oude Romein: de slimme leerlingen moeten STEM volgen, geen Latijn meer,

STEM is de toekomst, Latijn is het hopeloos achterhaalde verleden. Het onderwijs wordt zo ten dienste gesteld van de economische belangen. Onze cultuur wil steeds meer produceren door nieuwe technologie en de problemen die daardoor ontstaan, zullen – zo nemen we kritiekloos aan – dan maar opgelost moeten worden door nog meer technologie.

Wetenschap is boeiend en belangrijk (zeker op de school) en technologische toepassingen kunnen hulpvol zijn, maar ondertussen is de wetenschappelijke en de technologische vooruitgang vooral een levensbedreigend gevaar geworden. Dat is een wijsheid die we zouden kunnen overbrengen aan de leerlingen door hen meer vakken als Latijn, geschiedenis en filosofie te onderwijzen ("humanities"), zoals onder meer de filosoof Martha Nussbaum bepleit.

De exacte wetenschap lijkt het beste voorbeeld van progressief conservatisme. De bewezen waarheden blijven behouden en dienen als basis om verdere waarheden te ontdekken. Ook Einsteins relativiteitstheorie was geen weerlegging, maar slechts een uitbreiding van de fysica van Newton (Newtons theorie klopt als bepaalde waarden in Einsteins theorie nul zijn). Bij niet-exacte kennisgebieden (filosofie, waartoe ook psychologie, sociologie, geschiedenis en cultuurkennis moeten gerekend worden) kunnen de meeste stellingen niet experimenteel bewezen worden en krijg je dan ook elkaar bestrijdende theorieën. Het is de kern van filosofie om het bestaande in vraag te stellen. Goede kennis steunt niet op een autoriteit, maar op zelfstandig overdenken van argumenten. Toch moet de kritiek die hierboven op kunst werd gegeven, herhaald worden voor kennisverwerving: men moet zich hoeden tegen vernieuwing om de vernieuwing, tegen modes die onvoldoende onderbouwd (beargumenteerd) zijn. Het ideaal van filosofie en de erbij horende kennisgebieden moet blijven om de exacte wetenschap zo sterk mogelijk te benaderen (o.a. door een duidelijke betekenis te geven aan woorden en die dan steeds in dezelfde betekenis te gebruiken, en door een theorie zo veel als mogelijk te baseren op ervaring van de werkelijkheid).

Een andere vraag is of progressie van kennis steeds wenselijk is. In elk geval op vlak van technologische toepassingen zijn er grenzen overschreden die nooit overschreden hadden mogen worden, omdat de toepassingen zo krachtig zijn dat ze veel te gevaarlijk zijn bij misbruik of bij ongevallen. De nucleaire technologie, zowel de atoombom als de kerncentrale, hadden nooit ontwikkeld mogen worden. Alle atoomwapens, maar ook alle kerncentrales moeten ontmanteld worden. Het ziet er naar uit dat ook genetische manipulatie best verboden zou worden. De oude vorm van manipulatie van levende soorten door selectief kweken (bv. het ontwikkelen van nieuwe, mooiere of voedzamere plantenvariëteiten) is een vernieuwing die traag gaat, maar juist daarom meestal tijdig bijgesteld kan worden als het fout loopt. Genetische manipulatie, die rechtstreeks ingrijpt op de genen van organismen, gaat echter zo snel dat een niet-gewenste ontwikkeling, die er vroeg of laat zal komen, niet meer kan gestopt worden en desastreuze gevolgen zal hebben. Ook op vlak van scheikunde (en in het bijzonder de nanotechnologie, die probeert atomen en moleculen individueel of toch in kleine hoeveelheden te bewerken) stellen zich soortgelijke problemen. De moderne technowetenschap is niet alleen hoogmoed die komt vóór de val, maar hoogmoed van zo een omvang dat de val dreigt alles mee te sleuren.

2.3.3. Streven naar natuurbeleving

We willen onze aarde redden, maar zonder onze rijkdom op te geven, dus bouwen we "duurzame" energieparken: nu we alle wouden hebben omgezaagd, gaan we onversaagd de zee koloniseren door gigantische windmolenparken. Voor de winning van de zeldzame mineralen, nodig

voor de windmolens en batterijen, plannen we mijnbouw op de zeebodem. De allicht desastreuze gevolgen van de verstoring van het maritieme milieu op het gehele ecologische aarde-systeem kunnen we nog niet in detail overzien. Zeker is in elk geval: de laatste plaats waar we nog het mysterieuze, maar rustgevend wonder van de natuur ten volle konden aanschouwen, valt ten prooi aan de roofzucht van de mens.

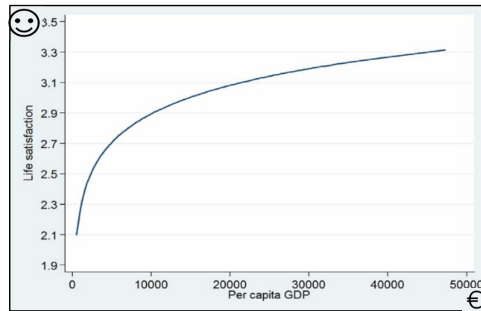
Een wandeling in het bos, het bekijken van een dierendocumentaire: naast de natuurlijke hulpbronnen die we nodig hebben om te leven, geeft de natuur ons ook esthetisch genot bij het aanschouwen van het wonder en de schoonheid van de natuur. De (nederige) idee dat we moeten leven in harmonie met de natuur (deels aanwezig bij Kruithof) is twijfelachtig: de natuur, vol van orkanen en virussen, houdt geen rekening met de mens en de mens moet zijn bestaansmogelijkheid veroveren op de natuur. Zonder wijzigingen aan te brengen in zijn milieu kan de mens niet leven en al zeker niet aangenaam leven. Tegelijkertijd moet de mens beseffen dat er grenzen zijn aan de mate waarin hij ongestraft (vol hoogmoed) de natuur naar zijn hand kan zetten. Als we ergens dringend bescheidenheid aan de dag moeten leggen, is het op het vlak van onze houding tegenover de natuur: zeker gebruik maken van de natuur (en dus haar ook verstoren), maar slechts in zo ver dat mogelijk is zonder de natuur te vernietigen.

Als ergens een conservatieve houding vereist is vandaag de dag, dan is het wel op het vlak van natuurbehoud. Overigens zal dat niet volstaan en moeten aangevuld worden met natuurherstel.

2.4. Streven naar waarde (erkend worden)

Je voelt je gelukkig, want je kocht een nieuwe auto – het is een duurder merk dan dat van je buurman. De volgende week heeft ook de buur een nieuwe auto, en ja, het was te verwachten, die is nog duurder dan jouw auto: je geluk smelt als sneeuw voor de zon.

Easterlin spreekt over positionele goederen, goederen die we kopen om onze status te tonen, en wijst op deze paradox: vanaf een bepaalde mate van rijkdom worden we van meer geld niet gelukkiger, omdat we het extra geld besteden aan positionele goederen, maar zo komen we in een race terecht die we nooit kunnen winnen, omdat hij nooit stopt. De stress om steeds meer geld te krijgen maakt ons enkel ongelukkiger.

Erkend worden door de anderen (gewaardeerd worden, aandacht krijgen, erbij horen) is een streving die in de meeste culturen hiërarchisch wordt ingevuld: je hebt waarde omdat je boven iemand anders staat. In een dergelijk systeem zit de frustratie ingebakken: bij elke meerwaarde die je verwerft, blijft er een minwaarde, en ook als je tot de toplaag behoort, ben je nooit zeker van jouw positie. Als bovendien de waarde gekoppeld wordt aan het bezit van materiële goederen, komt daar de ecologische problematiek bovenop.

De hiërarchische invulling moet vervangen worden door een egalitaire invulling: in principe heeft iedereen dezelfde waarde en het recht om erbij te horen. Verdienste moet niet enkel gekoppeld worden aan resultaat, maar vooral aan inspanning. Het is het bekende principe van de vroege socialist Louis Blanc: *ieder geeft naar vermogen, ieder krijgt naar behoefte* (zie verder de bespreking van de samenlevingsethiek in punt 3).

2.5. Steven naar zin

Bij de aanleg van een ondergrondse parkeergarage op het Gentse Sint-Pietersplein in 2003, vond men het graf van een zekere Vulferus, overleden op de 4de Iden (10 februari) 1013. Zijn hoofd rustte op een fijn gebeeldhouwd steentje, waarop, naast zijn naam, staat geschreven: "Als je me ook ziet, dan smee ik je me te laten rusten." Uiteraard heeft het niet geholpen:

ME QVI
CV(M)Q(VE) VIDES
I(M)MOTV(M) QVE
SO RELINQVAS

respect voor de wens van doden maakt geen schijn van kans tegen de vermeende noodzaak om onze auto's ondergronds te parkeren. Omdat Vulferus zo rijk was dat hij zich zo een steen kon permitteren, heeft hij wel het voorrecht gekregen om te rusten in een museum. Dat voorrecht is er niet voor de recente doden wier graf al na 10 jaar ontruimd wordt.

Een cultuur die graven verwijdert terwijl er nog mensen leven die de overledenen in gedachten hebben, is zinloos geworden. Als wij denken dat we geen plaats meer hebben voor onze doden, is het dat wij met te veel zijn of dat we voor elke levende (en zijn auto) te veel ruimte opeisen.

Mensen willen dat hun leven zin heeft, dat wil zeggen bijdraagt tot iets positiefs buiten het eigen leven, iets dat er normaal gezien nog zal zijn na de eigen dood, om zo de eigen dood te overstijgen. Men bouwt een kunstoeuvre op of men werkt aan een uitvinding, men strijdt en overlijdt ook soms voor een goede zaak (het vaderland, de politieke revolutie), men zet zich in voor toekomstige generaties. Ook die zaken zullen echter ooit verdwijnen. Een uiteindelijke zin kan de mens niet zien en dat moet hij met een zekere droefheid aanvaarden als één van de mysteries van het bestaan. Dat belet niet dat tijdelijke zingevingen wel degelijk mogelijk zijn en voor blijheid kunnen zorgen.

Zin geven aan het leven is zich inschrijven in de tijd, steunend op het bescheiden basisprincipe van progressief conservatisme: mensen willen dat de zaken waartoe ze bijgedragen hebben, bewaard en eventueel verbeterd worden door de toekomstige generaties. Dat is pas een consistente wens als de huidige generaties zelf de zaken van vroegere generaties bewaren en eventueel verbeteren. Deze dubbele houding zien we duidelijk gerealiseerd bij het maken en het eerbiedigen van een testament. Mensen uiten wensen voor de toekomst, al weten ze dat ze niets zullen voelen als die wensen niet gerespecteerd zullen worden. Meestal worden de wensen van de overledenen inderdaad gerespecteerd door de nabestaanden, omdat die zo de kans verhogen dat hun eigen wensen na de eigen dood zullen gerespecteerd worden. Meer en meer echter laat de moderne tijd ook op vlak van zingeving het basisprincipe varen.

Men heeft de religie, die de dood ontkenst en zo beweert een uiteindelijke zin te verzekeren, weggezet als vals, maar de droefheid die een niet-religieuze levensvisie inhoudt, heeft men niet willen aanvaarden, met de stelling "de zin van het leven is het leven zelf". Leven is iets wat we willen en dus op zich vreugde geeft, maar als er geen zin is aan gekoppeld, dan blijft die vreugde beperkt, dan is het een droefblijheid. Dat mogen we niet ontkennen door de uitspraak "de zin van het leven is het leven zelf". Dit is een betekenisloze uitspraak, want de zin van een zaak (dat waartoe die zaak dient) is per definitie iets buiten die zaak. Dat brengt mee dat de zinvolheid van een zaak blijft bestaan, ook als die zaak verdwenen is, en wel in datgene waartoe die zaak heeft gediend. Is er geen dergelijke zingevende zaak, dan is er geen zinvolheid, ten hoogste zeer tijdelijk en niet blijvend, terwijl dat blijvende juist is wat mensen willen door zingeving. Wie de zin van het leven legt in het leven zelf, zegt in feite dat het leven geen zin heeft, want het leven verdwijnt en dan is ook de zin ervan weg. Een zogezegde zin van een zaak in die zaak zelf leggen leidt tot middel-doel-omdraaiingen, die vaak de oorzaak zijn van wantoestanden. Men heeft wel alternatieven gezocht voor de religie als zingevende instantie.

Eén van de succesrijkste alternatieven is het nationalisme: je krijgt zin door bij te dragen aan de bloei van je land. De zingeving die de meeste mensen beoefenen is en blijft het zorgen voor eigen kinderen. Beide zingevingen zijn aanvaardbaar, maar moeten uitgebreid worden.

Er stelt zich de vraag waarom ik mijn land zou willen doen bloeien en niet andere landen, of waarom ik mijn kinderen zou voortrekken voor andere kinderen? Dit leidt tot nefaste ongelijkheden, met oorlogen en sociale onrechtvaardigheid. Uiteraard moet iedereen handelen in de concrete situatie waarin hij zich bevindt, als bewoner van dit deel van de aarde of als ouder van deze kinderen, maar via zijn particuliere zorg moet het doel universeel zijn: zorgen voor de bloei van alle huidige bewoners van de wereld en zorgen voor de toekomst van alle komende generaties.

Het zich inzetten voor de mensen die na ons komen opdat ze een goed leven hebben, is wellicht de zinvolste zingeving, of in elk geval de zingeving die de uiteindelijke zingeving het dichtst benadert. Het sluit aan bij het biologisch basisgegeven van het leven, dat het leven zich wil voortzetten. Als rationeel gegeven (dus ruimer dan een biologische drang) eist menselijke zingeving echter niet dat ik mij zelf moet voortplanten, niet dat ik mijn DNA moet verspreiden. De opeenvolging van generaties en hun streven om goed te leven, gaat langer door dan de verspreiding van mijn persoonlijk DNA (elke directe afstammingslijn sterft uit) en zelfs langer dan de duur van de cultuurvormen waarin deze opeenvolging zich concretiseert (de vaderlanden, de naties, de religies, de talen, de politieke systemen, de kunstzinnige idealen, ...). Wat wel steeds nodig blijft, is een leefbaar milieu. Opnieuw moet erop gewezen worden dat hier het dringendste probleem ligt.

Onze cultuur geeft een economistische, consumptivistische invulling aan onze zingevingen: men wil dat zijn land economisch gezien groeit, men wil dat zijn kinderen “het beter zullen hebben”, dat wil zeggen rijker zullen zijn. De kritiek hierop werd hierboven reeds gegeven. Het is een typevoorbeeld van wat de oude Grieken onder een tragedie verstonen: juist door een onheil te willen vermijden (dat de toekomstige generaties het slechter zouden hebben), veroorzaken we dat onheil (door onze vernietiging van het aardse leefmilieu zullen onze kinderen het ellendig hebben). De Gentse wijsgeer Rudolf Boehm heeft in zijn boek *Tragiek* betoogd dat in de grote tragedies, van *Oedipus tot Faust*, het groter onheil als gevolg van de poging onheil te vermijden er komt omdat de tragische held geleid wordt door een waanidee en dus toch zelf verantwoordelijk moet gesteld worden. Het waanidee van de moderne milieutragedie is de idee (het geloof) dat de technowetenschap altijd goed is en dus de milieuproblemen zal oplossen, terwijl juist ook de technowetenschap tragisch is: juist door de problemen te willen oplossen met de middelen die ze veroorzaakt hebben, worden er nog grotere problemen veroorzaakt.

2.6. Streven naar zekerheid

Permanente (examen)stress door verplicht levenslang leren, schrik je job te verliezen door disruptieve innovatie, twijfel aan je culturele identiteit door wereldwijde migratie, zorgen om gezondheid door epidemieën en milieuverloedering, wie weet zelfs nog angst voor de atoombom – geen probleem: de therapeuten staan voor je klaar. En als dat niet werkt, dan slik je maar pillen, daarvan is de werking gegarandeerd, toch tot de volgende pil. Of nog beter: verdoof je lange termijn denken met smartphone spelletjes en met shoppes.

Welk risico je bereid bent te nemen voor een doel, blijft steeds een moeilijke vraag. Uiteindelijk gaat het om het afwegen van het belang van de verschillende doelstellingen die je hebt. Weegt, bijvoorbeeld, het onder controle houden van een epidemie op tegen het sluiten van de scholen? Duidelijk is dat onze samenleving de streving naar zekerheid zwaar frustreert. De moderniteit is vloeibaar, zegt de socioloog Zygmunt Bauman. We leven in een risicomaatschappij, zegt de socioloog Ulrich Beck. Nog nooit was er dan ook zoveel burn out, stress, depressie, angst. Het is hoog tijd de oorzaak van de onzekerheid aan te pakken.

Opnieuw, nooit stoppende groei om nog meer positionele goederen te verwerven en om alles te kunnen wegwerpen, is geen nastrevenswaardig doel. De streving naar zekerheid vraagt het bewaren van waardevolle dingen als basishouding.

Daar kan, waar wenselijk, verandering (voortgang) bovenop komen (progressief conservatisme), maar dan moet wel (als een concrete uiting van bescheidenheid) het voorzichtigheidsprincipe gevolgd worden: het is diegene die iets nieuws brengt, die moet aantonen dat er geen grote mogelijke gevaren aan verbonden zijn (denk aan de mogelijke gevaren bij genetische manipulatie, wat hierboven al besproken werd). Bij twijfel over hoe hoog we kunnen gaan, is voorzichtigheid aangewezen: als het juiste midden niet duidelijk is, moeten we, om rampen te voorkomen, eerder kiezen voor te laag (te weinig) dan voor te hoog (te veel).

3. We moeten bescheiden samenleven (samenlevingsethiek)

Als er één gebied is waar het afschaffen van het bestaande in het merendeel van de gevallen aangewezen is, betreft het wel de structuren waarmee mensen hun samenleven organiseren.

Zoals reeds opgemerkt: de meeste samenlevingen zijn hiërarchisch opgebouwd en er is bijgevolg een zeer grote ongelijkheid tussen de verschillende individuen bij de realisatie van hun strevingen. Er is hoogmoed van de sterken (ze hebben te veel) en vernedering van de zwakkeren (die hebben te weinig). De sterken willen deze structuur bewaren, de zwakkeren willen dit wijzigen, wat zorgt voor instabiliteit: vroeg of laat volgt er strijd (vaak *een oorlog van allen tegen allen*, met de beroemde uitdrukking van Thomas Hobbes, de eerste grote moderne ethicus) en dreigen ook de sterksten alles te verliezen. Veel verstandiger is de bescheiden aanpak: iedereen sluit met elkaar een sociaal contract, met als inhoud de gulden regel “neem van een ander niets wat je niet wil dat de ander jou afneemt” en wel de wederkerige vorm van deze regel, dat is onder voorwaarde dat die ander ook de gulden regel toepast. Het resultaat is gelijkheid in realisatie van strevingen.

Het is verstandig om morele voortgang en zo maatschappelijke zekerheid te realiseren door de hiërarchische structuur niet te bewaren (afwijzen van de conservatieve houding) of eventueel te willen herstellen (afwijzen van de reactionaire houding), maar die structuur te vervangen door een egalitaire samenleving (progressieve houding) en ervoor te zorgen dat deze dan behouden blijft (een progressief conservatistische houding).

Hoe de vervanging van het oude tot stand moet komen, is een moeilijke vraag. De plotse omwenteling (revolutie) houdt grote gevaren in, maar de weg van geleidelijkheid (reformisme, dat is stapje voor stapje kleine verbeteringen aanbrengen) komt meestal neer op uitstel en afstel. De vragen over de route mogen ons echter niet verhinderen het doel in het vizier te houden, op de drie grote gebieden van het samenleven: politiek, economie en cultuur.

3.1. Politiek

Stemmen voor populisten, stemmen voor extreem rechts, stemmen voor wie het handigst fake news kan verspreiden: het ziet ernaar uit dat de democratie, één van de grootste verwezenlijkingen van de moderne tijd, haar eigen graf delft.

Misschien komt het omdat onze democratie nog niet democratisch genoeg is...

De politiek behoudt de orde in de samenleving door het fundament van het samenleven vast te leggen (de constituerende macht), op basis daarvan wetten en concrete beslissingen te nemen (de uitvoerende macht) en te zorgen voor bestraffing van zij die de wetten en de beslissingen niet respecteren (de rechtsprekende macht).

Een rationele constituante legt de gelijkheid (of juist, de gelijkvrijheid), als basis van het sociale contract, en de daartoe vereiste structuren vast. Essentieel zijn de rechten van de mens en in het bijzonder de gelijkheid van deelname aan beslissingen. Over de constituante kan niet democratisch gestemd worden: een democratie die de democratie kan afschaffen, is geen democratie.

Op vlak van uitvoerende macht moet er wel democratie zijn, dat is gelijke beslissingsmacht voor iedereen. In grote samenlevingen is vertegenwoordiging deels onvermijdelijk. Een beperkt aantal mandaten per persoon, telkens beperkt in tijd, en strikte verantwoordingsplicht moeten misbruik voorkomen. De westerse democratie moet behouden blijven, maar aangepast en uitgebreid worden, o.a. op het economische terrein.

De rechterlijke macht moet onafhankelijk zijn, maar wel democratisch gecontroleerd worden.

3.2. Economie

Wie in een chique winkelstraat wandelt om nog maar eens een kleedje van Armani te kopen, loopt meer en meer kans over een bedelaar of dakloze in lopen te struikelen. Bedelaars waren bij ons uit het straatbeeld verdwenen, maar de migratie heeft ze teruggebracht. Gelukkig kunnen we meer en meer online bestellen, dan hoeven we de miserie niet te zien. Wegkijken, dat is de strategie die we ook toepassen i.v.m. de nog grotere verschillen in rijkdom die er tussen landen bestaan. Alleen bij een ramp doen we wel nog eens iets: we kijken dan met plezier naar de stinkend rijke sterren die opdraven in de benefietshow.

De economie organiseert de productie (voortbrenging), de distributie (verdeling) en consumptie (verbruik of gebruik) van materiële goederen en van diensten.

In het kapitalisme is het kapitaal, dat is alles wat nodig is om dingen te maken (land, grondstoffen, machines) in privé-eigendom van een klein groepje, terwijl de meerderheid verplicht is zijn enige productiefactor, arbeid, te verkopen tegen een loon. De kapitalist betaalt een zo klein mogelijk loon en verkoopt de gemaakte dingen zo duur mogelijk, om zo maximum

winst te maken. Dit systeem moet volledig verdwijnen (beperkende regels, zoals voorgesteld door de sociaal democraten, zijn slechts een doekje voor het bloeden, terwijl de wonden niet verzorgd worden om ze te doen genezen), om twee redenen.

De eerste reden werd al besproken: het streven naar winst zorgt voor een nooit stoppende groei die desastreus zal aflopen (zie paragraaf over de materiële strevingen).

De tweede reden is dat de kapitalisten veel meer dingen verwerven dan de arbeiders, die vaak zelfs niet het levensnoodzakelijke verdienen. Kapitalisme leidt tot ongelijkheid.

Het alternatief is socialisme: het kapitaal is eigendom van de gehele samenleving en de productie wordt gepland om te komen tot gelijke behoeftebevrediging van iedereen. Dit socialisme moet twee bijkomende kenmerken hebben (die niet aanwezig waren of zijn in de socialistische regimes die al uitgeprobeerd zijn, zoals in de USSR of China): het is ecologisch (niet meer productie dan de natuur aankan) en het is democratisch (het gemeenschapsbezit en de planning worden democratisch georganiseerd).

Wegens de milieuproblematiek is de vervanging van het kapitalisme uiterst dringend. Het zogenaamde groene kapitalisme zorgt enkel voor rampzalig tijdverlies. Er is een plotse wijziging nodig, dat is een revolutie, het vervangen van de oude orde door een nieuwe. Die revolutie is niet erg waarschijnlijk. We moeten wel beseffen dat als ze er niet komt, er hoogstwaarschijnlijk een ineenstorting volgt, die de oude orde niet op zijn kop zet, maar vernietigt tot wanorde.

3.3. Cultuur

Wie in Amerika reist, ziet overal McDonald's, wie naar China gaat, ziet overal McDonald's. Wie begin 2020 van China naar Amerika terugkeerde, kon het coronavirus Sars-Cov-2 meebrengen. Zowel in China als in de USA, en elders, werden vaccins ontwikkeld. Europa koopt geen Chinese vaccins, China levert vaccins aan landen in Afrika. Leert binnenkort heel de wereld Chinees? Ondertussen legt de Chinese overheid beperkingen op aan de culturele expressie van de Oigoeren (zo mogen personen in overheidsdienst geen islamitische kleding dragen).

De cultuur, abstract te definiëren als het geheel van de expressie van een groep, omvat gedragingen en activiteiten die het leven vormgeven: manieren om de fundamentele strevingen te realiseren (gewoonten en normen i.v.m. voeding, kleding, woning, seksualiteit, huwelijk, het omgaan met elkaar, gebruik van werktuigen), onderwijs, wetenschap, godsdienst, kunst.

Culturen zijn steeds in beweging, komen en gaan, mee bepaald door de politieke, economische en technologische situatie. De huidige culturen kennen een globalisering als gevolg van de technologische eenwording. Globalisering heeft voordelen (bv. samen problemen kunnen aanpakken, zorgen voor wereldwijde pacificatie), maar ook nadelen (bv. grotere druk op ecologisch aarde-systeem). Een volledig geglobaliseerde cultuur lijkt geen goede zaak.

Belangrijk is dat een samenleving meerdere vormen van cultuur toelaat. Diversiteit zorgt voor grotere vrijheid, minder eentonigheid en is een middel om een eigen identiteit te vormen die zorgt voor erkenning en waardetoekenning door anderen – dit alles uiteraard zonder dat de gelijkheid geschonden wordt.

De culturele activiteiten moeten steeds kritisch bekeken worden, vertrekkend van de vele opmerkingen die hierboven al gegeven werden over conserveren/voortgaan en veranderen.

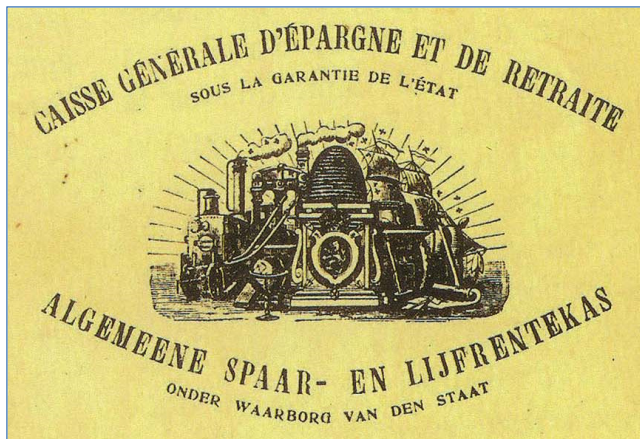
Dit kan maar gerealiseerd worden als cultuur niet gebruikt wordt voor een discriminerend nationalisme en niet langer hoofdzakelijk in dienst van de commercie wordt gesteld. PG

Een bijenkorf - een vergeten, maar actueel beeld op de Campus Tant

Onze school en het pedagogisch project van de jaren 1950

Personen geboren vóór de jaren 1970 zijn meestal nog opgevoed met grote nadruk op zuinigheid. De ouders hadden één of zelfs twee oorlogen meegemaakt, waarin dingen schaars waren, en de meeste families waren, zoals de meeste families in alle voorbije historische perioden, nog relatief arm. Er was elektriciteit in huis, maar het licht moest uit zodra je de kamer uitging. Dat veranderde met de opkomst van de consumptiemaatschappij. Dat valt ook waar te nemen in de evolutie van de scholen.

Scholen zijn niet enkel bedoeld om kennis ("algemene ontwikkeling") bij te brengen en om de leerlingen vaardigheden aan te leren ("een vak"), maar ook om de jongeren op te voeden tot goede burgers, die de overheersende maatschappelijke waarden en idealen overnemen. Waar nu (zeker in de Go! scholen) de leerlingen worden gewezen op het belang van "respect voor diversiteit", "kritische geest" en "(wereld)burgerschap" en tegelijkertijd informeel worden opgeleid tot "goede consumenten", ging het in de jaren 1950 om waarden als "vaderlandsliefde" en "zuinigheid", dat laatste niet zozeer als soberheid, maar als spaarzaamheid gekoppeld aan werklust, om later vooruit te kunnen gaan in het leven. De leerlingen kregen schriften en meetlatten gesponsord door de grote staatspaarkas ASLK (Algemene Spaar- en Lijfrentekas). In het logo van deze instelling troonde in het midden een bijenkorf, het symbool van ijver, samenwerking en spaarzaamheid.

Ook de Rijksmiddleschool van Roeselare (nu MSKA) promoveerde op spaarzaamheid, zoals blijkt uit één van de basreliëfs op de Campus Tant. Bij de bouw van een nieuw schoolgebouw in de Hugo Verrieststraat in 1949 werd een grote zandstenen plaat aangebracht in de voorgevel, en 2 kleine platen in de zijgevel. In 1955 beeldhouwde de Torhoutse kunstenaar André Taeckens (1909-1965) er ter plaatse drie basreliëfs. De 3 basreliëfs zitten vol symboliek die de toenmalige waarden van de school illustreren (wat men nu het pedagogisch project noemt).

67

Basreliëf met de bijenkorf

Voor dit basreliëf beschikken we niet over de uitleg door de kunstenaar. De symboliek stelt echter weinig problemen.

Bijna het gehele basreliëf wordt ingenomen door een bijenkorf: symbool van de werkijsver en de spaarzaamheid. Rond de korf rijzen planten weelderig op: werkijsver en spaarzaamheid zorgen voor welvaart, voor groei.

Opvallend is dat Taeckens planten gebruikt en niet voorwerpen uit de industriële revolutie (stoommachines, schepen), zoals het geval is bij het logo van de ASLK (zie vorige pagina). Dit sluit aan bij een ecologische interpretatie die mogelijk is.

Het is onwaarschijnlijk dat Taeckens daaraan dacht bij het maken van dit basreliëf, maar vandaag dringt deze idee zich onvermijdelijk op. Spaarzaamheid (stoppen van verspilling, soberheid, zuinigheid) is nodig om de natuur te behouden en om onze wereld en zo ons welzijn te redden.

Basreliëf met Pegasus

Het basreliëf stelt het gevleugelde paard Pegasus voor.

Onderaan stroomt water: volgens de Griekse mythologie deed Pegasus met zijn hoefslag de bron van de dichtkunst, Hippokrene, ontspringen.

Een bliksemnschicht van creativiteit verlicht de kunstenaar. Het paard is dus "symbool van de kunsten, die samen met de wetenschap, het arbeidsveld van de school vormen", stelt Taeckens.

Met de oprichting van een KSO in 2018 maakt het MSKA dit meer dan ooit waar.

(links) het grote en (rechts bovenaan) het eerste kleine basreliëf in de gevel van MSKA, Campus Tant (Hugo Verrieststraat)

68

Het grote basreliëf van de Campus Tant: de Wijsheid en haar (gedateerde?) metgezellen

Linkerluik

Links staat een vrouw, die een schaal overhandigt aan een jong meisje in het midden: onderwijzen is het doorgeven van waarden.

Op de schaal staat een pelikaan afgebeeld: symbool van de opofferende liefde.

Het zittende meisje rechts houdt een duif in de hand: zinnebeeld van vrede, maar ook van onschuld.

Onderaan staat het hoofd van een mythisch dier, de eenhoorn: eveneens symbool van onschuld (verheerlijking van de maagdelijkheid in de christelijke iconografie), maar ook van kracht (verheerlijking van dapperheid in de wapenschildkunde).

Middenluik

De vrouw links symboliseert de wijsheid. Zij is de belangrijkste figuur op het basreliëf: als enige kijkt ze de toeschouwer frontaal aan. Niets gaat boven de wijsheid.

In haar hand liggen een aantal boeken: symbool van de studie.

Op de boeken zit een uil: symbool van de wijsheid. De studie moet niet zozeer leiden tot geleerdheid, maar tot wijsheid.

De vrouw rechts symboliseert de burgertrouw. Met haar hand houdt ze een Belgisch wapenschild vast: symbool van vaderlandsliefde.

Beide vrouwen leggen een hand op de schouder van de andere: symbool van samen-horigheid en solidariteit.

Rechterluik

Links houdt een jongeman het stuur vast van een boot: hij probeert zijn weg te vinden op de stroom van het leven.

Rechts houdt een volwassen zeeman zijn hand bij de arm van de jongen, klaar om die bij te sturen indien nodig. Onderwijzen is leren leven "in de geest van de moderne pedagogiek: de jongen richt zelf het roer, maar wordt hierbij geleid door de volwassene".

Onderaan zijn een windroos en een ster afgebeeld: symbool van de oriëntatiepunten nodig voor een juiste levensvaart. De jongeman is op de goede weg: hij vaart richting wijsheid.

Mooimaken: maatschappelijk én individueel

Mooimakers, het Vlaamse initiatief tegen zwerfvuil en sluikestort, organiseert sensibiliseringscampagnes en "ondersteunt op een proactieve manier alle actoren die zich engageren in de strijd tegen zwerfvuil, met als motto *kleine daad, groot resultaat*". Eén van de belangrijke actoren zijn uiteraard scholen.

De leerlingen 5 ASO organiseerden een posterwedstrijd. Het winnend ontwerp wordt overal in de school opgehangen. Acties zoals *Mooimakers* krijgen echter ook kritiek.

Mensen aanzetten tot verantwoord omgaan met afval is een voorbeeld van het individualiseren van wat vooral een maatschappelijk probleem is. De sociale structuren en de heersende ideologie, die de mensen aanzetten tot het problematische gedrag, worden buiten beeld gelaten. Zij met de meeste verantwoordelijkheid, meestal winstgerichte bedrijven, worden door het beleid gerust gelaten. Kunnen zaken niet verhandeld worden met een pak minder verpakking? Waarom kiezen drankproducenten niet opnieuw voor glazen flessen i.p.v. plasticen wegwerpflessen? Men zou kunnen eisen dat er nog enkel verpakking wordt gebruikt die 100% recycleerbaar is, ook al is dat duurder, of dat er enkel nog grote drankflessen verkocht worden (een fabrikant verdient tot dubbel zoveel aan kleine flesjes, maar die zorgen natuurlijk ook voor meer plasticvervuiling).

Reeds in 1979 stelde de Nederlandse politicus Lansink zijn "ladder" op m.b.t. het afvalprobleem. Het eerste wat we moeten doen is preventie, het probleem voorkomen. De beste preventie van milieuproblemen door productie en consumptie is minder produceren en consumeren. Wat we produceren, moeten we zo lang mogelijk consumeren. Kan iets geen dienst meer doen, dan moeten we de materialen recycleren (dat kan echter nooit 100% - een volledige circulaire economie is een mythe, om het ideaal van onbeperkte groei te redden). Pas als recycleren niet lukt, kunnen we afval verbranden (bij voorkeur zodanig dat het energie oplevert) of storten. De filosofie is dat de meeste aandacht moet gaan naar de eerste stap, de preventie. Juist dat gebeurt echter weinig, omdat de winst van bedrijven dan in gevaar komt. Individuele acties roepen steeds de vraag op of de betrokken persoon nog niet meer kan doen. Dikwijls is de geleverde inspanning minimaal en eerder symbolisch. Sommigen zien het zelfs als een middel om het eigen geweten te sussen.

De critici hebben ongetwijfeld een punt. Dat maakt individuele actie niet overbodig, integendeel.

Wie bekommerd is om een probleem, moet aandacht vestigen op de diepere oorzaken en ijveren dat daar iets wordt aan gedaan. Dat is echter werk van lange adem. Het is zinvol ondertussen al te doen wat je zelf kan doen, niet om je geweten te sussen, maar om ermee in het reine te zijn. Bovendien is elk individueel handelen het begin van maatschappelijke actie. Hoewel het feit dat iemand niet handelt in overeenstemming met zijn ideeën (met zwakheid als één van de redenen) geen geldig argument is tegen deze ideeën, kan consequent handelen wel helpen om anderen te overtuigen van het belang van die ideeën. De eigen, ongetwijfeld beperkte inspanning is een voorbeeld voor anderen, en hoe meer personen beginnen met iets te doen, hoe groter de impact. Individuele actie is zinvol, maar op voorwaarde dat men het maatschappelijk kader niet uit het oog verliest en zich ook op dat vlak inzet.

Winnaars van de posterwedstrijd Mooimakers

PRESENTAERT

POSTERWEDSTRIJD MOOIMAKERS

wat moet je doen?

- Maak een poster die mooi het thema weergeeft 'weg met zwerfvuil en afvalstof' (elken of met groep van max. 5)
- Kies zo creatief mogelijk, alle mag! (bv: met de hand, op de computer...)
- Stuur deze poster (via een foto of een gedownload bestand) naar: mooimakers.be

wat kan je winnen?

Een luxelunch (voorgerecht, hoofdgerecht, dessert)

hoe wordt de winnaar bepaald?

- Een jury stemt unaniem op de 3 beste posters
- De 3 beste posters worden op Instagram gezet, degene die de meeste likes krijgt wint!
- Insturen kan tot 22 februari

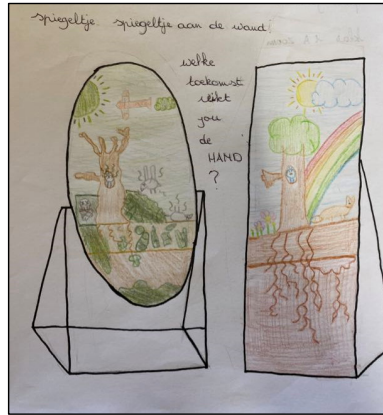
ACTIES VOOR EEN DUURZAME SCHOOL BIJ MSKA ROESELARE

Dit is het begin van acties om onze school duurzamer te maken! Wij zijn de toekomst!

1. Investeren in zonnepanelen
2. Geleerde vuilnisbakken
3. De schoolplein opruimen
4. Oud papier recycleren

UITLEG VOOR DEZE ACTIES

1. Zonnepanelen - milieuvriendelijke energie - minder vervuiling
2. Leefwijzen leren afval sorteren op school
3. Wij zijn gestimuleerd om minder afval achter laten want op een bepaalde werkdag gaan wij zelf de afval opruimen.
4. Wij moeten oud papier op school brengen in een verzamelpunt om papier te heren recycleren zodat er minder geproduceerd moet worden.

officie wedstrijd: Eva Todaro

3e plaats: Greta-Cristina Tache

2e plaats: Grace Johnson

Het Mooimakersteam
(de organiserende klas burgerschap 5 ASO)

Met de klok mee:

- Eva Todaro
- Aïsha Quaghebeur
- Sadaf Fazli
- Xiomara Asprilla
- Adelina Stratan
- Febe Hoorelbeke

Niet op foto:

- Céline Deboodt

Dirty time.

My dress felt like a turtle in the ocean, covered in our trash. take care of mother nature and consider all the consequences of our waste.

winnende poster: Zahra Bruneel

Yentl Creupelandt

Gill Vanhulle

Lylle Roels

Clémence Abdouni

Caitlin Dieleman